

СПИСАНИЕ ЗА БИБЛИОТЕЧНИ И ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ,
КНИГОЗНАНИЕ И ЛИТЕРАТУРНА ИСТОРИЯ

БИБЛИОТЕКА

ISSN 0861-847X (Print) • ISSN 2738-845X (Online)
година XXX (LXIX)

6•2024

РЕДАКТОР д-р ИВЕТА РАШЕВА

КОРИЦА ГЕОРГИ ИВАНОВ

ПРЕДПЕЧАТ И ДИЗАЙН БОРИСЛАВА ГЕОРГИЕВА

ПЕЧАТНИ КОЛИ 8.25 ФОРМАТ 70/100/16. ТИРАЖ 200

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“. 1037 СОФИЯ,

БУЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ 88

ТЕЛЕФОНИ НА РЕДАКЦИЯТА: 9183 220, абонамент и продажби 9183 136

E-mail: sp.biblioteka@nationallibrary.bg; ivkira_2001@yahoo.fr

ПЕЧАТНИЦА НА НБКМ. СОФИЯ, 2024

РЪКОПИСИ НЕ СЕ ВРЪЩАТ

Превод и редакция на резюметата Деница Спасова

На корицата: Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Снимка – Стефан Рангелов

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

доц. д-р Анна Ангелова
Антоанета Лесенска
гл. ас. д-р Бояна Минчева
д-р Ваня Аврамова
доц. д-р Васил Загорев
проф. дин Вера Бонева, днк
проф. Владимир Ключев
Десислава Иванова
д-р Елизабета Георгиев
д-р Иван Александров
гл. ас. д-р Ивета Рашева
проф. д-р Красимира Александрова
Кристиана Димчева
д-р Мария Бранкова
проф. Роман Мотулски
Савина Цонева
д-р Силвия Найденова
ас. Силвия Филипова
доц. д-р Християн Атанасов
Юлия Карадачка-Симеонова
д-р Яница Радева

Авторите на статиите носят пълна отговорност за тяхната обоснованост, достоверност и оригиналност.

Всеки автор получава по 1 брой от списание „Библиотека“, в който е поместен негов текст.

Списание „Библиотека“ се издава от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

Марката „Библиотека“ е регистрирана и има рег. № 99063 от 05.09.2017 г.

Съдържание

Библиотечни практики	Красимира Александрова Международната конференция „Опазване на културното наследство за устойчиво бъдеще“ - Ереван, Армения
5-7	
8-9	Луиза Савчева XI - та Конференция на Директорите на SEEL 2024 в Анкара, Турция
10-14	Милица Матиевич Устойчивият туризъм и библиотеките
15-22	Теодора Стоянова Генова Непознатата библиотерапия – интервю с Димитра Диданджелоу, създател на института „Изрази себе си“, Брюксел, Белгия
23-36	Umida Teshabaeva History of the Fund of Manuscripts and Unique and Especially Valuable Publications of the National Library of Uzbekistan
Изложби	Радослав Спасов Изложба за Свети Димитрий Басарбовски в НБКМ
37-38	
39-40	Бояна Минчева Празникът на народните будители в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
Културен календар	Ивета Рашева Списание „Библиотека“ отбеляза своята 70 - годишнина
Събития	
41-43	
44-47	Красимира Александрова, Бояна Минчева Български културни събития в Париж – 12-17 ноември 2024 г.
48-50	Мария Бранкова Международен ден на музиката в Националната библиотека „Св. св. Кирил И Методий“

51-57	Яница Радева Творческо писане в Националната библиотека
58-60	Радослав Спасов Кръгла маса по случай 100 години от постъпването на архивната сбирка на Народния/Етнографския музей във фонда на Българския исторически архив при Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
Минало 61-71	Любомир Цонев Трудната съдба на храма „Св. Петка Самарджийска“ в София
72-76	Вера Бонева Интервю с Любомир Миков и Орлин Събев за книгата им „Триадата орач, рало и чифт волове“
Ракурси 77-86	Kalina Grancharova, Damyana Grancharova Revealing injustices in AI algorithms within the workplace
Истории за книги и библиотеки 87-88	Виктория Ибрахимова Моят път към книгите
Cobiss 89	Анелия Иванова Квалификационен курс Каталогизиране в системата COBISS – основен курс
90-91	Даниела Василева Конференция COBISS 2024 – Марибор, Словения
Библиографски справки 92-96	Величка Шардина Библиографски справки
97	Талон за абонамент’2025
99-132	Приложение Александра Куманова Щрихи към културата и вярванията, проникнали от Древен Иран към Балканския полуостров

Международна конференция „Опазване на културното наследство за устойчиво бъдеще“

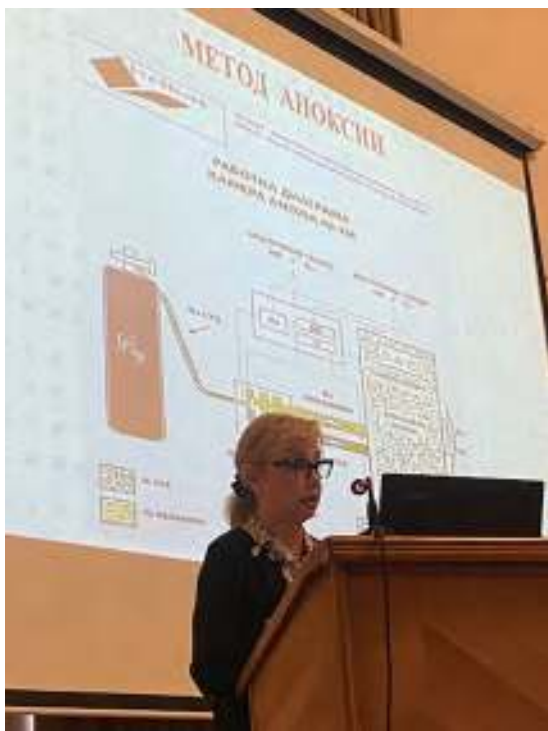
КРАСИМИРА АЛЕКСАНДРОВА

От 03.10. 2024 до 05.10.2024 г. в гр. Ереван, Армения, се проведе Международната конференция „Опазване на културното наследство за устойчиво бъдеще“ (посветена на 105-та годишнина на Армения), в която участваха 17 европейски, азиатски, американски и африкански национални библиотеки, културни институти по опазване на книжовното наследство и университети.

България участва с три доклада от Националната библиотека. Първият бе на проф. д-р Красимира Александрова - „Съхранение на книжовно-документалното наследство в Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“- устойчиви практики“. В доклада и презентацията бяха представени устойчиви практики и подходи в опазването на книжовно документалното наследство. Акцентът в наратива, свързан с приложението на метода „Аноксия“, чрез който вече осем години се извършва активна превенция на библиотечните колекции, а броят на обработените документи надвишава 100 000 годишно, предизвиква интереса на аудиторията. Вторият: на д-р Ивета Рашева, визира грамотността и четенето през погледа на Националната библиотека на България. В тази презентация бе споделян опитът на българската национална библиотека при организирането за първи път на Голямата диктовка „Пазител на българския език“. Третият доклад: на Невена Граматикова, която участва онлайн, разказа за османско-турските документи за арменците и арменските исторически територии в рамките на Османската империя, които се съхраняват в ориенталската колекция на НБКМ.

Многообразните презентации на над стотте участници бяха разделени по секции и конференцията течеше в три зали, със симултанен превод на арменски и английски език.

Голяма част от докладите на участниците бяха посветени на най-важната в момента задача пред всички библиотеки - да се продължи напред и да се намерят нови

начини за връщането на хората в сградите на библиотеката чисто физически, паралелно с развитието на все повече налагащото се дигитализиране на архивни единици.

Обърнато бе немалко внимание на проблема за дигиталната сигурност. Също така за първи път се загатнаха идеи как „мъртвите“ библиотеки могат да станат част от различни „живи“ институции, за да продължат да съществуват в променения днешен свят; възмож-

ностите в бъдеще библиотекарите да се превърнат в своего рода мениджъри. Като най-важни проблеми се очертаха :

1. Библиографията и нейните големи и важни възможности за онлайн информацията в бъдещето;

2. Въпросът за машинния превод;

3. Проблемите пред преживелия вече своя бум през 2022 г. уеб дизайн.

В рамките на международния форум специална сесия бе посветена и на ролята на изкуствения интелект при опазването на книжовното наследство. Няколко от докладчиците стигнаха до едно и също заключение - трябва да се научим да използваме изкуствения интелект за автоматизация на рутинните процеси в библиотеките.

Любезните домакини предоставиха възможност да се посети Музея на ръкописите „Матенадаран“, включен в листата на ЮНЕСКО, съхраняващ над 23 000 ръкописа. Осигуриха и екскурзия до Храма на Митра в Гарни, датиращ от I век, и най-древния манастир в Армения - „Гегхард“, датиращ от XIII век.

По време на тази конференция в Ереван, директорите на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ - проф. Красимира Александрова и д-р Анна Чулян - на Националната библиотека на Армения - подписаха Меморандум за сътрудничество между двете културни институции. Националните библиотеки на България и Армения ще обединяват опит и информация в областта на библиотекознанието, библиографията, ръкописните фондове, като ще насърчават обмена на специалисти в библиотечното дело.

Проф. Александрова подари на д-р Чулян акварел „145 години Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ на художника Тодор Ангелиев.

XI - та Конференция на Директорите на SEENL 2024 в Анкара, Турция

ЛУИЗА САВЧЕВА

Луиза Савчева - зам.-директор на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ представи България на ежегодната Конференция на Директорите на SEENL, която тази година се проведе в Анкара от 16 до 18 октомври. Присъстваха и представители от Косово, Северна Македония, Хърватия, Сърбия, Черна Гора, което придаде на форума богат балкански характер.

Събитието на тема „Достъпни библиотечни услуги“ започна с дискусии, свързани с новите предизвикателства, дигитализацията на културното наследство и начините за улесняване на достъпа до знание чрез съвременни технологии.

Конференцията включваше културна обиколка на музеите в Анкара, организирана специално за участниците, която допълни програмата със запознаване с богатото културно наследство на Турция. По време на този културен тур, библиотекарите имаха възможността да обменят идеи в неформална среда, насърчавайки диалога и сътрудничеството.

Конференцията приключи с начертаването на планове за бъдещи срещи и съвместни инициативи, насочени към по-тясно свързване на библиотеките в региона на Балканския полуостров и подпомагане на обмена на ресурси и опит в полза на държавите и социумите, които те обслужват.

Устойчивият туризъм и библиотеките

МИЛИЦА МАТИЕВИЧ

SUSTAINABLE TOURISM AND LIBRARIES

Militsa Matievich

Dimitrie Tutsovic Library, Lazarevac, Serbia

Summary

This article discusses the potential of the library resource for the development of sustainable tourism. Modern tools for the promotion of cultural heritage in the function of sustainable development of the tourist offer offer libraries conditions for the economic and social well-being of the local and wider community.

Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.

Cultural heritage is that which has been inherited from past generations, which is maintained in the present and which will be given for the benefit of future generations.

Libraries are among the most important institutions for preserving the cultural heritage of a community. After introducing new practices based on world principles, libraries take their share of responsibility and also support the positive aspects of society's development.

Cultural tourism acts to promote and protect cultural heritage, but also through its not-for-profit and sustainable development concept enables the restoration, preservation and better protection of cultural sites.

Keywords: sustainable development, cultural heritage, libraries, cultural tourism

Развитието на обществото се ускорява и достига невъобразими размери. Освен положителните постижения, има и редица негативни последици, които бързо нарастват и се умножават. Най-пагубно за по-нататъшната съдба на човечеството е неумереното и напълно неетично изразходване на всички налични ресурси в духа на философията на консуматорското общество. Вредните последици за жизнената среда и населението на цялата ни планета са все по-забележими и предизвикват множество реакции и движения, които се противопоставят на това прекомерно консуматорство.

Концепцията за устойчиво развитие (sustainable development) представлява нова стратегия и философия на социалното развитие. В началото на свята теоретична разработка и практическо приложение тази концепция най-често се свързва с опазването на околната среда, както и със стремежа за опазването на природните ресурси. С по-нататъшното развитие и прилагане, устойчивото развитие придобива нов контекст и става по-универсално.

Устойчивото развитие и културното наследство

Днес устойчивото развитие предполага общо социално развитие, при което съществуващите ресурси се използват по такъв начин, че да посрещнат настоящите нужди, като същевременно ги запазват в дългосрочен план. Устойчивото развитие има четири основни измерения на устойчивост: екологична, икономическа, социална и културна устойчивост.

Няма общоприето определение за устойчиво развитие. Най-често цитираното е това, прието през 1987 г. от Световната комисия по околна среда и развитие към ООН. Според него устойчивото развитие е развитие, което отговаря на нуждите на настоящето, без да поставя под въпрос способността на бъдещите поколения да задоволяват собствените си нужди.

Що се отнася до понятието културно наследство, това е много динамично понятие. Какво ще се счита за културно наследство, до голяма степен зависи от социалните обстоятелства и текущото културно съзнание, но също и от съвременните тенденции. Концепцията за културно наследство непрекъснато се развива и към нея постоянно се добавят нови интерпретации и ценности.

Културно наследство или културна ценност означава блага, които са наследени от предишните поколения или които са създадени в настоящето, имат специфична стойност за хората и трябва да бъдат запазени за бъдещите поколения. Тези блага най-често са под режим на защита, имат символично значение в съзнанието на хората, а от икономическа гледна точка представляват туристически потенциал.

Когато се сравнят посочените дефиниции за устойчиво развитие и културно наследство, се наблюдава връзката на усилията, насочени към опазване на културното наследство и постигане на устойчиво развитие.

Културен туризъм и устойчив туризъм

Промените, довели до потискане на негативните последици от масовия туризъм и появата на т. нар. алтернативен и нов туризъм, са от голямо значение за постигане на общото устойчиво развитие. Те представляват основата за устойчив туризъм, докато традиционният туризъм се е доказал като разрушителен и опустошителен.

Терминът културен туризъм е изключително широк и се превърна в общ термин за цял набор от различни дейности, които включват художествен, наследствен, археологически и етнотуризм. Световната търговска организация определя културния туризъм като пътуване на лица, единствено с цел задоволяване на

културни потребности, като посещение на паметници на културата, посещения на фестивали, концерти и други събития, пътуване с цел изучаване на природата, фолклор, религия. Туризмът и културата са преплетени, а проектирането на културно-туристически продукт обогатява основния продукт и ребрандира имиджа на дестинацията.

Културният туризъм представлява генератор на устойчиво развитие, което позволява на някои места, които не са изключително туристически, да станат интересни за туристите, но също и за местното население, чрез разработени стратегии, базирани на местния културен потенциал.

Туризмът, като стопански отрасъл, е фокусиран върху реализирането на печалба и не бяха обмисляни доскоро аспектите на устойчивостта. За съжаление, колкото по-масов е туризмът, толкова по-разрушителни са последиците от него в дългосрочен план. Положителните икономически ефекти от туристическата индустрия доведоха до пренебрегване на негативните последици.

Устойчивият туризъм е вид туристическа икономика, която има минимално въздействие върху околната среда и местната култура, като в същото време помага да се печелят пари и да се опазват местните екосистеми и култура. Това е отговорен туризъм, който е приятелски настроен към природното и културно наследство.

Според вижданията на Световната организация по туризъм и в съответствие с Програмата на ООН за околната среда, устойчивият туризъм предполага такова развитие на тази дейност, което зачита и задоволява нуждите на туристите като носители на търсенето и туристическите райони, без да се нарушава възможността за постигане на целите на същото или по-високо ниво в бъдещ период. Същността на устойчивостта се крият в намирането на баланс между развитието на туризма и защитата и опазването на живота.

Партньорство и сътрудничество за устойчиво развитие

Концепцията за културен туризъм съчетава понятията култура и туризъм. Естеството на двете дейности е такова, че показва необходимостта от сътрудничество между различни участници. Това сътрудничество може да се осъществява на няколко нива, едно от които е междуправителното сътрудничество. Партньорството, изисквано от съвременната туристическа практика, предполага всички видове междусекторно сътрудничество между отдел туризъм и други дейности. За темата на тази статия, сътрудничеството на туризма с екологията и културата е от първостепенно значение.

Световното културно наследство отдавна е двигател на развитието на туризма. Културната идентичност е от голямо значение за развитието на туризма. В същото време е силно застрашено, затова е необходимо да се опазва и съхранява. Едно от определенията за устойчив туризъм, което пряко се отнася до опазването на културно-историческото наследство, е способността на туристическата дестинация да поддържа баланс със своята среда, но и да остане конкурентоспособна, въпреки появата на нови дестинации.

Ролята и приносът на библиотеките в развитието на устойчивия туризъм

Значението и ролята на библиотеките като ресурс за културен и устойчив туризъм е недостатъчно проучена тема. Библиотеките, като най-старите институции на културата, играят важна роля в живота на своята общност. Чрез основните си функции библиотеките предоставят на потребителите и посетителите обучение през целия живот, запознават ги със съвременното творчество, съхраняват местната история в местни колекции и обединяват общността за събития като изложби, концерти, различни лекции и семинари. Така, като институции, които съхраняват и изграждат културната идентичност на общността, те участват в популяризирането на нейното културно наследство и културна идентичност. Най-разнообразните образователни програми предлагат на местното население и туристи знания за природните и културни ценности на дестинацията.

Степента на влияние на библиотеките върху туризма зависи от много фактори, преди всичко от техните ресурси и имидж, но също и от използването на съвременни инструменти за популяризиране на културното наследство във функцията на устойчивото развитие на туристическото предлагане. Функцията на библиотеката като културна и туристическа дестинация се съчетава с адекватно насърчаване на основните функции на библиотеката. Библиотеките по света, но и у нас, са важни туристически дестинации. Повече хора са посетили Нюйоркската обществена библиотека през изминалата година, отколкото Колизеума в Рим. Нараства броят на посетителите, които посещават библиотеката с екскурзии, купуват сувенири и по друг начин допринасят за финансовото укрепване и повишаване на обществената репутация на една от най-големите обществени библиотеки в света.

Фактът, че библиотеките не са места, които туристите посещават само когато времето е лошо, доказва библиотеката „Владислав Петкович Дис“ в Чачак, която направи много за популяризирането на своите ресурси, като отвори Музей на поезията. Създаден е специален фонд от поетични книги и публикации с тематика поезия и нейните автори, допълнен от лични предмети и възможност за оживяване на стихове от звукови носители. Библиотеката организира и експертно ръководство в музейната изложба, реализирана от Оливера Неделкович, автор на първата изложба на сръбска поезия от XX в. в колекциите на библиотеката в Чачак. Този вид брандиране на значими културни и социално-икономически ценности на културното наследство и тяхното популяризиране, според глобалните принципи на устойчиво развитие, създава предпоставки за създаване на платформа за развитие на устойчив туризъм в библиотеките в съответствие със световните практики.

Чрез въвеждането на нови практики, базирани на световни принципи, библиотеките поемат своя дял от отговорността и както винаги подкрепят положителните аспекти на развитието на обществото. Голям брой библиотеки в Сърбия се застъпват за устойчиво развитие чрез своите дейности. Има множество примери за работни срещи, семинари и форуми, в които библиотеките работят върху образованието и овластяването за устойчиво развитие. През 2024 г. в рамките на Библиотечната асоциация на Сърбия, беше сформирана работната група за зелени библиотеки с цел насърчаване и подпомагане на повишаването на осведоменост-

та, преди всичко на професионалната общественост за дейности за устойчиво развитие. Една от тези специално подкрепени програми са дейности на открито, ръководени от принципите на активен и устойчив туризъм, сторителинг програми.

Партиципативният туризъм е много близък до дейността на библиотеките, защото включва всички участници във всички етапи на създаване на културен туристически продукт. Разказването на истории (сторителинг) е най-успешната му форма, която е много приложима в библиотеките. Партиципативният туризъм като отговорен и устойчив туризъм включва всички заинтересовани участници в определена дестинация. Заедно те създават автентични културно-туристически продукти, които по-късно се отразяват на техния живот и среда. Участието на различни участници гарантира икономическата, културната и социалната устойчивост на местната общност.

Заключение

Културната идентичност и културното наследство правят туристическата дестинация и туристическия продукт привлекателни за посетителите. Устойчивият туризъм се основава на по-голямо популяризиране на местното културно наследство. Успехът на това насърчаване се отразява пряко в живота на местните общности, за чието по-нататъшно успешно развитие е необходимо да се възприемат екологичните принципи на устойчивото развитие.

Библиотеките допринасят за този процес предимно чрез основните си функции и все повече като културни и туристически атракции. Като места за опазване на културното наследство и културната идентичност, те могат да предложат ресурси, които, с добра придружаваща история, имат не само туристически потенциал, но и потенциала на устойчиви туристически ресурси.

Литература:

1. Đukić-Dojčinović, Vesna. Kulturni turizam. Beograd: Clio, 2005.
2. Krivošejev, Vladimir i Biljana Rabasović. Uvod u turizam. Valjevo: Udruženje domaćina Valjevo, 2020.
3. Čavlek, Nevenka i Boris Vukonić. Rječnik turizma. Zagreb : Masmedia, 2001.
4. Visitor's guide to the New York Public Library.
<https://www.theknickerbocker.com/visitor-guide-to-the-new-york-public-library/>
5. World Commission on Environment and Development. Our Common Future. Oxford University Press. преузето 10. јуна 2024. <http://www.un-documents.net/ocf-02.htm#I>
6. World Tourism Organization. Sustainable development of tourism. <http://sdt.unwto.org/content/about-us-5>
7. World Tourism Organization, Tourism and Culture. <https://www.unwto.org/tourism-and-culture>

Непознатата библиотерапия – интервю с Димитра Диданджелов, създател на института „Изрази себе си“, Брюксел, Белгия

ТЕОДОРА ГЕНОВА

The Unknown Bibliotherapy - Interview with Dimitra Didangelou, Founder of the Express Yourself Institute, Brussels, Belgium

Teodora Stoyanova Genova
ULSIT

Summary

This article presents an interview with Ms. Dimitra Didangelou, who is the founder of the “Express Yourself” institute in Brussels, Belgium and a psychologist who uses bibliotherapy methods in her practice with patients. This interview is part of a larger study on the origin, development and place of bibliotherapy as a tool used in libraries when working with different target groups.

The purpose of the presented interview is to outline the ways of working, methods and approaches used in the aforementioned institute and to acquaint the readers with the so unknown field of bibliotherapy in the European context and in particular Belgium.

Keywords: bibliotherapy, methods, reading, target groups

Библиотерапията, като практическа и научна област, започва да се развива по-съзнателно през последните няколко години в България. В страните от западния свят като Англия и САЩ е позната още от 1916 г., когато „американският есеист Самюел Кроутърс в статията си “A Literary Clinic” в Atlantic Monthly, чрез сатиричен диалог, подробно описва как специалистите могат да използват литературата, за да се лекуват болни „пациенти” чрез подбрани произведения.”¹. Въпреки това, у нас данни за използването на библиотерапията, в експерименталния си стадий на развитие в клинична среда, са регистрирани още през 30-те години на XX в., когато се прилага при пациенти с психични проблеми ².

¹ **Дамянова, И., А. Петкова, Т. Генова.** Библиотерапия: Лечебната сила на думите. – В: *Съвременни стратегии и иновации в управление на знанието: доклади от научна конференция на УМЛАУЗ.* София: Академично издателство „За буквите – О писменехъ“, 2020, с. 52-59.

² **Ефтимова, С.** Библиотерапия: Теория и практика. София: За буквите – О писменехъ, 2015. 195 с.

За съвременното развитие на библиотерапията в останалите страни от Западна Европа до този момент у нас се знае малко. Това е причината, поради която членовете на проекта „Изследване на нагласите към терапевтичния потенциал на четенето в нетипични ситуации за индивида“ се насочват към Белгия като административен и събирателен център на Европейския съюз. От получените данни при изследването на приложението на библиотерапията в Белгия става ясно, че възникването на библиотерапията във френскоговорящата част на страната води началото си от Франция, която от своя страна е повлияна от възможностите на библиотерапията във френскоговорящата част на Канада – Квебек³.

От направено запитване към редица организации, които прилагат методите на библиотерапията при работа с различни целеви групи, институтът „Изрази себе си“ в гр. Брюксел, с ръководител г-жа Димитра Диданджелу, се отзова на нашите запитвания и се съгласи да даде интервю.

Димитра Диданджелу е родена в Гърция, но понастоящем работи в Белгия. Тя е дипломиран психолог, който предлага индивидуални или групови сесии, а също така фасилитира работни срещи и семинари. В своя подход Диданджелу използва *терапевтичното писане* като основен инструмент в комбинация с модела на CRM травма терапията⁴. Също така, в своята работа с пациенти, тя прави синтез между различните методи като библиотерапия, медитация, философско консултиране и т.н. Всичко това винаги се основава на нуждите на участниците, специалните елементи на личността и индивидуалния произход в атмосфера на сигурност и доверие. Също така психоложката силно вярва в ползите, които човек може да има от контакта си с природата и в нейния подход – където е възможно – включва тази динамика. Редовно организира ритрийти в Гърция през лятото върху експресивно и терапевтично писане.

Сферата ѝ на дейност включва случаи като: травматични преживявания (CRM травма терапия), хронични заболявания, проблеми с идентичността и сексуалната идентичност, подобряване на взаимоотношенията, вземане на решения, загуба – траур, преходи (бременност, развод, безработица, имиграция, пенсиониране, менопауза и др.), комуникация, увереност, поведенчески проблеми, личностно израстване, кариерно консултиране, болест на Бърнаут и др. Диданджелу преподава и организира обучения и семинари по терапевтично писане за професионалисти в областта на психичното здраве, а също така ръководи групи за експресивно

³ Генова, Т. Аспекти от състоянието на библиотерапията в Белгия и Франция – изследване по проект [онлайн]. – В: *e-Journal VFU*, ВСУ "Черноризец Храбър" гр. Варна, 2024, с. 246-274 [прегледан 15.09.2024]. <https://ejournal.vfu.bg/bg/psychology.html>

⁴ **Моделът ComprehensiveResourceModel® (CRM)** е модел на лечение на травма, който се базира на невробиологично равнище и се фокусира върху въздействието, като улеснява насочването към травматични преживявания чрез свързване на най-примитивните аспекти на човека и неговия мозък (среден мозък/мозъчен ствол) с неговите най-чисти и най-здрави части на самия себе си.

Модел ComprehensiveResourceModel® (CRM) [онлайн]. [прегледан 15.09.2024]. <https://comprehensiveresourcemodel.com/>

писане. В допълнение на това, тя е автор на книги, обича да пише фантастика, базирана на истински истории, защото вярва, че невероятните истории, които животът носи, надминават дори най-мощното въображение (информация от профила на Диданджелу в linkedin и преки впечатления от срещата на автора с нея) ⁵.

На следващите няколко реда е поместено пълното интервю с г-жа Димитра Диданджелу, в което тя отговаря на въпроси, свързани с нейната практика като психолог, който използва методите на библиотерапията:

Интервю с Димитра Диданджелу

Здравейте г-жо Диданджелу, бих искала да Ви задам няколко общи и конкретни въпроса, свързани с Вашата работа на психолог и института „Изрази себе си“, чийто основател сте.

1. Защо създадохте този институт, наречен „Изрази себе си“ (Expressing Yourself Institute) и откъде идва името му?

Моят институт се нарича „Изрази себе си“, защото исках да се съсредоточа върху изразяването и как се изразяваме в устната или писмената комуникация. И така, това беше нещо, което ме заинтригува. Наблягам повече на писменото изразяване и терапевтичното писане. Вярвам много в силата на думите. Чрез думите живеем, мислим и можем да правим промени. Вярвам силно в това, така че за мен това е много важно.

2. Какво точно включва Вашият основен метод „терапевтично писане“?

Това е моят основен метод за изразяване на мисли и емоции и нещо, което правим в разговорите, и е по-лесно за някои хора да се изразяват по този начин. Освен това, отваряме нови начини за терапия, които те не биха могли да направят, когато нещо е заседнало вербално.

3. Смятате ли, че организирането на ритрийти и клиентите, които ги посещават, повишават ефекта от Вашата работа?

Организирах ритрийти преди Ковид периода и след това спрях, защото стана много трудно. На ритрийтите обикновено идват хора, които не виждам в офиса си, защото това е нещо отделно и искам да го запазя така, защото не е етично по отношение на границите, т.е. не е добре да виждате хора в офиса и след това да Ви виждат в друга среда. Аз разграничавам двете преживявания.

4. Колко време продължава една сесия с Вас?

Една сесия може да трае 15 минути, една отделна седмица или веднъж на всеки петнадесет дни.

5. Какъв вид ресурси използвате?

Ресурсите са моите книги или списък, който пазя, някои ресурси намирам онлайн.

⁵ Didangelou, Dimitra. Licensed Psychologist, M.Sc., Writing Therapist, Author[онлайн]. [прегледан 15.09.2024]. <https://www.linkedin.com/in/dimitra-didangelou-7593a1175/?originalSubdomain=be>

6. Има ли професионална общност, с която поддържате контакт?

Провеждам супервизията си с терапевт от института, където съм се обучавала по терапевтично писане. Сега по-рядко и миналата година имахме група за партньорска супервизия с мои колеги от Гърция – срещаме се и обсъждаме казусите и трудностите, които срещаме в нашата всекидневна работа. Много е интересно и много ми харесва.

Тук, в Брюксел, нямам толкова много колеги, мога да кажа, че това ми липсва тук, личния контакт с колегите.

7. По какъв начин се развива психотерапията и в частност библиотерапията в Белгия?

Не знам точно кой се занимава с библиотерапия в Белгия, областта не е много развита. Това е нещо, което сега е в процес на развитие; в момента тя се развива в Европа. По-развита е в Обединеното кралство и САЩ. В Белгия не е развита в голяма степен.

8. Къде се обучавате, за да станете специалист по библиотерапия в Белгия? Как се става сертифициран библиотерапевт в Белгия? Какво е образованието Ви?

Научих се да използвам библиотерапията по време на обучението си по терапевтично писане в Therapeutic Writing Institute в САЩ, като това беше част от учебната програма и първият ми досег с библиотерапия. Спомням си, че тогава много ми хареса и започнах да търся повече ресурси за библиотерапията самостоятелно, след което преминах допълнителен курс по библиотерапия. Това беше кратък курс, който всеки може да изкара. Аз също така обучавам други хора как да използват библиотерапията, но в Гърция. Провеждам въвеждащи семинари относно начините, по които книгите могат да се използват с библиотерапевтична цел. Моделът, който използвам, е на Hynes&Hynes-Berry⁶. Не е достатъчно да използвате само една книга и след това да я обсъдите и да проведете сеанс по библиотерапия. Има определени изисквания и модели или стъпки, които трябва да се следват. Професионалистът е добре да използва определен модел, да работи организирано и да следва определена методология.

9. Какви специалисти работят с методите на библиотерапията във Вашата страна?

Хората, които използват библиотерапията, са психолози, психотерапевти,

⁶ **LibraryOfDreams** – BibliotherapyandtheBeautifulBarrio (JoyRoulierSawyer)[прегледан 15.09.2024].<https://esthesis.org/library-of-dreams-bibliotherapy-and-the-beautiful-barrio-joy-roulier-sawyer/>

Четиристепенният модел на Hynes&Hynes-Berry е гъвкав, многопластов, но директен подход за водене на смислени литературни дискусии – теория, която включва същите сложни, обмислени терапевтични цели, открити в много други модели на клинично консултиране. Впоследствие, практикуващите специалисти добавят подсказки за творческо писане към библиотерапевтичния процес и скоро моделът се разпространява отвъд работещите в клиниките до писатели, духовни ръководители и преподаватели.

а също и библиотекарите, които използват развиваща библиотерапия. Намирам за малко опасно, ако някой използва библиотерапия и не е подготвен да работи с проблеми с психичното здраве и някои проблеми могат да излязат наяве. Така че, ако човек не е добре запознат с тези въпроси, може би не е много добре да ги използва, защото също много хора ме молят в Гърция да ги обуча – те работят в библиотеки, но аз не ги обучавам, защото не съм сигурна дали ще ги използват в рамките на професията си. Това изисква допълнителна грижа и отношение.

10. Можете ли да посочите някои от институциите, които подготвят специалисти по библиотерапия?

Някои институции са дадени тук в книгата *The Bibliopoetry Therapy* с автори Hynes & Hynes-Berry. Най-известната институция в САЩ е Националната асоциация за поетична терапия (National Association for Poetry Therapy). Това е най-надеждната институция за специалисти по библиотерапия. Те предлагат най-пълните четиригодишни курсове по библиотерапия.

11. Работили ли сте някога по проект, свързан с библиотерапията?

Никога не съм работила по проекти, свързани с библиотерапията.

12. Библиотерапията основен метод ли е във Вашата практика или я комбинирате с други психотерапевтични методи?

Обикновено я комбинирам с други методи. Основният подход, който използвам, е терапевтичното писане в комбинация с библиотерапия. Обикновено се получава много добра комбинация, защото мога да дам няколко книги на някого за четене и след това да водим разговор или давам някои подсказки за писане, така че комбинирам и това с писане.

13. Как съчетавате библиотерапията с други психотерапевтични подходи/методи?

Също така комбинирам библиотерапията с други подходи. Първият ми подход е системната терапия, а също и комбинация от други методи – драма терапия (като моделът CRM, това е като хипноза), медитация – много зависи от проблемите, върху които работя.

14. Какви са основните приноси и въздействие на библиотерапията според Вас?

С библиотерапията всеки човек може да промени гледната си точка, да стане извън проблема и да намери нови решения и начини за справяне с даденото състояние, да продължи живота си по-нататък.

15. Какви симптоми или състояния обикновено се стремят да повлияете?

Основните проблеми са свързани с психичното здраве, личностното израстване, самосъзнанието, комуникацията, стреса и др.

16. Каква е Вашата целева група?

Обикновено целевата група включва хора, които искат да повишат самосъзнанието си, личностното си израстване, хора със здравословни проблеми, болки или заболявания, които имат от години, също рак, тревожност, прегаряне, но най-вече работя с хора, които вече са читатели. Те обичат да четат книги, така че с голямо удоволствие ги използват и в библиотерапията. Библиотерапията не е за всеки, не е за хора, които обичат да четат. Това вече е знак, че човекът чете и му е приятно.

17. Практикува ли се библиотерапия в библиотечни среди?

Библиотерапията, която се практикува в библиотечни условия, се нарича развиваща библиотерапия. Предназначен е за студенти или хора, които нямат психични проблеми. Библиотерапията, която аз използвам, се нарича клинична библиотерапия и я използваме в психотерапията. Използва се при проблеми с психичното здраве.

18. Използвахте ли метода на библиотерапията по време на пандемията от Ковид 19?

По време на пандемията не го използвах много, включих само хората, с които вече съм го използвала и преди. Тогава работех онлайн. Не мога да си спомня нищо конкретно от Ковид периода. Обаче са ми известни случаи с хора, които започват да четат повече по време на пандемията.

19. Имате ли опит с използването на библиотерапията сред хора със симптоми след прекаран Ковид-19, например загуба на памет?

Нямам опит с постковид симптомите и библиотерапията.

20. Използвате ли аудио книги с библиотерапевтична цел?

Не, за момента не използвам аудиокниги, защото сега хората не са много запознати с аудиокнигите.

21. Използването на библиотерапията част ли е от плана за развитие на Вашата институция?

Иска ми се да развия повече библиотерапията в моята институция. Това е нещо, което искам да развия в бъдеще. И тук, в Брюксел, да направим някои групови семинари, специално работещи с библиотерапия. Да, за това трябва време, както винаги. Това е част от бъдещите ми планове за развитие на института и нещо, което много ме интересува и вълнува.

22. Какво на практика включва една сесия по библиотерапия?

Сесията по библиотерапия обикновено е разговор за книга, която обикновено предлагам – давам списък с книги или предлагам някакво заглавие. Обикновено това е моделът, който следвам, но знам, че някои библиотерапевти оставят избора на пациента/клиента. Но това не е точно правилният начин да се работи така, освен ако нямате нещо конкретно в ума си. Има много специфични критерии, по които избираме книгите и стиховете. Аз използвам и много стихове – това е поетичната терапия. Библиотерапията включва и поетичната терапия. Използвам специфична форма. Има определени критерии и аз отбелязвам дали тази книга покрива всички критерии и номерирам, за да видя дали мога да използвам нещо.

23. Какви умения използвате, за да провеждате библиотерапевтични сесии?

Уменията, които използваме в библиотерапията, са почти същите, които използваме в психотерапията. Важно е да чувате другия човек много добре и да слушате всичко, което има да каже, и да четете между редовете, да виждате какво не казва или адресира. Когато обсъждате книгата, да се види какво не им харесва.

24. Получавате ли обратна връзка от Вашите читатели/клиенти, които са били подложени на библиотерапевтични сесии?

Обикновено нямам обратна връзка, но давам книга на човек, за когото знам, че я харесва, но първо го питам. Понякога предлагам някои книги, но те не ги четат и това е напълно нормално, просто пропускаме този етап.

25. Имате ли каталог с книги или определени предложения за четене, които да използвате при определени психологически състояния?

Имам няколко книги, които предлагам, според определени условия. Те са на гръцки език. По-наясно съм с гръцката литература и книгите, които са преведени на гръцки език.

26. Имате ли предпочитания към конкретни автори?

Обичам литературата, самата аз съм автор. Написала съм няколко книги на гръцки.

27. В кои случаи Вашият библиотерапевтичен метод е успешен и какъв е периодът?

Имах интересен случай с библиотерапията. Имаше един млад мъж, който имаше рак и вероятно щеше да умре след няколко месеца, не знам точно. Беше труден случай и той четеше много, той обича да чете, и ние обсъждахме книгите и филмите, които гледа, и по този начин той намери много утеха чрез изкуството. Проведохме много дискусии. Това беше единственото нещо, което можеше да му помогне. Голяма част от времето прекарваше сам въщи, болеше го и имаше само тези книги и дискусии. Четеше много „Вълшебната планина“ на Томас Ман, която му беше много интересна.

Благодаря Ви за интервюто!

Изводи от интервюто с Димитра Диданджелоу:

1. Комбиниране на методи: Библиотерапията не е основен метод в практиката на Диданджелоу. Тя я комбинира с терапевтично писане и други методи, като CRM терапията, философско консултиране и медитация, създавайки синергия между различни подходи в зависимост от нуждите на клиента.
2. Въздействие на библиотерапията: Библиотерапията, според Диданджелоу, помага на хората да променят своята перспектива върху проблемите, като им предоставя възможност да намерят нови решения и да продължат напред с живота си.
3. Целева група: Диданджелоу работи с хора, които имат интерес към четенето и са отворени към личностно развитие. Тя подчертава, че библиотерапията е по-ефективна за хора, които обичат да четат и са ангажирани с литературата.
4. Клинична и развиваща библиотерапия: Диданджелоу използва клинична библиотерапия, която е предназначена за хора с психични проблеми. Това е различно от развиващата библиотерапия, която се прилага в библиотеки и е насочена към хора без сериозни психични проблеми.

5. Обучение и сертифициране: Тя е получила обучението си по терапевтично писане в САЩ, където библиотерапията е включена като част от учебната програма. Диданджелоу преподава въвеждащи семинари по темата в Гърция.
6. Проблеми с прилагането на библиотерапия от неспециалисти: Диданджелоу предупреждава, че библиотерапията трябва да се прилага от подготвени специалисти, за да се избегнат рисковете, свързани с психичното здраве.
7. Планирано разширяване на библиотерапията: Диданджелоу има планове да разшири прилагането на библиотерапията в своя институт в Брюксел, като организира групови семинари и развие метода в по-голям мащаб.
8. Важност на правилния избор на книги: В библиотерапевтичните сесии Диданджелоу избира книги въз основа на специфични критерии, за да се гарантира, че те отговарят на терапевтичните нужди на пациента.

Заклучение

Представеното интервю с г-жа Димитра Диданджелоу в този текст е част от по-мощно проучване върху възникването и развитието на библиотерапията в Белгия, чийто интерес е породен от недостатъчната информация в България за мястото и ролята на библиотерапията в Западна Европа в наши дни. Интервюто дава ценна информация за използването на методите на библиотерапията.

Интервюто с г-жа Димитра Диданджелоу може да представлява интерес за специалисти, които се занимават с библиотерапия, библиотекари, психолози, преподаватели и читатели/пациенти. Тук отваряме още една врата към използването на потенциала на библиотерапията, за справяне с психологически проблеми от различен произход.

Този материал е реализиран по проект „Изследване на нагласите към терапевтичния потенциал на четенето в нетипични ситуации за индивида“ с Договор № КП-06-Н45/2 от 30.11.2020 г., финансиран от ФНИ на МОН, с ръководител гл. ас. д-р Събина Кирилова Ефтимова-Илиева.

History of the Fund of Manuscripts and Unique and Especially Valuable Publications of the National Library of Uzbekistan

UMIDA TESHABAEVA

История на Фонда от ръкописи и уникални и особено ценни издания на Националната библиотека на Узбекистан

Умида Тешабаева

Резюме

В статията е направен исторически преглед на създаването и формирането на Фонда от ръкописи и редки ценни издания, който включва безценна съкровищница от произведения с научна, духовна и културна стойност, състояща се от литература и изкуство, ръкописни и графични документи, албуми и печатни периодични издания в Националната библиотека на Узбекистан. Съставът на фонда в момента се обогатява чрез придобиване на ръкописни книги и редки печатни издания от обикновеното население. Провеждат се реставрация и консервация на античните колекции на фонда с помощта на съвременна техника. Създават се електронни копия на редки издания и ръкописи, извършват се техните заверки, изготвят се описания и се планират графици за съответните реставрационни работи. Гордостта на библиотеката е нейната колекция от особено ценни архивни единици - над 200 000 екземпляра от издания от XV-XIX в. Над 30 000 от тях са редки и старинни издания, ръкописи и литографии, включително първите национални списания и вестници. В тази статия авторите подробно описват как методите и насоките на дейност обогатяват състава на фонда, като възстановяват и съхраняват неговите древни колекции с помощта на съвременна техника.

Ключови думи: ръкопис, редки книги, национална библиотека, Узбекистан, ЮНЕСКО, реставрация.

One of the main tasks of the National Library of Uzbekistan is the careful preservation of the nation's spiritual and historical inheritance, which is embodied in ancient manuscripts and publications that reflect the history of modern Uzbekistan's great ancestors. These valuable documentary sources, which concentrate thousands of

years of the wisdom and experiences of mankind, have been made available in digital form for the study of history, science, architecture and art, which gives the Library a special role—the custodian of a priceless cultural heritage for future generations.

The Fund of Manuscripts and Unique and Especially Valuable Publications of the National Library of Uzbekistan is a part of the Library Fund that consists of handwritten books, printed publications, handwritten and graphic documents, and historical documents with significant scientific, artistic or other cultural value. These items are subject to a specific method of (strict) accounting, storage and use. The Fund has more than 200,000 storage units, over 30,000 of which are considered unique.

The following ranking is used to ensure a well-ordered placement of the materials in the Fund and the arrangement of information and library resources: Each century has its own codes, consisting of a capital letter “P”, the initial letter of the Greek word “palaios” (“ancient”); a lowercase vowel “a”, for books of the 15th and 16th centuries; “e” for 17th-century works; “i” for 18th-century works; “o” for books from the period of the French Revolution; “b” for East Asian manuscripts and lithographs; “c” for reference and bibliographic materials; “u” for 19th-century works; and “y” for the 20th century. The century code is followed by each item’s serial number of publication. The Fund has been carrying out large-scale tasks since the first days of its existence. It has created a special internal catalogue, conducted research, written scientific descriptions for individual collections, and acquired rare editions of the earliest printed Uzbek literature.

Materials and methods

Historical review of the formation of the Fund of Manuscripts and Unique and Especially Valuable Publications

The National Library of Uzbekistan, named after Alisher Navoi, was founded in 1870 as the Tashkent Public Library. The leading libraries and geographical societies of the Russian Empire assisted organizing the Fund and donated duplicate editions from their book depositories. By May 1870, more than 2,200 volumes (1,200 titles) had been collected, which formed the core of the future library.

The formation of the Fund of Manuscripts and Unique and Especially Valuable Publications started in 1918. E.K. Boetger (1887–1956), a prominent Central Asian orientalist and library scientist, made an enormous scientific and creative contribution to the newly established Fund. It was his initiative to create a subdepartment of rare and old editions in a special part of the Library’s repository. Boetger was actively involved in the Fund’s scientific processes and created a number of bibliographic indices containing detailed information on the history, ethnography, geography, natural resources, and economic development of the Turkestan territory and of individual areas in the Central Asian region. A number of annotated indices and reviews with unique contents are distinguished by their historiographic orientation, which Boetger worked fostered with his characteristic thoughtfulness and scientific approach including “A chronological review of Russian books of the 16th–18th centuries belonging to the A. Navoi State Opera and Ballet Theater” (1952), “Catalog of books of the scientific library of Tashkent State University”; and “Chronological review of old and rare books of the Fundamental library of the Central Asian State University” (1947) [1].

As of December 1921, the Department of Oriental Studies and Oriental Linguistics

(now the Fund of Manuscripts and Unique and Especially Valuable Publications) was headed by A.A. Garritsky, an orientalist who was also the deputy director of the Library. At that time, the Eastern section, according to the Inventory Book, contained 1,025 storage units. Many library staff members were graduates of the Institute of Oriental Studies, which was later renamed as the Oriental Faculty of State University (E.K. Boetger, O.V. Maslova, N.A. Burov and others). In 1931, a remarkable expert on oriental manuscripts and calligraphy, autodidact scientist Ibadulla Adylov, started working at the library.

By 1925, the Fund of Manuscripts and Unique and Especially Valuable Publications already contained 2,000 items [2]. In 1948, a separate sector headed by E.K. Boetger, the distinct Fund of Rare and Old Publications, was opened. Boetger started scientifically processing the Fund and organized a kind of cross-type card catalogue. He compiled the following catalogues: “A chronological review of Russian books of the 16th–18th centuries belonging to the State Theater of Opera and Ballet named after Alisher Navoi” and “Catalogue of books of the scientific library of Tashkent State University” [3].

From 1930 to 1970, a large amount of work was carried out not only to increase the rare publications in the Fund but also to create a separate structural unit in the Library, which remains a unique centre of the cultural and spiritual heritage of Uzbekistan and is of interest to worldwide researchers and scientists.

Private book collections and private libraries

The history of the creation and existence of personal libraries and book collections in Central Asia, which originates in the distant past—the 8th–14th centuries, the era of the great states of the Samanids, Karakhanids and Timurids—merits further attention and is very interesting. The development of personal libraries in that time was influenced by the economic and cultural conditions within states, the cult of books that were typical in a Muslim society, the institution of patronage at the ruling courts, and the growth of book production.

In the 19th–early 20th centuries, personal libraries were developed more intensively, especially in Bukhara, Fergana, Samarkand, Tashkent and other cities.

The sources for the acquisitions and expansions of personal libraries were mainly donations from private persons and purchases of books, both domestically and abroad. Sometimes, bibliophiles and collectors travelled to neighbouring countries, especially Iran, Afghanistan, and Saudi Arabia, to acquire rare, ancient works by famous scientists, writers and theologians.

The largest number of personal libraries was recorded in the territory of the Bukhara Emirate. Beks, kazis, mullahs, employees of the administrative and bureaucratic apparatuses, clergymen, writers, and scientists—all had collections of books. Many libraries were formed in this era and were then passed from generation to generation.

The famous Bukharan bibliophile, Sharifjan Makhdum, collected handwritten manuscripts with great care and sophistication for many years. “He had a passionate love for books,” wrote an orientalist, academician A.A. Semyonov, about him—“and, sparing neither effort nor money, he collected books and manuscripts in various subject areas: if he saw a rare list in someone’s hands or heard where there was one, he tried to acquire it at all costs.” [4].

According to the famous writer, scientist and public figure Sadriddin Aini, the library of Sharifjan Makhdum was considered one of the best and richest private libraries in Bukhara. The Oriental Department of the State Public Library (now the National Library of Uzbekistan) acquired approximately 300 volumes of valuable manuscripts from the heirs of this Bukharan collector and bibliophile [5].

Among the book collections mentioned above, a distinctive collection was that of the library of Muhammad Ali Sabirov, known as Dukchi-Ishan, Mingtyubinsk ishan, who lived in Andijan. After the suppression of the national liberation rebellion in Andijan by tsarist troops (the Andijan rebellion in 1898) [6], the ishan's library was confiscated and part of it, at the request of the Turkestan orientalist N.P. Ostroumov (1846–1930) [7], was transferred to Turkestan's cadre of archaeologists, who extensively researched the history of the region. Subsequently, it entered the Turkestan Public Library (now the National Library of Uzbekistan) as 194 manuscripts, thereby replenishing the Fund of Oriental Manuscripts.

In 1943, all the handwritten publications acquired by the Library or given to its Funds from personal collections by order of the government were transferred to the Institute of Oriental Studies of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan for more complete and detailed study.

The Library has documents showing how contributions of Russian orientalist scholars, famous statesmen and local intellectuals to replenished the Fund. They valued written monuments and other cultural properties of the peoples of Central Asia. Therefore, in different years, famous scientists and civil servants of Turkestan, such as N.F. Petrovsky, P.I. Khomutov, P.P. Pukalov, Major General A.K. Geins, Orientalist P.I. Pashino and many others, contributed books from their personal libraries to the Library. Later, some publications were acquired from the personal library of the first director of the Turkestan Public Library, N.V. Dmitrovsky.

Historically, personal libraries and private book collections have played a well-known role in the cultural and educational life of the local intelligentsia, and educated people have been an important means for self-education and the dissemination of knowledge amidst absences of secular educational and educational institutions in Turkestan.

Collection of rare books and manuscripts of the medieval period

Among the private book collections kept in the Library, the remarkable collection of books that belonged to famous military historian Ivan Petrovich Liprandi (1790–1880) [8] stand out. These books have his personal bookplate, deLiprandi, on their title pages.

The Fund of Manuscripts and Unique and Highly Valuable Publications contains a collection of rare books from the 12th–20th centuries. These are manuscripts, lithographs, periodicals, and a huge number of copies of printed medieval European books.

Here, the books printed by the famous Dutch company Elzevir should be mentioned. In addition, unique handwritten juzes [9] (parts) of the Quran are kept in the Fund under the codes Pv-9, Pv-10, Pv-12, Pv-15 and Pv-21. For example, the manuscript of the fifth part of Al-Juz' al-khamis li-l-Kur'ani-l-Karim covers the 24–147 verses of Sura al-Nisa (women). Written text with gold inserts and patterns was created by the calligraphers and artists who worked in kitabkhana of Baysungur, the grandson of Amir Timur (802/1399–837/1433). The book was copied in the 15th century.

In the design of all parts of the handwritten Quran, the most sophisticated muhaqqak script, which is a variation of the Quranic script naskh [10-12], is used. This text is located in the middle of the pages (32 cm x 23 cm), and in some juzes, it is set out in golden frames and coloured borders. The number of lines (5 lines on each page, except for the introductory page of the manuscript and pages at the beginning of Surah) in each volume is the same.

The Fund also contains a facsimile edition of the Osman Quran. S.I. Pisarev made 50 photocopies of the Quran, 25 of which were intended for sale, and the remaining 25 were intended to be donated to Muslim countries. Each of the copies intended for sale was valued at 500 rubles (1904, 352 pages, 42 cm x 33 cm). In addition, the Fund has editions of the Quran in different languages that were written at different times, including handwritten translations [13].

One of the rare works kept in the Fund is the manuscript of *Al akhkomus sultaniya val viloyatud diniya* (The Laws of State Administration) by Abul Hasan Ali bin Muhammad al Movardi [14]. It belongs to the Abbasid period [15]. An ancient multilingual dictionary, *Muqaddimat-ul-adab* (Introduction to Literature), by Makhmud al-Zamakhshariy (1075–1144) [16], is also among the rarities, which dates from 701/1302. Another manuscript, *Sharh mulahhas fil hayya*, is a commentary by Musa bin Mahmud Kadizade Rumi on the book *Mulahhas fil hayya* by Mahmud Chagminiyy, a famous medieval astronomer [17]. The book was one of the important textbooks on astronomy in higher educational institutions in the medieval East. It was studied by founders of the medieval Samarkand astronomical school and influenced the creations of other major treatises on astronomy.

The gems of the collection are the works of Alisher Navoi. They were repeatedly copied by different calligraphers during the poet's life and afterwards, up to the 19th century. Here, one can mention *Mahbub al-kulub* (Beloved of hearts) [18], which consists of three parts and is the last brilliant creation of Navoi. The manuscript was copied by the calligrapher Haliknazar Khalifa ibn usta Kurban in 1239/1824. The collection of lyric poems, *Garai bassigar* (Miracles of Childhood) [19] copied in 1284/1867, is also worth mentioning.

Today, the collection is being replenished by books received from other departments and institutions, as well as by publications donated by individuals. Over the past year, the library collection has accessioned thirty manuscripts. Among them is a rare ethical and legal work, *U'jubatulfatava*, or *Fatawa al-Akhsikati* (The most interesting legal opinions of al-Dinari al-Akhsikati), by Alauddin al-Akhsikati [20]. It is dated 591/1195, and this manuscript is currently considered the oldest copy of this work. Additionally, the *Kitabu majmua mukhtarati navozil* (Collection of Selected Epistles), a fundamental ethical and legal manuscript of the 13th century by Burkhaniddin al-Marginani [21] is noteworthy. The date of this copy is 651/1253.

Collection of Western European and Russian literature of the 16th–18th centuries

This collection contains publications from the famous printing house Aldus Manutius, books published by the Dutch company Elsevier (16th–18th centuries), and more than 4,000 Western European books, which are valuable sources for studying the history, literature and art of Western European countries [2]. The Library also has numerous maps of the countries in Europe, Asia, Africa, the Americas, etc. Among them, there

are many maps of the countries in the East and West. These maps contain historical and geographical descriptions of countries and information about their environments and minerals.

There are many Western European books about Central Asia, which reflect the great interest of Europeans in Uzbekistan's region and its history. They have been published in Paris, London, Berlin and other Western European cities in English, French and German.

The *bibliothèque orientale* (Oriental Library or Eastern Encyclopaedia) is one of the oldest books in the collection. It was compiled by the famous French orientalist Barthelemy d'Herbelot de Molainville [23]. It was published in French in Paris in 1697. The publication contains approximately 100 articles about the great scientists, poets and statesmen who had lived and worked in Central Asia up to that time. The 661 pages of the book contain, inter alia, limited information about the great Uzbek poet Alisher Navoi. Pages 877–888 are dedicated to Amir Timur and the Timurids [24].

The work of the famous medieval author Sharafiddin Ali Yazdi *Zafarnama* (Book of Victories), published in French and entitled *Histoire de Timur-Bec* (History of Timurbek) [25], is also devoted to Timurid history. The translator of the book was Petit de la Cour. The book was published in Paris in 1723 in a four-volume format.

Another book that was translated into French is the publication *Institutes political and military* (Political and military codes) by the great ruler Amir Timur. The book was published in Persian and English by Major Davy and Arabic scholar Professor White and is 408 pages long. The original publication is the famous work *Timur Tuzuklari* (Codes of Timur) [26], originally written in the Turkic language. In 1610, Abutalib Al-Hussein, court translator of the king of Yemen, wrote that the book had been kept in the royal Jafar library and that he had translated the codes into Persian in 1610–1612. Later, the codes were translated into English.

The collection of antique Russian books numbers over 700 titles and belongs to the epochs of Tsar Alexei Mikhailovich Romanov, Emperor Peter I, Catherine II, Paul I and Alexander I. The oldest and most valuable books are *Uchenie i hitrost' ratnogo stroeniya pehotnyh lyudey* (The doctrine and stratagem of the military structure of infantry people) printed in Cyrillic in 1647; *Arifmetika* (Arithmetic) by Leontiy Magnitsky (1703); *Khlynovskaya rukopis'* (Khlynov manuscript) (18th century); *Opyt istoricheskogo slovarya o rossiyskikh pisatelyah* (Experience of the Historical Dictionary of Russian Writers) by N.I. Novikov, St. Petersburg, 1772; and others.

In the second half of the 19th century, the first printing houses appeared in Turkestan. A small printing house opened in 1868 and was intended to serve the government and military departments. It was here, in 1868, that *Zametki o gornoy strane na vershinah Chu i Naryna i dorogah cherez (byvshyi) Kitayskiy Turkestan* (Notes on a mountainous country on the peaks of Chu and Naryn and roads across the (former) Chinese Turkestan) by N.A. Severtsev was printed, which is justifiably considered to be the first "Tashkent incunabulum".

In 1870, a larger printing house equipped with Russian and Arabic scripts was founded and marked the beginning of the Russian-language newspaper *Turkestanskije vedomosti* and the Uzbek-language newspaper *Turkiston viloyatining gazety*. This printing house created the first sample of the Uzbek printing industry, *Kalendar' 1871 goda* (Calendar of

1871), which was compiled by Sh. Ibragimov. The first print run amounted to 500 copies and was sold very quickly. In the same year, *Turkestanskije vedomosti* announced the second edition of the calendar [27].

The collection of authors' lifetime editions and books with the autographs of authors and donors attracts a well-deserved interest. Among them are the works of the great Russian poet A.S. Pushkin such as *Istoriya pugachevskogo vosstaniya* (History of the Pugachev Uprising) (1834), *Poltava* (Poltava) (1829), *Bakhchisarayskiy fontan* (Bakhchisarai Fountain) (1899), and others, and the lifetime and subsequent editions of the great Russian writer L.N. Tolstoy including *Polnoye sobranie sochineniy* (Complete Works) (1907), *Vosstanovlenie ada* (Restoration of Hell) (1906), and a two-volume edition of Anna Karenina [2].

Abdulla Qadiri, Abdurauf Fitrat, Mashrab, Chulpan, Abdulla Kahhar. Abdulla Qadiri (1894–1938) was not only the author of fictional and satirical works but also an excellent compiler of dictionaries. The part of the *Polniy rusko-uzbekskiy slovar'* (Complete Russian-Uzbek Dictionary) with words beginning with the letter P was compiled by him and is a good example of his excellent work in this direction, consisting of 21,500 entries. The collection of the department also includes a famous novel by Qadiri *Minuvshie dni* (The Days Gone), which was published in three parts in 1926.

The work of one of the famous Uzbek poets, Abdulhamid Chulpan (1897–1938), *Soz*, was published in 1935 in Latin script. There are also translations of his works including *Devona*, *Immat*, and *Kukhi malak*, completed by E. Zart.

The collection of Chulpan's verse *Uygonish*, consisting of 40 pages, was published in Tashkent in 1922. The collection contains 23 poems written in Bukhara, Samarkand and Tashkent. The works of Abdurauf Fitrat (1886–1938), Arslon (1926), Nahv (1927), Uzbek classic musikasi (1927), *Eng eski turk adabiyot namunalari* (1927), *Qiyomat* (1936) and drama *Chin sevis* are also kept in the collections of the department.

Collection of Turkistan periodicals

The collection of Turkistan periodicals dates back to 1870. The first newspaper in the Uzbek language (Arabic graphics) was *Turkiston viloyatining gazetasi* (Turkistan native newspaper), published in Tashkent from 1870 to 1916. The purpose of the newspaper was to introduce the peoples of Turkistan to the orders of the local administration and to inform them about the history and geography of the region [28].

On April 28 (May 10), 1870, the first issue of the official Russian newspaper, *Turkestanskije vedomosti* (Tashkent, 1870–1917), was published. The newspaper published articles on the literature, ethnography, history, and agriculture of Turkistan. The alphabetical and subject card catalogue (handwritten), compiled on the basis of detailed descriptions from the newspaper *Turkestanskije vedomosti* from 1893 to 1917, is a great help in studying the history of the Uzbek homeland.

The first private newspapers written in Russian were *Okraina*, which was published in 1890–1898 and was originally a daily newspaper; beginning in 1891, it was published 2–3 times a week. The editor and publisher of this political, social and literary newspaper was N.V. Poltoranov. The newspaper consisted of reports from scenes, various kinds of information, and sections with theatrical reviews.

In 1898–1907, one more private newspaper, *Russkiy Turkistan*, was published. The

newspaper was originally published 3 times a week under the editorship of I.I. Geyer; later, it was published on a daily basis. In 1906, 14 new private Russian language newspapers were published in the region.

Periodicals in Russian are represented by editions from the first quarter of the 20th century, which now have become bibliographic rarities: *Nasha Jizn'* (Our Life) (1919); *Zakaspiyskoye obozrenie* (Transcaspian Review) (1899–1912), a commercial and industrial political, social and literary newspaper that was published 5 times a week; *Turkestan* (1906), a socioeconomic and literary newspaper; *Nasha Jizn'* (Our Life) (1920); *Golos Sredney Azii* (Voice of Central Asia) (1919); *Golos Samarkanda* (Voice of Samarkand) (1918–1919); *Golos Semirechya* (Voice of Semirechye) (1919); *Narodniy Universitet* (People's University) (1918); *Turkestarskoye slovo* (Turkestars Word) (1917); and others.

Periodicals in the Uzbek language are represented by editions from the first quarter of the 20th century, which now have become bibliographic rarities: *Taraqiy* (1906), *Kambagallar tovushi* (1918–1922), *Samarqand* (1913), *Sadoi Fargona* (1914–1915), *Qizil bayroq* (1920–1922), *Ulug Turkiston* (1917–1918), and *Ishtirakiy un* (1919–1920).

The Fund contains magazines in the Uzbek, Kazakh, and Tatar languages (in Latin and Arabic graphics) published in 1905–1940. Among them are *Al-Izokh* (1917–1918) in Uzbek (Arabic script), *Yer yuzi* (1925–1930) in Uzbek (Latin and Arabic scripts), *Al-Islok* (1907–1908; 1915–1917) in Uzbek (Arabic script), *Maorif va ukituvchi* (1925–1933) in Uzbek (Latin and Arabic scripts), *Oyina* (1913–1915) in Uzbek (Arabic script), *Chulpon* (1922–1923) in Kazakh (Arabic script), *Shuro* (1911–1916) in Tatar (Arabic script), *Inqilob va madaniyat* (1928–1936) in Azerbaijani (Latin and Arabic scripts) and many others.

Collections of reference and bibliographic publications

The Fund of the Department of Manuscripts and Unique and Especially Valuable Publications includes reference and bibliographic manuals, publications containing bibliographic data and indices created by the famous founder of Central Asian bibliography, scholar, orientalist and organizer of the Fund of Rare Editions, E.K. Boetger. Among them are the two-volume bibliographic reference book *Turkestarskaya Oblast'* (Turkestars region) (1944); the *Katalog starinnykh russkikh izdaniy 17–18 vekov, hranyashchihsya v GPB* (Gosudarstvennoy publichnoy biblioteke) (Catalogue of old Russian editions of the 17th-18th centuries, stored in State Public Library); an unofficial reference book for the newspaper *Turkestarskie vedomosti*; *Annotatsii na statyi i razdely po istorii i arheologii Tsentralnoy Azii* (1870–1917) (Annotations on articles and sections on the history and archeology of Central Asia (1870–1917)); and many others.

In the early 19th century, V.I. Mezhev published a two-volume *Bibliografiya Turkestarsa* (Bibliography of Turkestars) and a three-volume *Sibirskaya Bibliografiya* (Siberian Bibliography). Both editions were released separately, but they are complementary publications. They include the first catalogues of the Library compiled by N.V. Dmitrovsky, as well as reference publications such as *Sbornik statey o Tsentralnoy Azii* (Collection of Articles on Central Asia) in two volumes (Tashkent.1869); *Gosudarstvennaya biblioteka UzSSR imeni A. Navoi v Tashkente. 1870–1945* (State Library of the Uzbek SSR named after A. Navoi in Tashkent. 1870–1945) (Tallinn.1945) with photographs by Yu.B. Gens; *Katalog otдела inostrannoy literatury Turkestarskoy*

publichnoy biblioteki (Catalogue of the Department of Foreign Literature of Turkestan Public Library) (Tashkent.1891); and others.

Discussion

The current state and prospects for the development and formation of the Fund of Manuscripts and Unique and Especially Valuable Publications

In 2011, the National Library of Uzbekistan moved to a new building, entering a new era in the history of the Fund of Manuscripts and Unique and Especially Valuable Publications. The Nodir Reading Room, the book depository, and the Museum of the Book were transferred to the Fund. The organization and functions of the Museum of the Book of the National Library of Uzbekistan are of great importance in terms of the preservation, study and transfer of information; the museum is a source of historical facts. It creates a unique opportunity for its visitors to familiarize themselves with the monuments of literary culture that are stored in the Fund of the Manuscripts and Unique and Especially Valuable Publications.

Today, one of the priorities of the museum of rare books is to introduce users, especially young people, to the rich cultural heritage of Uzbekistan and to increase love and respect for books—the most valuable monuments of the spiritual cultures of all times and peoples.

The reading room, museum, book depository, and work rooms for library specialists meet international standards in terms of their lighting, temperature and hygroscopic conditions.

The National Library of Uzbekistan has developed software for a rather detailed reflection of its collection of rare and handwritten publications. This software gives users the opportunity to become acquainted with its catalogue of unique books, as well as with its full-text databases. This computer program, along with the catalogue, provides a space for the “passport” of a book, which contains information about its state, degree of preservation, and materials. Although these passports share a variety of information about each document, primarily its state (damage or lack thereof), the state of a document, its preservation at the time of the description and the potential adjustments to be made to these are the most important characteristics. They facilitate examining the Fund and updating document states, which make it possible to identify any damage in a timely manner, adjust storage and use conditions, and then send a document to a restorer if needed.

The National Library of Uzbekistan plays a key role in the preservation, study and transmission of information. It is a source of historical and scientific facts and creates a unique opportunity to familiarize its visitors with the monuments of literary culture that are stored in the Fund [29].

The task of the National Library is to carefully preserve the cultural and historical wealth that is embodied in manuscripts, historical documents and publications, which are considered both rare and especially valuable, as they have stood the test of time. Many have survived only in a single copy.

Handwritten and rare editions are stored in the library with a stable temperature and humidity. Conditions are monitored and controlled automatically. For this, the repositories are equipped with special equipment. Collections of printed publications are

placed on racks depending on their type and size in accordance with GOST 7.50–2002 Preservation of documents, General requirements. Newspaper filings are placed with no more than 4–5 in each cell of a rack; sheet editions are horizontally stored in boxes or folders on racks. Rare publications that require a special storage regime and restrictions on the use of originals have electronic copies and duplicates.

Specialists from the storage funds, as well as employees of the conservation and restoration service, have had the opportunity to participate in qualification courses in leading libraries and restoration centres in the United States, Russia, Saudi Arabia, and Turkey. Highly qualified specialists from Italy, Chad and other nations were invited to Uzbekistan.

The training included presentations and educational films about the techniques of manual and machine papermaking, theoretical foundations and training materials on conservation and restoration, detailed information on the types and qualities of paper, and the history of publishing bookbinding and of types of binding.

In addition, the National Library of Uzbekistan, in cooperation with the National Commission of Uzbekistan for UNESCO, administer a training seminar on the topic of the preservation and availability of documentary heritage in Uzbekistan within the framework of the UNESCO Information for All [30] project, involving the participation of specialists from information and library institutions and employees of museums and archives across Uzbekistan.

According to Presidential Decree PU-5349, on measures for further improvement of the sphere of information technologies and communications, dated February 19, 2018, the Republican Information and Library Centre, information and library centres of the Republic of Karakalpakstan, its regions and Tashkent city, were transferred to the jurisdiction of the National Library of Uzbekistan, named after Alisher Navoi, under Uzbek Agency for Press and Information.

As per the administrative order of the Director of the National Library of Uzbekistan, dated May 14, 2019, on ensuring the safety of manuscripts and printed publications in the funds of regional information and library centres under the National Library of Uzbekistan, a great deal of work has been conducted to study storage conditions and to transfer rare and handwritten books located in regional information and library centres, including the following:

- The development of a template with a questionnaire in the form of a table for each book;
- The compilation of rules and recommendations for the safe transfer of collections of handwritten books;
- The transfer of the collections in compliance with all safety standards, based on the rules and recommendations of UNESCO, which were developed by the world's leading restorers.

Within the framework of this event, the following items were transferred to the repository of the National Library of Uzbekistan for temporary storage:

- A total of 47 manuscripts and lithographs from the Samarkand Regional Information and Library Centre;
- A total of 9 volumes from the Jizzakh Regional Information and Library Centre;

- A total of 12 books from the Andijan Information and Library Centre, and 12 from the Khorezm Information and Library Centre.

All books were packed horizontally in cardboard boxes made of neutral material, and the sides were sealed with PU foam. They were additionally wrapped in a special bubble wrap to prevent deformation.

After the expiration of the quarantine period, these books were placed in the repository of the Fund of Manuscripts and Unique and Especially Valuable Publications. At present, 13 manuscripts have been stabilized, restored, and digitized, and library specialists have entered their data into the relevant database.

On May 22–23, a group of specialists visited the Bukhara Regional Information and Library Centre and became acquainted with the state of storage conditions for rare books. During the inspection, some violations and shortcomings in storage were revealed.

A list of the identified shortcomings and specific measures to eliminate them was developed. A fragment (2 sheets) of the parchment of the Katta-Langar Quran from the 8th century was removed from display due to a lack of safe conditions for storing and exhibiting a historical monument of this kind. It was packed in special neutral material and transferred to a safe storage location.

Due to the difficulty of creating necessary conditions for manuscripts and unique publications in a short time, it was decided to temporarily transfer the Fund of Rare and Manuscript Books (including Kattalangar Quran) from Bukhara Regional Information and Library Centre to Bukhara Culture Preserve ARC. To improve the qualifications of the employees responsible for unique funds, a seminar was held during the 8th National Information and Library Week INFOLIB-2019 on October 29, 2021. The topic of the seminar was the conservation and restoration of the ILR: Problems and solutions. Various events are now regularly held to introduce ILC specialists to the basics of the conservation and restoration of unique books.

Conclusion

The task of the National Library is to carefully maintain cultural and historical heritage that has survived in the form of manuscripts, historical documents and publications that are considered rare and highly valuable today because they have withstood the ravages of time and often have survived only in a single copy, which must be preserved through monitoring activities.

In accordance with the self-standing of unique and highly valuable information and library resources, organizing monitoring activities is an important process among the range of activities of information and library institutions. The unique and highly valuable information of library resources, the state of preservation of information and library funds, the preservation of funds regarding their use in information and library institutions, the dynamics of the qualification levels of specialists in this area and the identifications of the needs of the relevant skilled workers in this area must be constantly and systematically monitored.

In addition, the National Library of Uzbekistan oversees how all the information and library institutions of the republic, many of which have rare and handwritten editions in their repositories, implement software to create a unified search system for users that contains information about the place of storage of a publication and provides full-text

materials for viewing.

A central record of unique and highly valuable information and library resources is maintained by the National Consolidated Electronic Register of Unique and Highly Valuable Information and Library Resources.

This includes the following:

- The register of information and library funds containing unique and highly valuable information and library resources (information on the compositions and volumes of funds);
- The register of unique and highly valuable information and library resources in the form of collections (information about the creators and owners of collections, their contents and volumes, and their sources of acquisition);
- The register of single, unique and highly valuable information and library resources (archaeographic descriptions of handwritten books, bibliographical descriptions of publications indicating the locations and numbers of preserved and special copies).

One of the priority tasks is to introduce specialists, users, and especially young professionals to printed publications, works of literature and art, handwritten and graphic documents, manuscripts, albums and periodicals, as well as to rare books of scientific, artistic and cultural value.

On behalf of all authors, the corresponding author states that there is no conflict of interest.

References

1. Teshabaeva, U. (2011). Contribution of a prominent scientist, teacher, bibliographer Yevgeny Karlovich Betger to the development and study of the bibliography of Central Asia. *Scientific and technical libraries*, 1, 89-94.
2. Zaitova, N. (2019). About the fund of manuscripts, unique and especially valuable publications of the National library of Uzbekistan named after A. Navoi. *Scientific Journal Herald of the Library Assembly of Eurasia*, 1, 40-44.
3. Khodzhaev, AA. (2015). National Library of Uzbekistan - the history of development. A.Navoi: history of development. *Scientific Journal Herald of the Library Assembly of Eurasia*, 3, 36-42.
4. Semyonov, AA. (1958). Materials of the first all-Union scientific conference of orientologists in Tashkent. Central Asian manuscript funds and the importance of their study. Tashkent.
5. Aini, S. (1960). *Memories*. Moscow, Leningrad: Publishing house of the Academy of Sciences of the USSR.
6. Glushchenko, EA. (2010). *Russia in Central Asia. Conquest and transformation*. Moscow: ZAO Publishing House Tsentrpoligraf.
7. Faizrakhmanov, LM. (2008). N.P.Ostroumov missionary and Islamic scholar. *Bulletin of Altai State Universitet*, (4-1), 146-150.
8. Rogachevsky, AB. (1994). *Liprandi Ivan Petrovich. Russian Writers, 1800-1917*:

- Biographical Dictionary. Vol.3 (pp. 362–364). Moscow.
9. P.Bearman, Th.Bianquis, CE.Bosworth, et al., eds. 'Djuz'.(2021) Encyclopaedia of Islam, Second Edition. Brill.
 10. Maryam, DE. (2018). How to Read Islamic Calligraphy. Metropolitan Museum of Art.
 11. JR. (Wayne) Osborn. (2008) The Type of Calligraphy: Writing, Print, and Technologies of the Arabic Alphabet. University Of California.
 12. Gacek, A. (31 Mar. 2008). The Arabic Manuscript Tradition. Leiden, The Netherlands: Brill.<https://doi.org/10.1163/ej.97890004165403.i-304>
 13. Kamoliddin Sh. (2019).Manuscript heritage of Uzbekistan. INFOLIB, 18 (2), 60-65.Retrieved December2, 2021, from <https://einfo.lib.uz/wp-content/uploads/2020/09/2019-2.pdf>
 14. Mawardi, Abu al-Hasan al-. In Esposito, J. (Ed.).(2003). The Oxford Dictionary of Islam: Oxford University Press. Retrieved December2, 2021, from <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780195125580.001.0001/acref-9780195125580-e-1474>
 15. Tumanyan, TG. (2004). Abu-l-Hasan al-Mawardi is a Muslim theorist of political practice. Bulletin of St. Petersburg University. Political science. International relations, 4, 99-104.
 16. Khalidov, AB. (1991). az-Zamakhshari. Islam: encyclopedic dictionary (pp. 74-75). Moscow: Nauka.
 17. Matvievskaya, GP & Rosenfeld, BA. (1983). Mathematicians and astronomers of the Muslim Middle Ages and their works (VIII-XVII centuries).Vol. 3 Moscow: Nauka.
 18. Koraev, TK. (2017). Beloved of Hearts (Mahbub al-kulub) - a monument to the Chagatai socio-political didactics. Lomonosov readings, Oriental studies: Abstracts of the scientific conference (pp. 290-292). Moscow: Thesaurus.
 19. Mullakhodjeva, K. (2019). Artistic interpretation of spiritual and educational ideas in the gazelles of Alisher Navoi and Abdurrahman Jami. Foreign Languages in Uzbekistan, 26 (3), 167-173.<https://doi.org/10.36078/1565766857>
 20. Makhmudov F. (2017). Some main features of Arabic manuscripts. INFOLIB, 12 (4), 74-77.Retrieved December 2, 2021, from <https://einfo.lib.uz/wp-content/uploads/2020/09/2017-4.pdf>
 21. Karimov IA. (2001). Each of us is responsible for the prosperity of the Motherland. Toshkent: Uzbekiston publishing house.
 22. Dew, N. (2009). Orientalism in Louis XIV's France: Oxford University Press. Retrieved 2 Dec. 2021, from <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199234844.001.0001/acprof-9780199234844>.
 23. Laurens H. (1978). La „Bibliothèque orientale” de Barthélemy d'Herbelot: aux sources de l'orientalisme. Paris, G.-P. Maisonneuve et Larose.
 24. Sharaf ad-Din Ali Yezdi. (1988). Zafar-name. Materials on the history of Central and Central Asia X-XIX centuries (pp. 148-160). Tashkent: Fan.
 25. Dekhkonova, MA. (2018). The role of Amir Temur's legacy and modernity. Achievements of science and education, 15 (37), 30-32. Retrieved December

- 2, 2021, from <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-naslediya-amira-temura-i-sovremennost>.
26. Alinazarova, DV. (2018). From the history of Fergana printing business. Science, technology and education, 11(52), 84-87. Retrieved December 2, 2021, from <https://cyberleninka.ru/article/n/iz-istorii-ferganskogo-tipografskogo-dela>.
27. Kotyukova, TV. (2014). „Another” world through the eyes of „ours” on the pages of „Turkestan native newspaper”. Eastern Archive, 2(30), 25-30. Retrieved December 2, 2021, from <https://cyberleninka.ru/article/n/drugoy-mir-glazami-svoih-na-stranitsah-turkestanskoy-tuzemnoy-gazety>.
28. Shadmanova, S. (2011). Archival documents - an important source for studying the history of the periodical press of Turkestan (based on materials from the central state archive of the Republic of Uzbekistan). Gasyrlar avazy - Echo of centuries, (3-4), 251-258. Retrieved December 2, 2021, from <https://cyberleninka.ru/article/n/arhivnye-dokumenty-vazhnyy-istochnik-izucheniya-istorii-periodicheskoy-pechati-turkestana-po-materialam-tsentralnogo-1>.
29. Teshabaeva, UA. (2020). The National Library of Uzbekistan: from the history of formation and the current stage of development (To the 150th anniversary of the founding of the National Library of Uzbekistan). INFOLIB,24(4),2-8.<https://doi.org/10.47267/2181-8207/2020/3-025>
30. Kuzmin, EI. (2010). UNESCO Program „Information for All” in Russia and in the world (to the 10th anniversary of the Russian Committee of the UNESCO Program „Information for All”). Bulletin of the Kemerovo State University of Culture and Arts, 12, 20-42.

Изложба за Свети Димитрий Басарбовски в НБКМ

РАДОСЛАВ СПАСОВ,

На 14 октомври 2024 г. в Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ беше открит кът, който е посветен на Република Румъния. Директорът на НБКМ проф. Красимира Александрова и посланикът на северната ни съседка у нас Бръндуша Йоана Предеску отправиха приветствия към всички присъстващи. Събитието беше уважено от тринадесет посланици и много представители на интелектуалния елит. То бе съпътствано от презентирането на документален филм и изложба със заглавие „Свети Димитрий Басарбовски – светец на два народа“, представени от историка доц. д-р Радослав Спасов.

По Божия промисъл събитието в Националната библиотека се проведе в деня на св. Петка Търновска, още една светица, чиито мощи, заедно с тези на св. Филотея Търновска, се пазят до ден днешен в Румъния. Тези две светици и св. Димитрий Басарбовски свързват в религиозно отношение българския и румънския народ.

Изложбата се състои от десет табла, в които по хронологичен ред са визуализирани основни моменти от биографията на светеца. Представени са родното място на Димитрий – Басарбово (Русенско), скалният манастир до селището, в който той е живял и е угодил на Бог със светия си живот.

От таблата става ясно, че първите сведения за Преподобния се намират в „История славянобългарска“ от св. Паисий Хилендарски, който посочва, че светецът е живял през XVII век. Новите изследвания обаче показват, че вероятно култът към св. Димитрий съществува още от XV век, което означава, че е живял по-рано, и че информацията за неговите чудеса достига до голяма част от православно население в Европейския югоизток за период от три века.

Посетителите на изложбата ще разберат, че мощите на светеца са пренесени през 1774 г. в Румъния, където остават до ден днешен. Намират се в Патриаршеската катедрала „Св. св. Константин и Елена“ в Букурещ, където за последните 250 години извършват множество чудеса, спасявайки населението от болести, суша и други бедствия. Светият синод на Румънската църква взема решение св. Димитрий Басарбовски да бъде честван във всички православни храмове в страната, което се случва на 27 октомври 1955 г.

Всяка година, на тази дата, хиляди поклонници от България и Румъния се стичат в Патриаршеската катедрала в Букурещ и в единствения действащ български скален манастир „Св. Димитрий Басарбовски“ край Русе, за да отдадат почит към светеца и да потърсят упование в него.

Филмът за светеца се презентира в централното фоайе в НБКМ, а изложбата бе експонирана на втория етаж срещу литературните кътове на чуждите държави.

Линк към събитието е достъпен на адрес:

<https://www.nationallibrary.bg/www/2024/10/15/%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D1%81%D0%B5%D1%82-%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%8A%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0%D1%85%D0%B0-%D0%BD%D0%B0/>

Празникът на народните будители в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Бояна Минчева

В Деня на народните будители – 1 ноември 2024 г., Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ беше домакин на поредица от събития, събрали над 200 гости от държавните структури на управление, университетския елит на Република България, учени, учители, изследователи, творци. Тържествената програма започна с поднасяне на венци пред паметника на светите братя Кирил и Методий в градинката на Националната библиотека и цветя на паметниците на свети Паисий Хилендарски и д-р Петър Берон.

Празникът продължи с официална церемония по връчване на Националната награда на името на акад. Благовест Сендов. Отличието е учредено от УниБИТ, по инициатива на проф. д.ик.н. Стоян Денчев, с активното съдействие на Синдиката на българските учители и Министерството на образованието и науката. Награда за принос в образованието и науката за 2024 г. в категория „учител“ бе присъдена на г-жа Елица Цонева – учител и директор „Проектни дейности“ в Частно основно училище „Томас Едисън“, гр. София. В категория „университетски преподавател и изтъкнат учен“ бе награден проф. Мартин Вечев – основател на Института за компютърни науки, изкуствен интелект и технологии (INSAIT). Със специалната награда „Акад. Благовест Сендов“, за цялостен принос, бе удостоен проф. д-р Стоян Марков. Регалиите на приза, грамоти, швейцарски часовници и творчески подаръци от конференцията „Будители“ на УниБИТ връчиха министърът на образованието и науката проф. Галин Цоков, неговият заместник д-р Емилия Лазарова, генерал-ма-

йор Стайко Прокопиев, началник на Военна академия „Г. С. Раковски“ и скулпторът Вежди Рашидов.

След края на тържествената част, проф. Денчев откри XXII-та национална конференция с международно участие „Обществото на знанието и хуманизма на XXI век“. Форумът се провежда в историческата 200-годишнина от отпечатването на „Буквар с различни поучения на д-р Петър Берон“. С пленарния доклад на д-р Бояна Минчева от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ на тема „Неизвестни факти за илюстрациите в първото издание на „Рибния буквар““ бе дадено началото на конференцията, в която взеха участие 70 докладчици от страната и чужбина.

В 13 ч., в Централното фоайе, директорът на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ проф. д-р Красимира Александрова произнесе прочувствено слово по случай празника, като се обърна към всички служители като към съвременни будители и припомни уникалността на този изцяло български празник.

По-късно беше открита изложбата „Свобода нравствена и свобода физическа“, посветена на 190 години от рождението и 145 години от смъртта на видния наш възрожденец Любен Каравелов. В 13 табла и 3 витрини с документи и визуални материали беше представена всеобхватната дейност на Любен Каравелов като революционер, общественик, политик, публицист, писател, поет, фолклорист, печатар, преводач, библиограф и историограф. От словото на доц. д-р Радослав Спасов – главен архивист в отдел „Български исторически архив“ на Националната библиотека, посетителите уловиха очертанията на един от най-ярките будители от епохата на Българското възраждане.

От 15.00 ч., в читалня № 5 на библиотеката, се състоя връчването на наградата „Следовник на народните будители“, учредена през 2003 г. С нея бяха отличени петима наши учени, дейци на литературата и изкуството – акад. Юлиян Ревалски, чл.-кор. Вежди Рашидов, чл.-кор. Атанас Семов, проф. д-р Ирена Петева, поетесата Маргарита Петкова и актрисата Аня Пенчева. Всички те засвидетелстваха, че я поемат с високата отговорност да защитят правото да носят престижното отличие. С две изпълнения в тържеството се включи фолклорният състав от читалище „Бъднина – 1983“.

Списание „Библиотека“ отбеляза своята 70 - годишнина

ИВЕТА РАШЕВА

Списание „Библиотека“ води началото си от 1954 г. Първоначално то излиза под името „Бюлетин“ и е лидер в размяната на идеи за развитието на модерното библиотечно дело и на библиографията в България. Днес, 70 години по-късно, вече е утвърдено печатно издание за библиотечни и информационни науки, книгознание и литературна история. И остава едно от най-старите периодични издания в България.

„В началото бе словото... Словото се подреди в книги. Книгите съхранихме в библиотеки. За библиотеките е отредено списание „Библиотека“.

На 10. 10. 2024 г. списание „Библиотека“ отбеляза тържествено своя 70 - ти рожден ден в Националната библиотека „Св.св. Кирил и Методий“, сред много гости, в присъствието на заместник-министъра на културата Калин Вельов, който прочете поздравителен адрес. Поздравителни адреси се получиха и от УниБИТ, СУ, НБУ и много регионални библиотеки. Особено вълнуващо бе награждаването на списанието с плакет на „Златното перо“ от председателя на Съюза на журналистите Снежана Тодорова, който редакторът д-р Ивета Рашева ще запази на почетно място за бъдещите редколегии.

Събитието уважиха проф. С. Денев, проф. В. Бонева, доц. В. Загорев, доц. М. Миланова, проф. А. Куманова, проф. Д. Правдомирова, проф. О. Събев, директорът на Библиотеката на УНСС Петър Петров, председателят на Съюза на народните читалища д-р Николай Дойнов и мн.др.

Прочувствено слово произнесе проф. Красимира Александрова - директор на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, а по-късно символично разряза тортите с лика на корицата на списанието.

Бе прожектиран филм за историята на списанието, който може да гледате на адрес:

<https://www.youtube.com/watch?v=XPo-l-bLumY>.

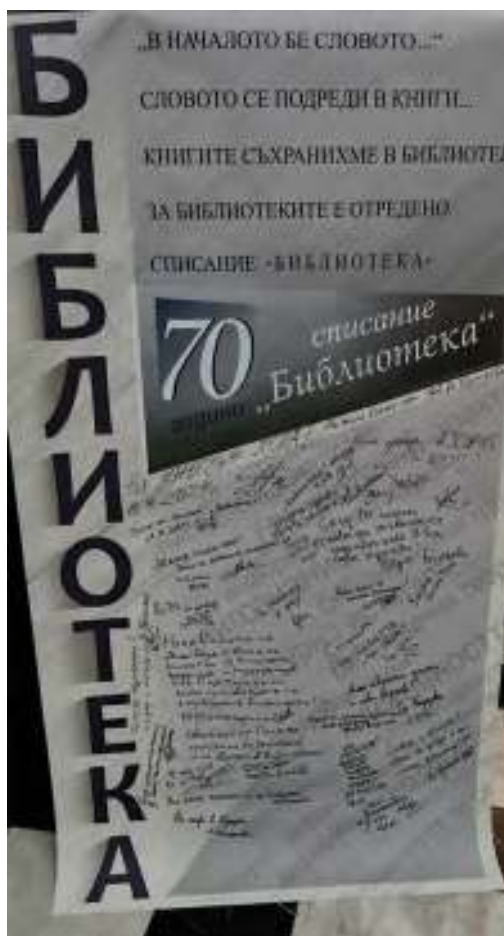

Специално за случая художникът Николай Табаков изработи светлинна инсталация от корици на списанието, подбрани между стотиците такива.

Банерът и плакатът бяха по дизайн на Борислава Георгиева.

Гостите имаха възможност да се подпишат на тапета, закупен за случая, и да изслушат музикалния поздрав на струнен квартет „Con Brio“.

Всички присъстващи получиха издадения за празника фототипен брой №5 на списание „Библиотека“ за 2024 г., включващ подбрани статии от периода 1954 до 2024 г.

Български културни събития в Париж – 12-17 ноември 2024 г.

КРАСИМИРА АЛЕКСАНДРОВА, БОЯНА МИНЧЕВА

През 2024 г., във връзка с отбелязването на 200 години от издаването на „Рибния буквар“ на д-р Петър Берон, Университетът по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ) работи по проект „Началото на българската книжовност – европейски културни проекции“, финансиран от Министерството на културата на Република България. Основен партньор е Националната библиотека „Св.св.Кирил и Методий“ (НБКМ). Проектът е включен в културния календар на ЮНЕСКО за 2024 година.

В рамките на разписаните дейности беше заложено промотиране на българското книжовно-документално наследство пред българските общности в Европа. През месец септември изложбата „Непознатият „Рибен буквар““ гостува в Българския културен институт в Барселона.

В периода от 12 до 17 ноември 2024 г. представителите на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ проф. д-р Красимира Александрова - директор - и д-р Бояна Минчева – ръководител на направление „Опазване на ръкописно-документалното наследство“, участваха в работата на кръгла маса под надслов „Началото на българската книжовност – европейски културни проекции (200 години от издаването на „Рибния буквар“)“ и откриването на изложба, посветена на „Рибния буквар“, в Париж.

Научният форум беше проведен в сградата на Българския културен институт в Париж, Франция, под патронажа на Националната комисия за ЮНЕСКО на Република България и Министерството на културата. Проф. Стоян Денчев, проф. Ирена Петева

– ректор на УниБИТ, проф. Красимира Александрова и г-жа Десислава Бинева – директор на Българския културен институт в Париж, откриха събитието с кратки обръщения към участниците. Поредицата от доклади, изнесени от проф. Ваня Добрева, проф. Венцислав Велев, доц. Нина Дебрюне и проф. Стоян Денчев от УниБИТ, както и от д-р Бояна Минчева от НБКМ, очертаха историческата среда, в която се ражда първият български светски буквар и предложиха нови аспекти за културното му възприемане и позициониране на картата на Европа.

На 15 ноември 2024 г. в посолството на Република България в Париж беше открита изложбата „Непознатият „Рибен буквар“,“ подготвена съвместно от експерти от НБКМ и УниБИТ. Композиционният разказ предлага на посетителите възможността да се запознаят със специфичните особености на седемте издания на първата българска илюстрирана книга, както и информация за научната дейност на д-р Петър Берон. Той включва ярки биографични моменти от живота на българския просветител, очертава научните му достижения в редица области на човешкото познание и спира вниманието върху отзивите на съвременниците за стойността на „Рибния буквар“. Илюстрациите в първото издание на книгата са резултат от пряка връзка и въздействие на френска и немска детски илюстрирани енцикло-

педии върху вижданията на Берон за образованието на децата. Фототипни издания на емблематични български творби като „Различни потреби“ на първия печатар от български произход Яков Крайков от 1572 г. и „Абагар“ на Филип Станиславов от 1651 г. – първата печатна книга с новобългарски езикови елементи – допълниха изложбата и осигуриха възможността за пряк реален контакт с книжовното наследство от изминалите векове.

Тържествена церемония по удостояването на Силви Вартан с почетното звание „Професор хонорис кауза“ на УниБИТ, последвала

откриването на изложбата, събра български и френски интелектуалци, учени и обществени дейци в сградата на българското посолство и предостави възможност за разностранни културни диалози. Нейно Превъзходителство посланик Радка

Балабанова приветства гостите на събитието и изрази радостта си да бъде негов домакин. След церемониалното обличане на академичната тога и връчването на регалиите, Силви Вартан сподели емоционално: „Щастлива съм за тази чест, украсихте ме с огърлие, на което пише нашите български букви А, Б, В“. Присъстващите се включиха в изпълнението на песента „Я, кажи ми, облаче ле бяло“, запята от нашата известна сънародничка. Тази песен е възприета като своеобразен химн на българската емиграция.

В рамките на 4-те дни на посещението, 14-те участници от българската делегация в Париж реализираха богата културна програма, която включваше посещения на обекти, които са част от световното недвижимо културно наследство на ЮНЕСКО, посещение на Сорбоната и др.

МЕЖДУНАРОДЕН ДЕН НА МУЗИКАТА В НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

МАРИЯ БРАНКОВА

Международният ден на музиката се отбелязва за първи път през 1974 г., по решение на Международния съвет по музика към ЮНЕСКО.

През 1980 г., по повод 700 годишнината от рождението на Йоан Кукузел, 1 октомври е обявен за празник и на българските певци и други музиканти.

На този ден Българската православна църква почита Св. Йоан Кукузел Ангелогласния – така нарекли още на младини св. Йоан Кукузел. Йоан Кукузел Ангелогласния е българин по произход, роден в Драч, Дирахрум (на Адриатическо море), някъде в края на XIII - нач. на XIV в. Поради изключителните си музикални заложби бил изпратен да учи в Константинопол, в училището при църквата „Св. Павел“ – знаменитата имперска школа за църковни певци. Бил истински извор на музиката, както е написано в старите свитъци.

Житието на светеца е съставено в края на XIV в., препис от него се съхранява в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София. Там се разказва как надареният с необикновени музикални способности младеж бил изпратен да изучава Свещеното писание в дворецовото певческо училище в Константинопол.

Музикалните творби на Йоан Кукузел, чиито ритми и интонации са залегнали дълбоко в музикалното съзнание на балканските народи, допринасят за изграждането на единен стил в тяхната музикална култура. Затова Кукузел, както всички гении на поезията и музиката, днес не принадлежи само на народа, който го е родил, а на цялото културно човечество. Защото неговите музикални композиции вече са излезли от рамките на източноправославния стил, за да влязат в съкровищницата на световната музикална култура.

В Националната библиотека вече е традиция Световният ден на музиката да се отбелязва тържествено всяка година. Експертите от Музикалния отдел към отдел „Специални колекции“ успяват да разкрият и покажат част от богатството на музикалните колекции, които притежават. И не на последно място да организират и представят различни интересни музикални събития с помощта на своите читатели, потребители, дарители – студенти, музиканти, певци, преподаватели по музика.

Тази година, на 3 октомври, пред Музикалния отдел на 2-ия етаж се прожектира документалният филм „Райна Кабаиванска“. С това тържествено събитие Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ отбелязва Международния ден на музиката, както и 90-та годишнина на световната оперна прима Райна Кабаиванска.

Райна Якимова Кабаиванска е родена в Бургас на 15.12.1934 г. в семейството на баща ветеринарен лекар, писател, университетски преподавател и майка учителка по физика. От малка започва да свири на пиано и да пее в Детски хор „Бодра смяна“. През 1957 г. завършва оперно пеене и пиано в Държавната консерватория „Панчо Владигеров“, като учи първо при Людмила Прокопова, а след това - при Илия Йосифов.

Родена в митичните балкански земи, но отгледана и разцъфтяла в родината на мелодрамата Италия, Райна Кабаиванска е една от последните примадони на XX в. Повече от половин век тя вълнува света на операта с героините си - сценично дълголетие, необичайно за сопрановия глас.

Райна Кабаиванска е събирателен образ на истинската примadona - красив силюет, който събужда възхищение и респект, естествено поведение в живота, но и разбиране за професията оперен певец като начин на живот.

„Театърът е илюзия, откъсване от реалния живот. Живея чрез моите героини. Истинският живот не съществува. Времето е спряло. Тоска убива, Бътерфлай умира, Леонора се отравя. Големи страсти, голяма любов, всичко това, което носи човекът...“

Райна Кабаиванска събужда тези големи страсти, емоциите, които живеят в душата ни, с убеждението, че ролята на артиста е да вълнува и да връща хората към вечните стойности.

Оперният свят я идентифицира с Тоска и Бътерфлай, но тя се превъплъщава еднакво убедително в образите на кралици и примадони, на обикновени жени в оперите на Глук, Доницети, Белини, Верди, Пучини, Чилеа, Дзандонай, Рихард Щраус, Леош Яначек, Бритън. Смело пътува в света на музикалната драма, отваря врати към непознати светове. Неслучайно е обожаваната „дива“, която дарява публиката с мигове на възторг.

Вълнуващата музикалната вечер в Библиотеката беше открита с тържествени слова от д-р Ваня Аврамова, заместник-директор на Националната библиотека и д-р Мария Бранкова, ръководител на отдел „Специални колекции“. Сред гостите бяха ученици, студенти, преподаватели по музика, музиканти, колеги и др.

Документалният филм за Райна Кабаиванска беше представен от д-р Магдалена Манолова, която е музиколог, журналист, автор на книги, дългогодишен редактор в Българска национална телевизия, създател на повече от 100 филма и предавания в „Златният фонд“ на БНТ за класическа музика.

Магдалена Манолова завъртя лентата до времето, когато Райна Кабаиванска участва в операта „Тоска“, през 1998 г. в Софийската опера, и ни пренесе в чудния свят на вечната музика. Документалният филм е от архива на Българската национална телевизия, където д-р Манолова дълги години е водещ, сценарист и продуцент. Той даде възможност на зрителите да се докоснат до личността на Райна Кабаиванска (до твореца, артиста) и да съпреживеят с нея магията на музиката.

Наред с това, за посетителите и гостите на събитието, бяха експонирани три витрини с оригинални фотографии от архива на Магдалена Манолова. На тези снимки е представена Райна Кабаиванска в ролята на Армида от операта „Армида“ – шедьовър от късния парижки период на Кристоф Вилибалд Глук.

Малко известен факт е, че оперната прима е изиграла ролята на Ханна Главари от „Веселата вдовица“ – една от най-прочутите оперети на Франц Лехар. Беше изложена снимка от тази нейна роля от 1984 г., изиграна в Болоня.

Друга интересни фотографии представляват уникален портрет на Райна Кабаиванска и Мария Калас, по времето на репетициите на операта „Сицилианска вечерня“ от Верди, снимки с Пласидо Доминго, Пиеро Капучили и др.

Вечерта, посветена на Международния ден на музиката в Националната библиотека, беше изпълнена с вълнение и емоции, които само чудото на възшебната музика могат да породят в душите, сърцата и сетивата на хората.

На празничната музикална вечер сякаш витаеха духът и заветът на свети Йоан Кукузел: *„Стремежът към чиста духовност в музиката издига духа над световната суета и извисява до небесата!“*

Творческо писане в Националната библиотека

ЯНИЦА РАДЕВА

От 26 септември до 2 октомври в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ се състояха поредица от ателиета по творческо писане. С петте ателиета Библиотеката си постави за цел да поощри творчеството на младите хора.

Петимата лектори в ателиетата – Владимир Полеганов, Йордан Ефтимов, Азиз Шакир-Таш, Мария Калинова и Камелия Кондова – са творци от различни поколения и сфери на творческия спектър. Те споделиха част от своя опит с млади поети и белетристи, изнесоха лекции върху поезията и писането, дадоха работни задачи на участниците.

Ателиетата започнаха с акцент върху прозата с преподавател Владимир Полеганов, преминаха към насоки за пътеписа и поезията в лекцията на Йордан Ефтимов и, след препоръките за писането и превода от Азиз Шакир-Таш, приключиха с практически ориентирания ателиета, водени от Мария Калинова и Камелия Кондова. На четвъртото ателие по творческо писане Мария Калинова проведе упражнение по писане на тема „Възвишеното“ и постави творческа задача на участниците. С петото ателие, на което участниците написаха стихотворения – също по поставена задача на тема – „Дъжд“, завърши и проектът. Лектор беше Камелия Кондова.

Кадър от ателието по проза с Владимир Полеганов, което се състоя на 26 септември в зала „История на книгата“ в Националната библиотека.

Фотограф: Стефан Рангелов

Разговор между Йордан Ефтимов и участниците в ателието по пътепис и поезия. Фотограф: Стефан Рангелов

Момент от работата по творческата задача в ателието по поезия, водено от Мария Калинова. Фотограф: Стефан Рангелов

Ателиетата бяха посетени от 40 участници. Сред тях имаше ученици от средната образователна степен, студенти и вече завършили висшето си образование млади хора. В ателиетата се включиха и млади служители от Националната библиотека, които имат интерес към темите, анонсирани от лекторите, и пожелаха да обменят идеи по свои проекти, които в момента разработват. Всички участници споделиха важността от общуването с творците, чието ателие бяха избрали да посетят. Затова в края на всяко събитие, на почерпка, осигурена от Националната библиотека, участниците и лекторите можеха да споделят в неформална среда своите впечатления и да разговарят. Всички бяха единомдушни, че подобни инициативи връщат в Библиотеката и онези, които отдавна са загубили връзка с културното средище. По този начин Националната библиотека изпълни и своята функция на социално пространство за учене през целия живот.

Проектът „Литературна среща „Поети на ХХІ век“ и Седмица на творческото писане в Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ беше подкрепен от Столична програма „Култура“ на Столична община - като част от Програмата „София празнува 17 септември“.

Предлагаме на Вашето внимание творби на участниците в различни ателиета:

34

Боряна Богданова

Колко е хубаво да откъснеш плод
от дърво, което сам си засадил.
Напъхваш го в устата си,
зъбите ти пропукват кожата внимателно,
сокът му непринудено сладнее
и те придумва да живееш.
Така и си го засадил – без чужда помощ,
дълбоко в земята с нокти –
ровят, ровят, ровят,
като куче, което търси храна
или място, на което да умре.
Изплюваш костилката колкото се може по-далече –
все още си детето, за което това беше
най-важното нещо на света.

Колко е хубаво да откъснеш плод
от дърво, което сам си засадил.
Още не ми се е случвало.

Нотирам птици и скали

Бехрин Шопова

Понякога забравям че денят
е само разстояние до мрака
че всички пътища са брод
че някъде и мен ме чакат...
че залезът е просто миг
от няколко заглъхнали поеми
от думи в запечатан плик
към нищото в мълчание поели...
че всяка мъничка следа
в трапчинка по леглото ми от длани
е всъщност бяла тишина
и всеки път безмълвно пари...
че вятърът е само сън
посипал в клони нежни ласки
и облачно е само в мен
и само в мен дъха ти гасне...
Понякога забравям че вали
и боса стичам се в ъглите
нотирам птици и скали
и после паля всички зими —
да може с тях да разтопя
остатъците страст и обич
(отдавна искам да летя
но някак си без теб не мога).

Таксидермия

Евгения Динева

Изскубвам макове от корен,
а листенцата им се разпадат
като капки кръв по бяла покривка.
Прибирам стеблото и го суша на слънце,
после го крия между страниците на книга,
където да остарее.
Хващам пеперуда и едното крило се откъсва,
а люспите се размазват по дланта ми.
Ветеринарите съветват да се отреже здравото,
за да пасва на раненото.
Изтръгвам и двете – оставям тялото за птиците.
Хвърлям камък по врабче
и то тупва в тревата
като керемиди от покрив.
Отделям меката тъкан от чупливия гръден кош.
Съединявам парчета –
строя скелет, който да вземеш със себе си
и да сглобиш в дома си.
Не мисли, че събирам смърт –
костите разказват живота.
И само тях имам да ти оставя.

Преди Потоп

Павел Видолов

От Враца тръгнах, спряхме на гара.
Дъжд се изсипа като от ядро.
Чувах как тропа по ламарините.
Реки бе направил по улици тихи в
нощта беззвездна.
От някъде се чуваше вой от куче.

Из цикъла „Животописи и пътеписи“

София Стоянова

На 1 януари 2023 г. си поставих за цел да посетя 20 населени места в България и 4 държави в Европа. За човек, който никога не е имал кола, такъв план изисква самоотверженото съчетание от стройна организация и стремителна спонтанност. Нужно е да се направи внимателно проучване върху разписанията на влакове, автобуси и самолети. Добрата подготовка включва изчитане на достатъчно ревюта в гугълмапс за набелязаните хотели и туристически забележителности от региона.

Но най-важният елемент е тласъкът, с който тръгваш. В началото на годината това беше разнообразието, което пътуването носи. Но вече към лятото, с увеличаването на бройката от посетени места, имах нужда от обновяване на причините. Тогава намерих стихотворението на Кирил Христов, което се превърна в мотото на пътуванията ми:

*Бил малък твоят кръг или голям,
излез еднџ от него ти, човече,
макар за център да те смятат там.*

Ползите от една такава цел са много. Най-очевидната е почивката. Аз съм човек, чийто дом е изцяло окупиран от работа. Имам две бюра: едно за спалнята и едно за хола. На холното работя всеки делничен ден като мениджър в колцентър – работата, която ме храни. А бюрото в спалнята ми е за учене, писане, изобразително изкуство и разтуха – работа, която ми храни душата. Това са дейности, които са благотворителни, или ми носят най-много минимални приходи. Балконът пък е оборудван с маса, стол и пепелник: там работи съпругът ми и пуши цигари, необезпокояван. Единственото помещение, в което няма лаптоп, е кухнята. Но масата там също е работна, защото на нея изпълнявам рецептите от новите книги на Иван Звездев.

Голям кръг от занимания, чийто център е дългогодишният ми възглед, че най-добрата почивка е работата по нещо друго. Но ако искам да си почина от всичките деятельности наведнџ, единственият начин това да се случи, е извън апартамента.

На този фон една екскурзия с автобус или влак носи тъй необходимото разнообразие. Навремето имаше един лаф, че никой „не вижда по-далече от носа си“. Модерната версия на този лаф е, когато никой „не вижда по-далеч от лаптопа си“. А извънградският автобус още на 15-тата минута доставя чисто нови обекти за съзерцание – близки и далечни. Близките до пътя нивя, лозници и овощни градини се редуват с иглолистни хълмчета. Подминаваме крайпътни селца и градчета; черните пътища покрай магистралата, по които има стада от крави и каруци; реките, които се леят под високи мостове; живописното небе, което всеки път е различно. Всичко това е оградено от далечните сини планини. Те на места се приближават и виждаме страшните надвиснали скали и благодатните сенчести пътеки.

Тези образи благославят окото със своята искреност и с липсата на показност. Темпото им се съчетава със скоростта на автобуса. В това време шофьорът си говори със свой приятел за автобусите „Турмалин“, а бабата на няколко седалки зад мен информира дъщеря си по телефона докъде е стигнала. Аз съм прибрала моя телефон на дъното на раницата и съм решила да не го ползвам. Нося си книга на Юнг джобен формат, но не ми се чете. Искам да видя и чуя всичко. Искам да си обнова спомените, представите от географията на България, искам да опитам да отгатна коя планина подминаваме, да видя издишаната от нивята светлина. Искам да видя с очите си колко красиво и добре поддържано е всичко, за да обора всички обидни за България твърдения. Искам да бъде „и тук и там.. Навсякъде, където могъщо и безкрайно бий животът.“ (както казва А. Далчев във „Вечер“).

А от влака всичко е още по-китно. Уютните купета с големи прозорци. Миризмата на седалки и машинно масло. Искърското дефиле с изгледите към високите Лакатнишки скали и ниската река. Родопската теснолинейка и интимният ѝ поглед към зъбери, гори и заснежени върхове. Чувството за хумор на кондукторите, удивлението на децата и спокойствието на бабите и дядовците. Потракването на колелата по релсите.

Слизаме на автогара или на гара. Всеки град е личен. Тук вече няма място за обобщения и за всеки предстои отделен очерк. И от град, и от село, аз извлякох все по нещо: дали ще е пейзажна фотография или архитектурни миниатюри. Дали ще е разходка по крайградските чукари или разговори с местните образи. Дали ще е дъхът на регионалните цветя и билки или на дървения под на музея. Дали ще видя изглед към Дунав или ще преджапам през някое малко поточе.

Всичко туй е вече в ковчежницата на нещата, които имам да разкажа. Снимките са в процес на обработка за изложбата ми „Ансамбли“. „А преживяното? Не може! Не, не може никой да ти го отнеме.“ (Радой Ралин, „Созопол“)

Кръгла маса по случай 100 години от постъпването на архивната сбирка на Народния/Етнографския музей във фонда на Българския исторически архив при Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

РАДОСЛАВ СПАСОВ

На 16 октомври 2024 г. в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ се проведе кръгла маса „Хранилище на българската историческа памет“, която бе посветена на 100 годишнината от постъпването на архивната сбирка на Народния/Етнографския музей във фонда на Българския исторически архив при библиотеката. Форумът бе открит от директора проф. д-р Красимира Александрова, която приветства двадесетте участници, сред които бяха утвърдени учени, настоящи и бивши служители на Националната библиотека и редовни читатели, които са с голям принос в проучванията, посветени на Българското възраждане.

Представените доклади бяха групирани около две основни теми: *Използване и значимост на фондовете на БИА и Съвременни перспективи при работата с архиви*. От научните съобщения стана ясно, че съхранените в Националната библиотека исторически извори съдържат най-ценните свидетелства за дейността на важните личности и организации от периода на Възраждането и след Освобождението на България. Благодарение на презентациите, изследователите ре-

конструираха непроучвани моменти от важните движения за изграждането на националната идентичност като църковната борба, новобългарската просвета, революционните борби за отстояване на българщината и др. По този начин беше продължена традицията по опазването на тези исторически извори, защото информацията в тях ще даде възможност и на бъдещите поколения да продължат да ги проучват и да развият историческото познание.

Беше отбелязано, че за сто години в отдел „Български исторически архив“ при Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ са работили едни от най-добрите архивисти в страната, които, със своя труд, са създали условия за приемственост сред поколения български и чуждестранни учени, студенти и др. Въпреки че често дейностите на архивистите по обработката и съхранението на документите да е оставала „зад кадър“, то благодарение на тях, за тези сто години, са публикувани множество проучвания в различни дисциплини от областта на историята, литературата, културно-историческото наследство и др.

В представените доклади бе посочено, че в съвременната глобална епоха новите технологии са навлезли във всички сфери на човешкото познание. Това се отнася и до архивите и е наложило започнатата дигитализация на богатото наследство, съхраняващо се в Български исторически архив. Включването на документите в цифрова среда вече прави достъпа и работата с тях за различни специалисти по цял свят бърза и удобна.

По време на дискусиите стана ясно, че активната дейност през последните години по създаването на изложби, публични лекции и други прояви на колегите от отдел „Български исторически архив“, е создала възможност да се подобри публичният образ на отдела пред различни аудитори. По този начин

големи групи от обществото са имали щастието да усетят „духа на отминалите епохи“.

Благодарение на съвременните възможности за комуникация се осъществяват контакти с големи чужди библиотеки и архиви, което пък ще допринесе за съвместната работа по придобиването, съхранението и дигитализирането на документи за българската история и нашето Възраждане.

В заключителната дискусия бе подчертано, че на тази Кръгла маса бяха събрани част от хората, които са работили в отдел „Български исторически архив“, едни от най-ревностните читатели на документи, съхранявани тук. Докладите, които бяха прочетени, ще допринесат, със своята изследователска стойност, за развитието на родната архивистика и ще бъдат публикувани в тематичен сборник, посветен на годишнината.

ТРУДНАТА СЪДБА НА ХРАМА „СВ. ПЕТКА САМАРДЖИЙСКА“ в София

Любомир ЦОНЕВ

THE DIFFICULT FATE OF THE TEMPLE “ST. FRIDAY OF SAMARDJI” IN SOFIA

Lubomir Tsonev

Summary

The purpose of this article is not to offer a description of the only surviving (to some extent) Bulgarian medieval object in Sofia - the church “St. Petka Samardzhiiska”, but to give a (sometimes hypothetical) chronology of its unhappy fate, connected with chaotic construction changes over the years, the facts being well illustrated with photographic material.

Keywords: “St. Petka Samardzhiiska” church, reconstructions

I. „СВ.ПЕТКА САМАРДЖИЙСКА“ ПРИ ОСВОБОЖДЕНИЕТО

Ако насочим вниманието си към твърде широко експонираната напоследък в общественото пространство тема за опазването на културно-историческото наследство, ще установим със съжаление, че в центъра на София има силен дисбаланс откъм такива обекти. С голям брой внушителни паметници са представени римската, ранно-християнската и османската епохи, а следите от Българското средновековие са нищожни. Целта на настоящата статия не е да даде обяснение на този тъжен феномен, а да предложи описание на единствения оцелял (в някаква степен) български средновековен обект в София – храм „Св.Петка Самарджийска“. Да даде една (понякога хипотетична) хронология на неговата нерадостна съдба.

През османското време в центъра на София е регистрирана група неголеми еднокорабни черквици (базилики). През 1578 г. немският пътешественик Герлах изброява 12, по-късно броят им намалява, като веднага след Освобождението К.Иречек заварва 7-8. За съжаление, заради преустройството на центъра, били разрушени още 2-3 от предосвободенските черквици. До днес са оцелели частично 4-5, състоянието на повечето не е задоволително: „Св.Спас“ е разкопана, но блокирана, консервирана засега под Булбанк; „Св.Богородица Пречиста“ е демонтирана от автентичната си позиция и е препостроена в подлеза под Ларгото; „Св.Никола Големи“ е разрушена и препостроена след бомбардировките в 1943 г.; автентичната строителна субстанция „Св.Петка Стара“ е слабо запазена и е

вградена в сграда на Софийската митрополия.

Според К.Шкорпил¹ и преобладаващия брой съвременни археолози и архитекти^{2,3}, черквите в центъра на София са заварени от завоевателите като вече построени, т.е. създадени са преди идването на турците. Приема се, че са изградени по времето на Втората българска държава - XIII-XIV в.

След Освобождението пръв документира черквите К.Иречек⁴, който по-специално набляга върху следната особеност: „Всички, без изключение, лежат под нинешната земска повърхност, тъй щото се слиза в тях долу по стълби, някога на един човешки бой дълбоко.“

Положението на черквите е показано върху Ил.1, която изобразява както заварената при Освобождението улична мрежа, така и новата улична мрежа, прокарана след Освобождението при кмета Димитър Петков, според т.нар. План на Бартел⁵.

Ил.1. Центърът на София в края на XIX в.

¹ Шкорпил, Карел и Херменгилд Паметници из Българско. Пловдив 1898.

² Gradeva, R. The Church in the Life of Sofia Citizens, 15th to 18th century. Preliminary notes – Religion and Boundaries. Studies from the Balkans, Eastern Europe and Turkey, ed. by Galia Valtchinova, The Isis Press. Istanbul, 2010, 47-80.

³ Станчева, М. Археологическо проучване на средновековния Средец (IX-XIV в.). Резултати и проблеми – В: Сердика - Средец - София, том 1, София 1976, 26-74.

⁴ Кратки вести от научний свят: Софийските старини – В: Периодично списание на Българското книжовно дружество, кн.5, 1883 г., 130-133.

⁵ Михайлов, Р. Първият регулационен план на София от 1879 г. – В: Годишник на Съюза на българските инженери и архитекти. София, 1937, 64-77.

Тук изложението ще се съсредоточи само върху храма „Св. Петка Самарджийска“. При строителството в предосманско време той е бил съвсем леко вкопан (не повече от 50 см.) в оригиналния терен. Оригиналният вход бил в западната стена и бил достъпен хоризонтално, т.е. от самото теренно ниво.

По-късно, през османския период, около черквата се появил двуметров почвен слой. Тогава, за да се даде достъп на посетителя към входа, било прокарано късо открито стълбище от запад, т.е. оригиналният вход бил отново достъпен, но под наклон. В този вид храмът доживял Освобождението.

Съществен тук е въпросът защо храмът е бил засипан до половин височина.

Според археолога В. Хаджиангелов (ИМ Самоков) засипването на черквичите в центъра на София е свързано със строежа на османски водопроводи през XVIII-XIX в. Оригиналният терен между централния софийски хълм (където днес е Митрополитският храм „Св.Неделя“) и Баня башъ джамия имал (а) силен наклон: 7.5 % южно от черквичата „Св. Петка Самарджийска“; (б) доста слаб наклон: 0.75% северно от нея; (в) рязко променящ се наклон в междинната зона при самата черква.

Османската теренна корекция целяла да повдигне локалния терен, да намали резките му денивелации, за да стане той подходящ за полагането на стабилна водопроводна мрежа. Това наложило изкуствено да се натрупат пръст и инертни материали, особено около „Св.Петка Самарджийска“.

От една страна, по този начин бил намален северният наклон на хълма – от храма „Св.Неделя“ към храма „Св.Петка Самарджийска“ (от 7.5% на 4%). Така намаляват налягането и рискът от пробив на тръбопроводите. От друга страна, локалното издигане на нивото при „Св.Петка Самарджийска“ леко увеличава стръмността на терена в посока от „Св. Петка Самарджийска“ към Баня башъ джамия (от 0.75% до 1.5%). Така се увеличава и скоростта на оттичането, а и намалява рискът от затлачване и запушване на тръбопроводите. Преодоляна е и рязката промяна на наклона в оригиналния терен точно там, където е разположена „Св. Петка Самарджийска“.

Хипотезата на В.Хаджиангелов е в добро съгласие с цялата археологическа информация за османските водопроводи, придобита при строежа на метростанциите Сердика I и Сердика II в центъра на София^{6, 7, 8, 9, 10}.

⁶ Горянова, С. Обект Метростанция 8-II изток, София, археологическо проучване на останки от периода VII-XX век – АОР през 2012 година, НАИМ-БАН, 2013, 410-413.

⁷ Горянова, С. Късносредновековни вълнения: В: Разказите на един софийски площад, брошура, ред. В.Кацарова, изд. НАИМ-БАН. София, 2016 г., 31-42.

⁸ Горянова, С. За къщите на средновековния Средец и за една софийска улица през XV-XIX в. - В: Археологическото наследство на площад Света Неделя, изд. НАИМ-БАН. София, 2020, 191-211.

⁹ Шалганов, К. Археологическите останки в София. София, 2015.

¹⁰ Шалганов, К. Археологическо проучване на терена на Ларгото в София (2009-2011) – В: Сердика – Средец – София, том 6:Сборник в памет на Магдалина Станчева. София, 2016, 36-44.

II. „СВ. ПЕТКА САМАРДЖИЙСКА“ ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО 09.09.1944г.

След Освобождението започнало широкомащабно преустройство в София, което целяло да превърне османското средновековно селище в модерен европейски град. За реконструкцията бил приет т.нар. План Бартел, изработен през периода 1891-1897г.

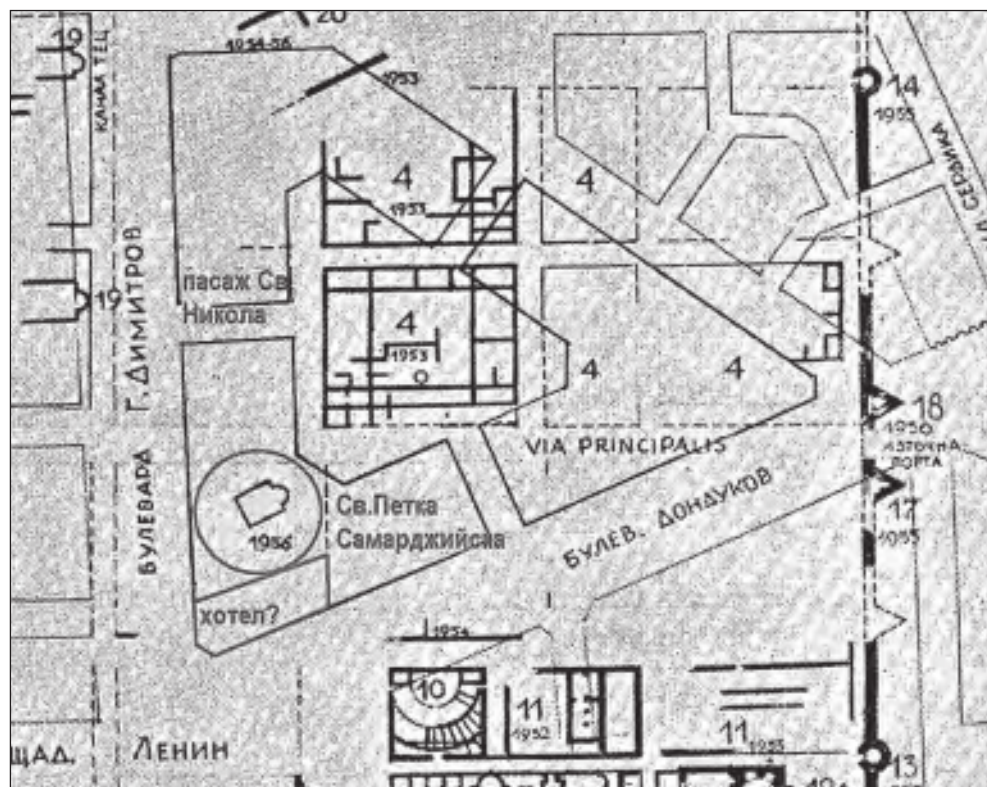

Ил.2. Планът Бартел (<https://nag.sofia.bg/Pages/Render/996>).

По този план между „Св. Неделя“ и Баня башъ джамия бил създаден великолепен квартал с тригълно очертание – т.нар. Пасаж Св. Никола (Ил.3). Ограден бил от бул. „Мария-Луиза“, бул. „Дондуков“ и ул. „Търговска“. Черквата „Св. Петка Самарджийска“ попаднала в югозападния ъгъл на квартала, при пресечката между бул. „Мария-Луиза“ и бул. „Дондуков“ и така била плътно оградена от високи нови сгради^{11, 12}.

¹¹ Бобчев, С. Археологически разкопки в центъра на София през 1953-1954 г. в участъка на Централния универсален магазин и около него (участък III) – В: Сердика, том 1: Археологически материали и проучвания. София, 1964, 109-134.

¹² Бобчев, С. Сердика. Материали за изучаване топографията, устройството и архитектурата на града. – В: Материали за историята на София, том XII. София, 1943.

Ил.3. Пасажът „Св.Никола“ и разположението на черквата „Св.Петка Самарджийска“.

При новата регулация на центъра съвременната застройка много плътно обхващала черквицата от запад. Така бил затруднен достъпът до откритото западно стълбище, водещо към оригиналния западен вход. Теснотията от новата регулация наложила да се изостави оригиналният западен вход и да се прокара нов вход от север, където имало повече свободно дворно място. За тази цел бил пробит отвор в северната стена, покрай която било построено и ново стълбище, покрито с малка паянтова коридорна пристройка. Малък тунел позволявал на посетителите да стигнат от тротоара на бул. „Мария-Луиза“ до новото стълбище и новия вход¹³.

В периода 1920-1943 г. „Св. Петка Самарджийска“ си оставала полузатрупана и с покрито входно стълбище от север. При бомбардировките 1943-44г. почти целият пасаж „Св.Никола“ бил разрушен, включително големите сгради, които притискали черквата отвсякъде, но черквицата оцеляла като по чудо.

¹³ Монеджикова, А. София през вековете. София, 1946.

Ил.4. Теренът на пасажа „Св.Никола“, разчистен от разрухата след бомбардировките 1943-44. В центъра – „Св.Петка Самарджийска“.

III. „СВ. ПЕТКА САМАРДЖИЙСКА“ ОТ 1944 ДО 2015Г.

След разчистването на Ларгото от разрушения, причинени от бомбардировките 1943-44 г., били построени огромни и представителни сгради, оформящи Ларгото: ЦУМ, Партийният дом и хотел „Балкан“ (1949-1955 г.). За щастие полузатрупаната черквица останала незасегната дори от тези нови строежи.

Ил.5. Ляво: „Св.Петка Самарджийска“ 1944. Дясно: „Св.Петка Самарджийска“ 1950.

Във връзка със срочното оформяне на булевардите в центъра на София директорът на АИМ при БАН акад. Кръстю Миятев издава на 23 април 1956 г. заповед, с която нарежда археологът Стамен Михайлов да ръководи разкопките¹⁴. Спешното им провеждане се налагало, понеже тогава се обсъждал принципният въпрос как изобщо да се постъпи със сградата на църквата – да се събори ли тя или да остане. На 8 май 1956 г. Министерският съвет издава разпореждане за събаряне на църквата. По спешно настояване на министъра на културата Р. Аврамов и председателя на БАН акад. Тодор Павлов разпореждането на Министерския съвет за събарянето се отменя в последния момент. На същия ден, 8 май 1956 г., започват разкопките, форсирани от нестабилната административно-политическа ситуация. До 23 юни 1956 г. разкопките са завършени, за пръв път се стига до оригиналния строителен терен на храма, но черквата остава недостъпна за публика, понеже е наредено тя да се засипе отново, както до 1944 г.^{15, 16}.

Ил.6. Черквата, наново засипана след разкопките в края на м. юни, 1956 г.

При първата архитектурна реставрация, предприета през 1959 г.: /1/ двускатното покритие се заменя с цилиндричен свод; /2/ входът, който минава през пробив в северната стена на храма и е ползван до 1944 г., е зазидан и /3/ се възстановява

¹⁴ Михайлов, С. Църквата Св.Петка Самарджийска в София – В: Изследвания в памет на Карел Шкорпил, Археологически институт и музей при БАН. София, 1961 г., 103-116.

¹⁵ Ванев, И. За разкриването на стенописите от църквата Св.Петка Самарджийска – В: Сердика-Средец. София, Том 5: Културно-историческо наследство на София. Проблеми и перспективи. София, 2010, 312-318.

¹⁶ Археологически данни по спора за гроба на Васил Левски в църквата „Св.Петка Самарджийска“. София, 1988.

оригиналният западен вход към храма; към него се осигурява достъп чрез ново малко открито стълбище покрай западната стена.

Ил.7. Ляво: Смяната на покритието. Дясно: Новото цилиндрично покритие и пред него откритото входно стълбище покрай западната стена на храма.

Сградата е напълно освободена от насипа едва при прокопаването на стария (първия) подлез пред Ларгото в 1969 г., когато започва втора реставрация (1969-1980г.). При пробива на подлеза не са извършени никакви археологични проучвания, а цялата изкопана земна маса била изхвърлена без анализ¹⁷. Все пак разкопаването за пръв път показва нивото на оригиналния строителен терен на черквата и напълно разкрива оригиналния западен вход, който дотогава е достъпен чрез малкото открито стълбище покрай западната стена.

Ил.8. Черквата - за пръв път разкрита до оригиналния строителен терен, 1969 г.

¹⁷ Иванов, М, Ноева, В. Археологическо наблюдение и спасително проучване при реализацията на проект 'Античен културно-комуникационен комплекс Сердика' – В: Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 546-549.

Около и под храма е създаден железобетонен фундамент (Ил.9)¹⁸. Пръстта под храма е изкопана и изнесена, така че под него се оформя подземие. Влизането в храма е променено за четвърти път. Отново покрай северната стена е прокарано открито стълбище, но сега вече то се спуска надолу под оригиналния строителен терен на храма и стига чак до римския терен в източния му край. Оттам посетителят влиза в подолтарното пространство, изминава няколко метра на запад в подземие и по вътрешна вита стълба се качва в наоса. За създаването на тази вътрешна стълба сега пък е пробит подът на храма.

Ил.9. Черквата, заобиколена с укрепващ бетонен фундамент - 1988 г.- в стария подлез между ЦУМ и х-л „Балкан“.

След завършването на реставрацията (1980 г.) черквата е отворена за посещение като паметник на културата. Тук ще покажа един реставриран именно в този период великолепен стенопис, за да разбере читателят какви съкровища днес (2024) вече сме изгубили поради държавна и църковна немара. Стенописът е сниман от Н.Трейман¹⁹ :

¹⁸ Изказване на арх. Н.Мушанов от 1981 г. – В: Археологически данни по спора за гроба на Васил Левски в църквата „Св. Петка Самарджийска“. София, 1988, 130-131.

¹⁹ Минева-Минчева, Ю., Александрова, Е. Пътеводител на култовата архитектура в България. Християнски, еврейски, мюсюлмански паметници. София, 2006.

Ил.10. Стенопис в „Св.Петка Самарджийска“, реставриран преди 1980 г.

Състоянието на прясно реставрираните стенописи бързо се влошава, понеже в храма не е създадена климатизация и върху свода му започват да кондензират както солите от излетия укрепителен бетонен фундамент, така и замърсяващите компоненти от външния градски въздух в центъра.

След 1990 г. храмът е върнат на Българската църква, която не го стопанисва добре. Състоянието на стенописите продължава да се влошава – сега вече поради комбинацията от отсъствието на климатична инсталация и от палене на свещи. Самият храм вече не е свободно достъпен в качеството му на паметник на културата, а е подложен на силно ограничителен режим само за богослужбни цели.

IV. „СВ. ПЕТКА САМАРДЖИЙСКА“ СЛЕД 2015 г.

За трети път се провежда реконструкция около храма при строежа на метростанциите Сердика I и Сердика II и окончателното оформяне на модерния подлез между х-л „Балкан“ и ЦУМ в периода 2015-2016 г.

При строежа на новия подлез (2011-2015 г.) не е проведена нова реставрация на стенописите, от която има крещяща нужда. Все пак, в наоса е монтирана битова климатична инсталация, която филтрира въздуха, но не контролира влажността му.

Ил.11. „Св.Петка Самарджийска“ сред подлеза, 2020 г.
Бетонният фундамент е модифициран спрямо 1969 г.

В основите на сградата е налят още бетон – променена е формата на железобетонния фундамент, който функционира като подложка за целия храм. Покривната платформа на фундамента моделира оригиналния средновековен терен, върху който някога е била построена черквичата. Този терен днес се издига на около 180 см. над настилката на пешеходния подлез около черквата.

V. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Както се вижда, черквата „Св. Петка Самарджийска“ – една от съвсем малобройните следи от Българското средновековие в центъра на София – има много трудна съдба. Не е разрушена при османското завладяване, не е пострадала при прокарването на османски водопроводи, разминава се на косъм от разрушаване при следосвобожденската модернизация на софийския център в края на XIX в., оцелява като по чудо при бомбардировките 1943-44 г. и дори при генералното преустройство на центъра през 50-те години на XX в. Този безценен пометник се нуждае от още по-голяма грижа и добро поддържане. Дано в бъдеще се запази, колкото е възможно повече, от неговата автентичност и качество. Дано се намери начин да се отслабят църковните ограничения и да се даде възможност ценителите да го посещават в качеството му на паметник на културата.

Интервю с Любомир Миков и Орлин Събев за книгата им „Триадата орач, рало и чифт волове“

ВЕРА БОНЕВА

Любомир Миков (р. 1947 г.) е професор по изкуствознание, доктор на историческите науки. От 1975 до 2015 г. е на щатна работа в Института по етнология и фолклористика с Етнографски музей към БАН. Понастоящем е гост професор в Националната художествена академия. Автор е на 22 книги и на множество други изследвания в областта на народното изкуство, хетеродоксния ислям и османската архитектура по българските земи.

Орлин Събев (р. 1970 г.) е професор, доктор на историческите науки. От 2000 г. е на щатна работа в Института по балканистика с Център по тракология към БАН. Автор е на 11 книги и множество други научни изследвания по история на образованието, библиотеките и печатниците, политическите и социални процеси, както и демографското развитие на българските земи през османския период.

Вера Бонева: Професор Миков, при какви обстоятелства възникна идеята за създаването на общата ви научна монография с проф. Събев?

Любомир Миков: Като дългогодишен изследовател на материалната и духовна култура на населението в нашата страна с различна етническа принадлежност (българи и турци) по религиозна афилиация (християни и мюсюлмани) винаги съм откроявал и проучвал както това, което ги отличава, така и това, което ги обединява. Историята, фолклорът и етнографската характеристика на тези общности ясно открояват техния подчертан земеделски профил. Периодичните ни интелектуални общувания с проф. Събев насочиха вниманието ни към по-целенасочено и специализирано изследване именно на този основен аспект от техния бит, в който изкарването на прехраната и физическото оцеляване се основават на триединството орач, рало и чифт волове. Постепенното проникване в проблематиката разкри, че тази триада представлява културна универсалия, характерна за всички доиндустриални общества още от древността до масовото въвеждане на механизираното земеделие към средата на XX в.

Вера Бонева: Професор Събев, как оформихте концепцията и структурата на книгата и по какъв начин протече процесът на работа върху нея?

Орлин Събев: С изтъкнатия етнолог и културолог проф. Миков си дадохме сметка, че темата може да бъде разбрана от читателите в нейната дълбочина и цялост единствено чрез всеобхватно маркиране на историческия развой на това триединство, откроявайки общото и специфичното. По този начин се преодолява, мисля, и относителната затвореност и ограниченост на историческите

и етнографски изследвания в България, които рядко прехвърлят границите на собствената ни територия, за да контекстуализират националната динамика в по-широка изследователска рамка. Сферите ни на работа бяха ясно отграничени още в самото начало: докато аз, с моята експертиза като историк, посветих една част на основополагащото място на триадата в световната история и култура от древността до средата на XX в., проф. Миков подготви другите две части на нейните проявления, осмисляне и интерпретация в българския фолклор, етнографски материал и в българското изобразително и литературно творчество.

Вера Бонева: Професор Миков, бихте ли споменали някои от трудностите, които срещнахте в хода на работата върху монографията, както и някои от принципите на подбор на илюстрациите? Наистина съм впечатлена от селекцията и качеството на илюстративния материал.

Любомир Миков: Както става ясно от отговора на проф. Събев, по същество това изследване е подчертано интердисциплинарно. Това изисква задълбочени познания в много области на научното познание, не само основни като история, лингвистика, етнология, изкуствознание или културология, но и по-специализирани като метрология, например. Що се отнася до подбора на илюстративния материал, той е направен изключително внимателно и прецизно. Постарахме се да визуализираме нашия текст с артефакти, ценни както в качеството им на предмети на изкуството, така и от съдържателна гледна точка, т.е., такива, които „говорят“ сами по себе си много на читателя.

Вера Бонева: Професор Събев, вие откроявате обща историческа линия в присъствието на триадата орач, рало и чифт волове от края на „Праисторията“ до началото на „Съвременната епоха“, свързвайки я с технологията на аграрното стопанство в традиционното общество. Бихте ли очертали накратко за читателите на списание „Библиотека“ тази линия?

Орлин Събев: Още от праисторически времена земеделието е базисна трудова дейност, осигуряваща на човека не само физическо оцеляване, но и развитие. Желанието и потребността да се оптимизира процесът на обработка на земята води до важни в миналото технологични открития като ралото, както и до опитомяването на едрия рогат добитък, за да бъде използвана впрегатната му сила, много по-голяма от тази на човека. Това води до много интересна от етнологична и културологична гледна точка симбиоза между човека и природата. На практика, триадата орач, рало и волове е органично триединство – между човек, животно и естествени природни материали като дървесина и желязо, от които е изработвано ралото.

Вера Бонева: Професор Миков, кои по Ваше мнение са най-устойчивите реликти на фолклорната култура, свързани с проучваната от вашия авторски тандем културна универсалия?

Любомир Миков: Проучването ни показва, че една специфична проява на триадата – традицията да се заорават с рало и чифт волове границите на селище, което предстои да бъде основано от римски колонизатори, е съхранена във фолклорната култура, макар и с видоизменена функция. През Средновековието и в по-ново време населението е заоравало границите на землището на селото, за да възпре проникването на смъртоносни епидемии като чума и холера. Този акт постепенно се трансформира и във фолклорен ритуал, който се среща в кукерската обредност. Важно е да се отбележи, че близаността заема водещо място в обредното заораване – ралото трябва да се дърпа от волове близнаци, подкарвани от братя близнаци. Близаността е символ на удвоената сила в борбата срещу заразата. Нещо повече – ритуалът трябва да се изпълнява от голи хора, като голотата символизира природната чистота, освобождението от болести. Това е в синхрон и с факта, че още в древността човек е открил удвоената сила на чифта волове.

Вера Бонева: Професор Събев, в част от параграфите, написани от Вас, представяте ценни лингвистични интерпретации на триадата орач, рало и чифт волове, налични в славянските, германските, романските езици, както и в османотурския език. Кой според Вас са най-интригуващите и устойчиви във времето словесни конотации в този лингвистичен топос?

Орлин Събев: Взимайки повод от казаното от проф. Миков, ще изтъкна, че ако първоначално впрягането на чифт волове има основно физически смисъл – удвоената впрегатна сила повишава изключително много производителността на труда, то в хода на времето чифтът волове се превръща в основна поземлена мерна единица в почти всички земеделски общества. Производителната сила на чифт волове е мерило за обработка на единица площ земеделска земя в рамките на един ден или пък една земеделска година. Така думите „чифт“, „впряг“ и „вол“ на различни езици започват метонимично да се използват като мерни единици за фиксиране и обозначаване на конкретни площи. Оттам пък те се използват и като маркери за материалния статус и данъчния статут на земеделските производители. Подобен тип лингвистична трансформация се среща още в Стария Завет, по-отчетливо се наблюдава в римско време, а впоследствие и през Средновековието в Западна и Централна Европа, във Византия, в България. През османския период чифтът волове е използван като данъчна база чак до Освобождението.

Вера Бонева: Професор Миков, коя е любимата ви живописна или пластична творба от модерното българско изкуство, свързана с триадата орач, рало и чифт волове и защо?

Любомир Миков: Моите особено любими пластични творби са от серията „Те победиха“ на изтъкнатия български скулптор Иван Лазаров. Те са свързани с Първата световна война и представляват изображение на селянин с вол или бивол и пушка в ръка. По един много вълнуващ и естетически приобщаващ на-

чин отразяват симбиозата между човека и животното не само в мирни времена, когато чрез съвместни усилия трябва да се изкарва прехраната за семейството, но и в екстремни обстоятелства – по време на война, далеч от дом и семейство, там, където се кове съдбата - както собствената съдба, така и съдбата на общността, на народа. Поставеното от твореца заглавие „Те победиха“ е достатъчно красноречиво, че именно изначалната симбиоза между селянина и неговия вол е истинският победител във времена на криза.

Вера Бонева: Професор Събев, представете някой факт или артефакт по темата, който е останал извън текста на монографията, но би осветлил в допълнителна степен както Вашите идеи, така и сюжетната тъкан на отлично структурираната Ви книга.

Орлин Събев: В изготвената от мен първа част на изследването представям в най-общ план развитието на земеделието в различни общества и региони, откроявайки общото и специфичното в практическото измерение и културно-религиозно осмисляне на триадата орач, рало и чифт волове. Интересен аспект, който е само частично засегнат в книгата, е, че в Далечния Изток обикновено е впряган и продължава да се впряга, било за оран, било за пренос на товари, само един, а не два вола, както е в нашите географски ширини. Изследователите са озадачени от този факт, защото тази разлика не е продиктувана от специфика на почвите или на отглежданите земеделски култури. Те са склонни да отчитат и ролята на близкостта, за която вече стана дума, във фолклорната култура на народите в Средиземноморския басейн, която вероятно също е фактор в подбора на чифт волове, а не само един вол. Освен удвоената впрегатна сила, вероятно и съображения от друго естество са изиграли роля за това, но засега въпросът остава открит.

Вера Бонева: Професор Миков, с какво Ви обогати съвместната Ви работа с професор Събев и промени ли се представата Ви за границите на научните области, в които работите от десетилетия?

Любомир Миков: С проф. Събев имаме дългогодишно интелектуално и научно сътрудничество. Винаги сме обсъждали съвместно нашите индивидуални научни проекти, съветвали сме се един друг. Често на някого от нас ни е хрумвало нещо по темата на другия и това безспорно е обогатявало изследванията ни. Понякога дискусиите ни се превръщат в дебати и откровени спорове. Специализацията ни обаче в различни научни дисциплини няма как да не ни обогати взаимно и да не повлияе положително на научната ни работа, която и без това се отличава с интердисциплинарния си характер.

Вера Бонева: Професор Събев, с какво Ви обогати съвместната Ви работа с професор Миков и промени ли се представата Ви за границите на научните области, в които работите от десетилетия?

Орлин Събев: Като по-млад учен мога само да бъда удовлетворен от възможността да черпя от дългогодишния опит, научна рутина и проникателна интелектуална визия на проф. Миков. За мен е особено важен и неговият пример за трудова дисциплина, систематичен подход към разработваната тема, уважение и всеотдайност към научната коректност, обективност и критичност. Това са качества, които се изграждат с течение на времето, но най-вече при общението с учени от такъв ранг.

Вера Бонева: Благодаря Ви за отделеното време и за Вашите коректни отговори!

Revealing injustices in AI algorithms within the workplace

KALINA GRANCHAROVA

DAMYANA GRANCHAROVA

Разкриване на неточностите в алгоритмите на изкуствения интелект на работното място

Калина Грънчарова

Дамяна Грънчарова

Резюме

Интегрирането на AI и роботиката в корпоративните среди значително трансформира процесите на набиране на персонал, но също така въведе нови предизвикателства, особено по отношение на пристрастията и дискриминацията. Този документ обсъжда въздействието на AI технологиите, като системи за проследяване на кандидати (ATS) и видео интервюта, задвижвани от AI, върху практиките за наемане, като подчертава техния потенциал да увековечават предразсъдъците по пол, раса и увреждания. Критично се разглеждат етичните и правни последици от тези пристрастия, заедно с необходимостта от регулаторен надзор и интердисциплинарно сътрудничество за смекчаване на несправедливите резултати. Предложени са решения, включително одит на AI, инструменти за намаляване на пристрастията и подобрени правни рамки, за да се гарантира честно и справедливо набиране на персонал.

Ключови думи: AI, набиране на персонал, системи за проследяване на кандидати (ATS), дискриминация в AI

Introduction

The contemporary corporate environment has undergone a considerable transformation with the introduction of AI and robotics in work settings. Cybersecurity is a rapidly growing profession with significant demand and potential. Graduates in this field often apply for positions such as information security analysts at well-established corporations. The business utilized Applicant Tracking Systems (ATS) to streamline its hiring process. The ATS is designed to evaluate resumes based on specific keywords, abilities, and credentials. Unfortunately, it became clear that, even in cases when the qualifications are comparable, the ATS routinely prefers male applicants over female ones. Gender biases in the company's previous recruiting methods could have had

an impact on the tendencies that the ATS has acquired from historical employment information.

The possible applications of artificial intelligence (AI) have been debated by scholars and researchers for decades, but the population has only lately begun to take an interest in the subject. Over the past 50 years, the research field of AI managed to explore techniques that were previously only hypothetical prospects by developing practical systems to examine theories about the workings of mind and cognitive behavior (Kim & Bodie, 2021). The increasing implementation of artificial intelligence into business helps workers with their job-related duties and promotes interaction among human-machine groups (Mirbabaie et al., 2023). However, specific devices may have some biases and take into account personal backgrounds, race, gender, and past experiences. This could cause the AI to make larger or more common errors. Moreover, a great amount of research shows that the technological techniques fail to fully remove discrimination when making choices or forecasting.

In this paper we argue that according to the libertarian approach whose primary principle is to avoid encroaching on the rights of individuals (van der Vossen & Christmas, 2023), the utilization of technology and artificial intelligence in the recruiting process should abstain from discrimination and should provide workers with equitable job chances.

In order to make this argument, this paper is divided into 6 sections. In the first we will discuss the definition of artificial intelligence and its basic uses. In the second we will examine the application of video interview assessment in hiring and give examples with various cases. In the third we will present any possible moral or legal violations, such as bias, racial, and sexual discrimination. In the fourth we will write about the effect that this has on the society, on their mental health, and how people lose trust in technology. In the fifth we will introduce a counterargument claiming that there are employees who can't perform certain tasks and who are not that productive compared to others. Thus, categorizing people by using AI algorithms could be in fact beneficial and not morally wrong. In the last section, we will propose potential solutions on how to resolve the issue.

AI Definition and its Basic Uses

It is challenging to describe artificial intelligence precisely as the word is frequently used synonymously with concepts like machine learning, algorithm selection, and automatic choice-making. Generally, AI devices are created by first extracting specific models from massive volumes of information, and then applying these models to forecast results in unusual circumstances or scenarios (Kim & Bodie, 2021). In numerous cases, its human developers might be unable to adequately clarify or comprehend the outcomes produced by advanced artificial intelligence platforms, which have the capacity to produce findings that are not available through routine human inspection. The concerning question that has received a lot of attention lately is whether AI or other emerging technologies like machine learning and robotics could substitute employees (Hornung & Smolnik, 2021). Even though this matter is obviously

significant, this paper emphasizes the discrimination issues that occur when businesses utilize AI technologies for hiring procedures.

The workplace's digital transformation highlights the need for online recruitment to be the new standard in enterprises. According to the article by Carmen Fernández-Martínez and Alberto Fernández "AI and recruiting software: Ethical and legal implications", human resources teams are gradually utilizing artificial intelligence to help with the employment procedure. Artificial intelligence technologies have been implemented by companies to support a range of human resources and administrative tasks. For instance, AI techniques are applied to analyze job applicants and assess possible prospects for openings. In addition, these tools have been utilized by hiring managers to identify workers who may be more inclined to depart the organization. Statistical analyses have discovered relationships between variables like spending time with coworkers and attending meetings (Fernández-Martínez & Fernández, 2020). There are numerous benefits of using AI in recruiting. It saves candidates time and makes procedures easier. Furthermore, there is no personal prejudice regarding appearances, accessories, body art, and dialects or accents from various parts of the world.

Application of Video Interview Assessment in the Hiring Process

The expectations of an international culture and the extended hiring processes for human resources executives in large corporations have altered the manner in which people are traditionally seen. The sector is currently moving towards techniques that evaluate applicants based on various attributes, and HR teams are making substantial use of multiple corporate solutions in this regard. Major global corporations have also acknowledged the worth of numerous video-interview businesses and services. For example, HireVue is an American company founded in 2004. The speech and face recognition application examines and rates an applicant's selection of words, tone, and facial motions based on the gestures and lexicon of an enterprise's finest previous staff members. HireVue evaluates a great number of traits and analyzes how they relate to the best workers in the organization. Ultimately, it generates a list of individuals ranked and a grade, ranging from 0 to 100. Other examples of AI programs are Wepow, Montage, and SparkHire, which are used for mobile meetings and interviews. Moreover, Human and Affectiva are global emotion databases offering technology for measuring emotions and serving as the foundation for software assessing image processing in human resources (Fernández-Martínez & Fernández, 2020). The latest advancements in the hiring procedure include the utilization of AI-based choice algorithms and asynchronous video interviews, also known as AVIs. Employers can interview an infinite number of job candidates using AVIs, recording their responses automatically. AVIs also enable pre-hire interviews to take place at any time and from any location in the world (Suen et al., 2019).

Through the implementation of these AI tools, hiring procedures conducted digitally can become much more accurate, equitable, and efficient while using fewer resources and time in the effort of recruiting new candidates. However, in recent years, there

has been a significant critical scrutiny of facial identification, image processing, and sophisticated AI (Drage & Mackereth, 2022). Thus, the artificial intelligence sector is experiencing a diversity trouble, and an urgent reassessment is needed. These devices, which are frequently promoted as being able to make wiser, more effective, and fair choices, have been repeatedly demonstrated to generate biased and incorrect results. Examples of these include voice recognition software that is unable to perceive higher-pitched voices, or vocal sounds that are considered more feminine. In addition, there are diagnostic tools that perform insufficiently for individuals with dark complexions and employing methods that devalue the resumes of women. Nonetheless, these worries are not limited to finding technical mistakes. Although artificial intelligence functions as its creators envisioned, these networks are all too frequently employed in a manner that benefit those who currently have structural strength at the costs of those who do not. For instance, immigration and customs enforcement (ICE) uses AI tools to monitor and apprehend migrant groups, while authorities are given widened surveillance rights targeting people of color.

Moral and Legal Violations in AI Hiring Process

Disability is another social model that has been mostly left out of the AI-bias debate, much like discussions of equality and inclusion, despite the fact that handicapped individuals are impacted by these problems in different ways along different points of identification. Individuals with disabilities have historically and now experienced discrimination, a great deal of which has resulted in their deliberate and societal exclusion from opportunities, authority, and privileges. These marginalization tendencies are embedded in the reasoning of AI and are reflected in the data set that forms the algorithms. This is supported by recent study, which reveals that public perceptions that portray disabilities as horrible and even aggressive are stored in artificial neural networks designed to detect hateful speech and distinguish between beneficial and detrimental emotion in written content. Experts discovered that a machine-learned sentiment evaluation method ranks writings which involve the word “disability” as more adverse, whereas a machine-learned system for regulating discussions defines texts which include the word “disability” as more harmful (Whittaker et al., 2019).

AI technologies' encoding and enforcement of rules have important tangible ramifications. The systems are making their way quickly into work environments, where it is already influencing choices related to leadership, recruitment, and performance. The business provides large organizations with AI video interviewing software. HireVue analyses these films using artificial intelligence looking at facial expressions, language usage, and other variables. The algorithm recommends who should be set up for a subsequent interview and who shouldn't be hired according to these variables as well as other evaluations. Furthermore, writers Jim Fruchterman and Joan Mellea are straightforward about how HireVue centers non-disabled individuals as the “norm”. They also discuss consequences for handicapped people in a paper analyzing HireVue and related instruments (Whittaker et al., 2019).

Unfortunately, the tool's approach severely discriminates against a large number

of individuals with disabilities like hearing loss, blindness, speech problems, and stroke survivorship, which have a substantial impact on face movement and voice. Nevertheless, there isn't enough scientific proof that validates a useful association between an individual's language usage, tone of pronunciation, and appearance and their ability as a staff member. These fundamental issues are not addressed, even in cases where the instructional dataset applied to develop these algorithms includes representations of disabled people (Whittaker et al., 2019). In addition, it brings up a lot more questions, concerning security and monitoring problems, as well as questions regarding how this type of information is created.

The equal treatment and diversity of the recruiting process could be undermined as a result of bias in AI algorithms used for online interviews. This may raise concerns when employment is done under the direction of autocratic regimes or for illicit motives. For instance, it may involve prejudice against immigrants, women, and minorities. The examination of images may even choose candidates solely on the basis of physical appearance, which may be violating the laws of hiring in many jurisdictions (Whittaker et al., 2019). An example of race discrimination is the partiality of video interviews favoring images of White individuals over Black. Although most methodologies and systems of categorization use images of White people, it can be difficult to accurately identify non-White people, especially women, at nighttime or in dimly lit areas (Fernández-Martínez & Fernández, 2020). Therefore, additional investigation is needed to integrate racial validity into the judicial mechanisms.

The frequent recognition of words helps artificial intelligence algorithms to discover positive salespeople. However, this could lead to misunderstandings regarding the motives and remarks made by applicants. Until 2018, Google Translate discriminated against women in its operations. The problem stems because males are the ones who create these inventions most of the time, which could lead to a disparity in the ratio of masculine to feminine expressions and words. Furthermore, the Viola-Jones research was the first to create Rectangle or Haar-like properties for fast face recognition (Fernández-Martínez & Fernández, 2020). These traits were finally used to classify videos according to gender and ethnicity in real time. The study also highlights the significance of the frontal area proportion in identifying race. The author mentions the well-known machine learning technique called Adaboost, which incorporates the forecasts of several inadequate learners, usually decision trees, to produce a powerful and precise framework. The algorithm gives weight to each case in the training dataset, which modifies these weights, and the training progresses can concentrate on incorrectly identified cases (Fernández-Martínez & Fernández, 2020).

An unpleasant outcome can occur if the Adaboost system is trained using biased instruction data. This represents input that includes past employment choices that favor or disfavor particular groups as the machine learning system may pick up on and reinforce these unconscious prejudices. Moreover, the tool may assign greater importance to qualities that relate to a certain population. For instance, past judgements that have favored applicants from a certain demographic could have discriminatory effects.

In order to address the necessity for bias identification and comprehension from

the viewpoints of data research, industry, and regulations, the Amazon SageMaker Clarify hiring tool is introduced. It was revealed in 2018 that Amazon had created a recruiting software powered by artificial intelligence to help with the recruitment procedure. The instrument's purpose was to evaluate resumes and choose applicants according to predetermined standards. Nevertheless, it was discovered that throughout its development process, the AI technology had displayed gender discrimination. There were rumors that the AI algorithm that Amazon designed was biased against female candidates (West et al., 2019). It appears that Clarify was educated on applications that were presented to the organization during a ten-year span. Consequently, the algorithm picked up on and reproduced bias tendencies found in the data. According to reports, resumes featuring phrases related to women or suggesting a female gender were penalized by the machine learning system. This provoked worries about the possibility of discrimination against female applicants during the employment procedure (Hardt et al., 2021).

Impact on Society and Trust in Technology

The hiring process is a key field where biases in AI technology might have a major effect on society's trust and confidence in these innovations. People who experience unfair treatment due to their traits such as gender, color, or age may become distrustful of AI systems if they display prejudices. This sense of injustice may cause people to doubt the dependability and impartiality of artificial intelligence machines. Another negative outcome is that there might not be enough accountability or openness in the decision-making process when biased choices regarding AI are made. As a result, people's confidence in technological advances is weakened if they are unable to comprehend biased results or the reasoning behind a choice. Furthermore, adverse effects on inclusiveness and variety could occur (Hornung & Smolnik, 2021). For example, prejudices in artificial intelligence algorithms have the potential to sustain and possibly worsen differences in opportunity and participation. This may give rise to mistrust since it appears that technology is exacerbating instead of reducing social injustices.

The discriminative use of AI could cause a lack of labor opportunities as well. People belonging to particular groups may experience inequality in the labor market if machine learning algorithms discriminate against them throughout the recruiting process. This may lead to a sense of disbelief in technical developments and the idea that technology is having a detrimental effect on career prospects. In addition, another disadvantage could be that misconceptions over the improper application of private data by AI systems may also give rise to distrust and skepticism. People may become cautious about providing information on digital platforms if they believe that it is being employed to support prejudices or render unjust judgements (Bekmirza, 2023).

Benefits of AI in Assessing Employee Performance

The majority of people agree that discrimination in work environments is immoral, unjust, and harmful to individuals as well as companies. However, since the theory of social Darwinism aims to create stronger human beings and hence a stronger community (Halliday, 1971), it generally encourages the growth of a more developed civilization. Thus, employers should select their future workers with a meticulous attention to detail. In order to choose the best possible candidate, employers should make sure that workers fit the criterion, which includes reviewing their background, education, and health status. Discriminating a person based on their age, sex, color, or disability is not always illegal. The expressions “beneficial actions” or “special measures” are often connected to the term “positive discrimination” (Noon, 2010). By assisting communities who experience or have experienced systemic bias, specific initiatives seek to promote more equal treatment by granting them the same access to resources as other members of society. There are instances in which discrimination on the basis of certain traits may be morally and legally acceptable. For example, when a person's capacity to carry out a job's fundamental duties is directly related to a particular work need. Moreover, if an applicant's age impacts their capacity to achieve the physical activity criteria of the employment, age prejudice could be acceptable as well (Noon, 2010). Even in these situations, though, it's critical to thoroughly evaluate and support any differential to ensure it satisfies legal business requirements and doesn't result in unjust or unequal behavior.

Critics sometimes believe that “positive discrimination” only consists of quota enforcement, which has the unintended consequence of favoring an underqualified individual who belongs to an underserved social category over a more competent individual from a dominating social category. For instance, scholars claim that because publicly traded enterprises and government-owned organizations in Norway have the legislative obligation to include a minimum of 40% female representation on their boards of directors, some female workers who are less competent than the male ones end up being promoted. Quota-based structures undoubtedly provide challenges as they prioritize social class characteristics, such as sex, ethnicity or race, over other factors when selecting candidates. This could often result in not choosing the best candidate and selecting the least suitable option (Noon, 2010).

Steps Toward Resolution

The risks of injustice, bias, and prejudice have been noted as important challenges associated with the usage of AI and computerized decision-making mechanisms, such as those used to make employment-related choices. To eliminate the legal and moral problems, hiring process audits should be carried out. Moreover, there are other ethical measures that should be considered. First, it is imperative for the government to oversee employment practices in order to ensure compliance with labor laws and civil rights laws (Drage & Mackereth, 2022). Numerous suggestions have been put out to deal with these problems. As an illustration, consider routine evaluations of data sets' accuracy

and potential for partiality. Modifications to technology or techniques to counteract troubling bias and open-sourcing methods could be developed as well.

Second, it implies that to address the complicated problems that AI presents, legal professionals, technologists, and ethicists must work together across disciplinary boundaries. There are plans underway to verify automated judgement systems against unwarranted prejudice. For instance, the IEEE P7003 Standard for Algorithmic Bias Considerations is being developed, which is an IEEE ethical norm. Its goal is to give companies or people developing machine learning systems an organizational structure to prevent unexpected, unfair, and unethically biased user results (Rodrigues, 2020). Freely available software like the AI Fairness 360 (AIF360) are able to assist individuals in identifying, disclosing, and reducing bias and prejudice in computational models at every stage of the lifespan of an artificial intelligence application. The toolkit offers programmers and data researchers a collection of metrics, techniques, and code samples for analyzing, reporting, and mitigating bias in machine learning systems. In addition, the AI-driven tool Censia, which specializes in talent intelligence and workforce planning, seeks to lessen discrimination in the recruiting procedure (Drage & Mackereth, 2022). It has an anonymous mode: that covers up personal information like names, account links, as well as gender and other demographic indicators. The system's AI-powered talent pairing capacities are well-known. Its goal is to connect employment possibilities with people by thoroughly evaluating their talents, qualifications, and other pertinent variables.

Third, creating a solid foundation for understanding the practical use and interpretation of current legal standards as well as their ramification is the primary objective. The community should try to keep itself informed on current AI-related laws and regulations on a regular basis. It is important for people to be conscious of the applicable legal requirements in the areas where they work or where AI technology will be installed because legislation and rules can differ between jurisdictions (Fernández-Martínez & Fernández, 2020). Another essential suggestion could be to always be aware of anti-discrimination regulations and understand laws pertaining to data protection.

In this paper, we have argued that although artificial intelligence has the potential to revolutionize the recruitment procedure by reducing the need for in-person interviews and saving candidates' time, it also involves various threats. The information technology sector is always evolving, and this allows organizations to adopt online employment as the new standard (Mirbabaie et al., 2023). This scientific improvement proposes a great number of opportunities for greater production and effectiveness. Nevertheless, an algorithm may uphold or contradict the moral standards of the decision-making environment. The characteristics of the data set that are thought to be significant for the choice are the properties that systems use as input (Martin, 2018). This could lead to bias against women, immigrants, and minorities. Moreover, the examination of images may potentially choose candidates solely on the basis of attractiveness. Therefore, specialists propose establishing more straightforward AI systems and emphasizing the need for reliable, accountable, and moral staff members to oversee AI usage and operations.

Conclusion

AI technologies have the potential to revolutionize recruitment by making processes more efficient and less biased. However, if not carefully managed, they can also perpetuate and even exacerbate existing biases, particularly regarding gender, race, and disability. Ethical and legal frameworks must evolve alongside AI advancements to ensure fair treatment in hiring practices. Continued research and collaboration across disciplines are essential to mitigate the risks and harness the benefits of AI in the workplace. Implementing bias detection tools and ensuring transparency in AI decision-making are critical steps toward achieving equitable recruitment.

References:

Bekmirza, A. (2023). Navigating the legal landscape of robots and AI in the workplace: Challenges and solutions. *Irshad Journals*. <https://irshadjournals.com/index.php/ujldp/article/view/88/90>

Drage, E., & Mackereth, K. (2022, October 10). Does AI debias recruitment? Race, gender, and AI's "eradication of difference." *Philosophy & Technology*. <https://link.springer.com/article/10.1007/s13347-022-00543-1>

Fernández-Martínez, C., & Fernández, A. (2020, January 1). AI and recruiting software: Ethical and legal implications. *De Gruyter*. <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/pjbr-2020-0030/html?lang=en>

Halliday, R. J. (1971). Social Darwinism: A Definition. *Victorian Studies*, 14(4), 389–405. <http://www.jstor.org/stable/3825958>

Hardt, M., Chen, X., Cheng, X., Donini, M., Gelman, J., Gollaprolu, S., He, J., Larroy, P., Liu, X., McCarthy, N., Rathi, A., Rees, S., Siva, A., Tsai, E., Vasist, K., Yilmaz, P., Zafar, M. B., Das, S., Haas, K., & Kenthapadi, K. (2021, August 1). Amazon SageMaker Clarify: Machine learning bias detection and explainability in the cloud. *Proceedings of the 27th ACM SIGKDD Conference on Knowledge Discovery & Data Mining*. <https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/3447548.3467177>

Hornung, O., & Smolnik, S. (2021, September 18). AI invading the workplace: Negative emotions towards the organizational use of personal virtual assistants. *Electronic Markets*. <https://link.springer.com/article/10.1007/s12525-021-00493-0>

Kim, P., & Bodie, M. T. (2021, September 24). Artificial Intelligence and the challenges of workplace discrimination and privacy. *SSRN*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3929066

Martin, K. (2018, June 7). Ethical implications and accountability of algorithms. *Journal of Business Ethics*. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10551-018-3921-3>

Mirbabaie, M., Brünker, F., Frick, N. R. J. M., & Stieglitz, S. (2023, February 15). The rise of artificial intelligence – understanding the AI identity threat at the workplace. *Electronic Markets*. <https://link.springer.com/article/10.1007/s12525-021-00496-x>

Noon, M. (2010, December). The shackled runner: Time to rethink positive discrimination? *Work, Employment & Society*, 24(4), 728-739. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0950017010380648>

Rodrigues, R. (2020, October 16). Legal and human rights issues of AI: Gaps, challenges and vulnerabilities. *Journal of Responsible Technology*, 1, 4-15. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666659620300056>

Suen, H.-Y., Chen, M. Y.-C., & Lu, S.-H. (2019, April 12). Does the use of synchrony and artificial intelligence in video interviews affect interview ratings and applicant attitudes? *Computers in Human Behavior*. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0747563219301529>

van der Vossen, B., & Christmas, B. (2023, August 7). Libertarianism. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/libertarianism/>

West, S. M., Whittaker, M., & Crawford, K. (2019, April). Discriminating systems: Gender, race, and power in AI. *AI Now Institute*. <https://ainowinstitute.org/discriminatingsystems.html>

Whittaker, M., Alper, M., Bennett, C. L., Hendren, S., Kaziunas, L., Mills, M., Morris, M. R., Rankin, J., Rogers, E., Salas, M., & West, S. M. (2019, November). Disability, bias, and AI. *Bennettc.com*. https://www.bennettc.com/wp-content/uploads/2022/02/Whittaker_disability-bias-and-AI.pdf

Моят път към книгите

Виктория Ибраимова
III курс, спец.БИНУД, УНИБИТ

Любовта ми към книгите започна още от ранна възраст, благодарение на майка ми. Сигурно някой би си спомнил книжките на списание „Бърборино“, с онези цветните и детски снимки вътре, но за мен те не бяха просто книжки. Още тогава, с грабването на една такава книжка, усещах малките си ръце да държат нещо повече от „просто книжка“. Открих, че всъщност книгите могат да те пренесат в милиони светове само с мърдане с очи. *Мамо, може ли още едно „Бърборино“?*

Но когато за първи път стъпих в библиотека, съвсем настръхнах. Бях заобиколена от книги. Започвах основно образование, а брат ми работеше в читалище „Ариф Дженин“ като главен библиотекар (това имаше своите предимства). Първото нещо, което направих, бе да помоля да си взема книга, и тогава ми бе издаден и първият читателски картон. Обаче забелязах нещо нередно. Всички мои връстници ходеха там, за да играят игри на компютрите, финансирани от програма „Глобални библиотеки“. Ами книгите зад тях? Няма ли някой от тях да ги погледне? *Когато порасна, искам да имам много книги.*

С времето интересът на моите връстници към компютрите намаля. Всеки вече имаше компютър „в джоба“. Брат ми нямаше друг избор, освен да напусне. А аз започнах гимназията. Веднъж класът ми се събра в читалище „Съгласие“ и отново усетих онази тръпка. С течение на времето си извадих читателски картон и там, но вече не четях „Детективи с машина на времето“, а „Сблъсък“, „Сейлъм'с Лот“, „Ако ти си отидеш за миг“ и „Обича ме, не ме обича“. *Вече не чета книги от детския отдел.*

Когато гимназията беше към края си, беше време да реша какво ще правя с живота си. Покойният ми баща искаше да следвам. Дали право, или нещо с голям финансов плюс, за него беше важно „от мен да стане човек“. А когато трябваше да взема решение, вече бях загубила баща си. Затова един ден, в час по математика, усетих нуждата да се върна към това, което винаги ме е държало. Любовта ми към книгите. *Искам да стана библиотекар.*

Беше лесно да се запиша в Университет по библиотекознание и информационни технологии (привилегията да завърша с 5.65 в гимназията си „каза думата“). Трудно обаче ми беше да бъда на 112 километра от човека, който всъщност беше отговорен за всичко това. Какво ли би било, ако в началото на гимназията здравето на майка ми не бе разклатено от всичките години на тежък труд и още по-тежък семеен живот? Все пак, да не забравяме, че и книгите могат да са трудни за четене понякога. Посетих библиотеката на университета още след първата лекция. Онова приятно чувство, което винаги изпитвах при стъпването в библиотека, беше по-различно, отколкото очаквах. Почувствах се на мястото си. *Вече не съм момичето, на което му се подиграваха в училище.*

Когато пък посетих Националната библиотека за първи път в Деня на будителите... всичко изведнъж утихна, въпреки присъствието на толкова много хора. Всички мои тревоги... всички мои страхове... дори социалната паника... не чувствах нищо... дори не чувах хората около мен, освен шепота, идващ от душите на всички будители, библиотековеди, учени и изследователи на библиотечното дело... да кажат в едно: „Добре дошла у дома!“. *Ами ако най-близкото до рая място, на което някога съм била, е библиотеката?*

Веднъж ми се падна да пиша курсова работа за песенната култура на населеното ми място. А брат ми, освен бивш библиотекар, бе и музикант в певческата група на читалище „Ариф Дженин“. А къде по-подходящо място да пазиш текстовете на автентичните за моя край песни, ако не в компютъра на читалището? Беше януари. С влизането през подновената врата (която може би е била там повече, отколкото знам) усетих същата миризма, която беше останала само като спомен. Крачка след крачка влизах по-навътре в библиотеката. Все същите рафтове. Една идея по-подредени, но същите. Сядайки на компютъра, който по правило се падаше на библиотекаря (или както му казвах „компютъра на брат ми“), започнах да търся това, за което бях дошла. След толкова години, изпълнени с поражение и успехи, това място беше същото, но по-студено... и плашещо празно. Когато приключих, се огледах наоколо. Тишината и студът изпълваха всяка частица от тялото и съзнанието ми, но въпреки това, нещо ме задържаше. Не можех да си тръгна... не и преди да намеря читателския си картон. Минали бяха десет години оттогава, но някакъв блед спомен се бе загнездил в мозъка ми. Споменът за онова чувство, когато за първи път се озовах там. И ето, че пак усещах тази миризма. Нещо ме накара да обходя лакирания, скърцащ дървен под и да запиша някои заглавия. Книгите, които минаваха през пръстите ми, бяха от времето на комунистическа България. Това обяснява защо усещах присъствието на патриотизъм... заедно с прах по ръцете си. *Това място беше обречено на самота и забрава още от самото начало... просто тогава бях малка и не го осъзнах.*

Минаха почти две години от този януари. Посетих и други библиотеки. Дори чуждестранни. Но никога не се бях чувствала толкова себе си, колкото се почувствах в Националната библиотека. Още си спомням деня, в който представих презентацията си за Тодор Боров пред преподавателката ми, която (по щастлива случайност или съдба) е и директор на Националната библиотека. След като приключихме, нещо се случи. Изведнъж някакви тръпки ме побиха. Сякаш усетих духа на Тодор Боров да ми се усмивва зад ъгъла. *Разбира се, че беше той. Нали Тодор Боров беше човекът, който в периода 1945-55 подпомогна дострояването и оборудването на сградата на европейско равнище (поне така пише в презентацията ми)?*

Квалификационен курс Каталогизиране в системата COBISS – основен курс

АНЕЛИЯ ИВАНОВА

В периода 14 - 18 октомври 2024 г. в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ се проведе квалификационен курс- **Каталогизиране в системата COBISS – основен курс** - с преподавател Анелия Иванова, като бяха обучени общо 5 участници. Курсът се състоя във връзка с повишаване на квалификацията на сътрудниците на Националната библиотека и въз основа на утвърдения в началото на годината график за провеждане на обучителни курсове за работа със софтуера COBISS.

Обученията преминават по предварително одобрена от Библиотеката и IZUM учебна програма, след което на участниците се издават онлайн сертификати за успешно преминал курс.

Курсът се осъществи в новото приложение COBISS Cat, което заедно с COBISS Lib ще замести софтуера COBISS3. По време на обучението, курсистите бяха запознати подробно с основните процедури в COBISS (потребителски интерфейс, влизане в системата, потребителски настройки на интерфейса COBISS Cat), както и особеностите и правилата при създаване на библиографски записи за монографиите. За затвърждаване на новите знания бяха направени упражнения и задачи от курсистите, като по този начин се изясниха и конкретните приложения на всички разгледани функции при библиографското описание на документите.

Конференция COBISS 2024 – Марибор, Словения

ДАНИЕЛА ВАСИЛЕВА

COBISS (Кооперирана онлайн библиографска система и услуги) е модел на система, който представлява платформите за националните библиотечно-информационни системи на Словения, Сърбия, Босна и Херцеговина, Северна Македония, Албания, Косово, Черна гора и България, като ги свързва помежду им в регионалната мрежа COBISS.Net.

От 23 до 24 октомври 2024 г. в Марибор, Словения, се проведе традиционната Международна конференция COBISS, която беше 24-та поред, под мотото „Да работим заедно за изграждане на доверие в науката и развитието“. Лектори бяха известни национални и международни експерти, които представиха различни интересни теми: възможността за използване на изкуствен интелект в библиотечния софтуер и библиотечните услуги за потребителите, достъпността на услугите за уязвими групи, представянето на новото технологично решение за заемане на електронни книги COBISS Ela и въвеждането на новите поколения библиотечен софтуер (COBISS Lib, COBISS Cat и COBISS+), представянето на нови модели на библиографски данни и други атрактивни и актуални теми.

България беше представена от директора на Национална библиотека „Св.св. Кирил и Методий“ проф. д-р Красимира Александрова, Луиза Савчева, зам.-директор, „Създаване на информационни ресурси“, д-р Ваня Аврамова, зам.-директор, „Библиотечни дейности“, Анелия Иванова, ръководител на отдел „Библиография на продължаващи издания и статии“, Селима Груева, ръководител на отдел „Набавяне и регистрация на чуждестранни издания“, Мария Стефанова, ръководител „Връзки с обществеността“, Даниела Василева, главен библиотекар.

В рамките на два дена бяха изнесени 34 презентации, на които присъстваха повече от 700 участници от 11 държави на живо в IZUM, както и онлайн, чрез платформа Zoom.

В първия ден на конференцията с внимание бяха изслушани докладите на Свейн Бригфийлд от Националната библиотека на Норвегия и Ерик Новак от Институт „Йозеф Стефан“ в Словения, които обсъдиха потенциала на изкуствения интелект и все по-честото му използване в различни сфери от ежедневието ни, включително и в библиотечните услуги.

Интерес предизвикаха и докладите на Милена Бон от Национална и университетска библиотека (NUK), Словения, маг. Елизабета Петрушевска от Библиотека „Кочо Рачин“ Тетово и Таня Путора от Институт по информационни науки (IZUM), които конкретно поставиха въпроса за прилагането на изкуствения интелект в библиотечната практика. В следващите изказвания се обсъдиха темите за осигуряване и подобряване на достъпността на услугите за потребители от уязвимите групи.

Последваха и доклади за прехода към новите приложения COBISS Cat и COBISS Lib, както и показване на новото поколение на приложението COBISS+,

представено от Яни Пулко от Институт по информационни науки (IZUM). През втория ден на конференцията бяха изслушани докладите, които разглеждат новото приложение за заемане на електронни книги COBISS Ela, новите модели на библиографски данни RDA, както и други интересни и актуални теми.

За българската делегация участието в Конференцията може да се определи като полезно и ползотворно по отношение на обсъдените теми и обмена на добри практики.

Библиографски справки

Величка Шардина

159.9 Психология

Бърнаут. Синдром на прегряване при дентални специалисти. Организация на труда в денталната практика. Книги, дис. и статии. 1974, 2009–2011, 2019–2023. 21 загл. Бълг. и англ. ез. Март 2024. НБКМ

Облеклото като невербален фактор за изграждане на публичен образ. Книги, дис. и статии. 2021–2024. 42 загл. Бълг., рус. и англ. ез. Юни 2024. НБКМ

Основни психични свойства на личността. Книги и статии. 1994–2023. 28 загл. Бълг. ез. Април 2024. РБ Пл.

281.962 Източноправославна църква - България

Митрополитски храм „Св. Параскева”– Плевен. Книги и статии. 56 загл. Бълг. ез. Април 2024. РБ Пл.

282.962 Източноправославна църква - България

Църквата „Св. Димитър“, село Славянци (старото Черкешли, Чиркишлий, Фердинандово), община Сунгурларе, обл. Бургас. Книги и статии. 15 загл. Бълг. ез. Юли 2024. НБКМ

316 Социология

Електоралногеографска типология на общините в България. Книги, дис. и статии. 1991–2024. 58 загл. Бълг. и англ. ез.. Юни 2024. НБКМ

Теория на поколенията. Книги, дис. и статии. 30 загл. + 8 пълнотекстови статии. Бълг. и англ. ез. Март 2024. НБКМ

327.56 Международна сигурност

Мироопазващи операции на ООН в Африка. Книги и статии. Книги – 1975–2023. ; Статии - 1992–2023. 106 загл. Бълг., рус., англ., и фр. Февруари 2024. НБКМ

327.7:061.1ЕС Европейски съюз

Присъединяване на България към Европейския съюз. Книги и статии. 1995– 2023. 37 загл. Бълг. ез. Март 2024. РБ Пл.

33 Икономика

Икономика на знанието, интелектуални ресурси, интелектуален капитал. Книги и дис. 2000–2024. 81 загл. Бълг., рус. и англ. ез. Февруари 2024. НБКМ

Методология и методика на финансовия и счетоводен анализ на предприятието. Книги и дис. 1990–2023. 54 загл. Бълг. и англ. ез.. Юли 2024. НБКМ

339.13 Маркетинг

Маркетингът - фактор за повишаване конкурентността на фирмата. Книги, дис. статии. 2014–2024. 48 загл. Бълг. и англ. ез.. Февруари 2024. НБКМ

341 Международно право

Публикации по международно право и международни отношения. Дисертации. 2010–2024. 25 загл. Бълг. и англ. ез. Февруари 2024. НБКМ

Публикации по международно право и международни отношения на проф. д-р Александър Драгиев. Книги и статии. 1995–2024. 14 загл. Бълг. и англ. ез. Февруари 2024. НБКМ

Публикации по международно право и международни отношения на проф. д-р Александър Янков. Книги, статии. 1995–2024 г. 10 загл. Бълг. ез. Февруари 2024.

Публикации по международно право и международни отношения на проф. д-р Ирена Илиева. Книги и статии. 1995–2024. 18 загл. Бълг. и англ. ез. Февруари 2024. НБКМ

Публикации по международно право и международни отношения на проф. д.н. Орлин Борисов. Книги и статии. 1995–2024. 13 загл. Бълг. ез. Февруари 2024. НБКМ

Публикации по международно право и международни отношения на проф. д-р Благой Видин. Книги и статии. 1995–2024. 17 загл. Бълг. ез. Февруари 2024. НБКМ

Публикации по международно право и международни отношения на проф. д-р Емил Константинов. Книги и статии. 1995–2024. 15 загл. Бълг. ез. Февруари 2024. НБКМ

Публикации по международно право и международни отношения на проф. д-р Иван Владимиров. Книги и статии. 1995–2024. 3 загл. Бълг. ез. Февруари 2024. НБКМ

Публикации по международно право и международни отношения на проф. д-р Надя Бояджиева. Книги и статии. 1995–2024. 5 загл. Бълг. и англ. ез. Февруари 2024. НБКМ

Публикации по международно право и международни отношения на проф. д-р Цветана Каменова. Книги и статии. 1995–2024. 11 загл. Бълг. и англ. ез. Февруари 2024. НБКМ

343.2 Наказателно право

Наказателно процесуално право (Наказателен процес). Книги, дис. и статии. 1990–2024. 52 загл. Бълг., рус. и англ. ез. Юли 2024. НБКМ

Убийства и телесни повреди, извършени по хулигански подбуди. Статии. 2000–2024. 21 загл. рус. ез. Септември 2024. НБКМ

347.6 Семейно право

Упражняване на режим на родителски права. Книги, дис. и статии. 1900–2024. 148 загл. + 11 статии пълен тест (EBSCO). Бълг. и англ. ез.. Юли 2024. НБКМ

364-787(497.2) Хора с увреждания – България – социални грижи

Социални услуги за резидентна грижа за лица с увреждания. Книги, дис. статии. 1992–2024. 40 загл. Бълг. и англ. ез. Септември 2024. НБКМ

37.01 Възпитание. Педагогика

Обществени форми на грижа в ранното детство (XIX и първата половина на XX век). Книги, дис. и статии. 1900–2024. 77 загл. Бълг. ез. Февруари 2024. НБКМ

371.3 Обучение – методи

Дигитални ресурси за чуждоезиково обучение. Книги, дис. и статии. 2000–2023. 39 загл. Бълг., рус. и англ. ез. Януари 2024. НБКМ

373.2. Предучилищно възпитание

Индиректна стратегия за стимулиране познавателна активност на детето от предучилищна възраст. Книги, дис. и статии. 1990–2023. 72 загл. Бълг. и англ. ез. Януари 2024. НБКМ

373.3 Начално и основно образование

Контрол и оценка на учебното съдържание. Книги и статии. 1987– 2023. 82 загл. Бълг. ез. Април 2024. РБ Пл.

374.29 Домове на културата

Публикации за Дом на културата „Средец“ от фонда на НБКМ. Статии. 30 загл. Бълг. ез. Февруари 2024. НБКМ

394(497.2) Градове - България

Аспекти на локалната идентичност – втората половина на XX – началото на XXI век (По примера на Банско и Разлог). Книги, дис. и статии. 1995–2024. 195 загл. Бълг. и англ. ез. Септември 2024. НБКМ

574 Екология

Устойчива мода, устойчиво облекло, екология, сертификати за устойчивост, устойчив текстил, естествени материали. Книги и статии. 1992–2024. 77 загл. Бълг. и англ. ез. Април 2024. НБКМ

628.54 Вторични суровини

Рециклиране, вторични суровини, преработка, системи за отпадъци, депа, сметища, рециклатори. Нормативни актове. Българско и европейско законодателство. Книги и закони. 1945–2024 г. 58 загл. Бълг. и англ. ез. Април 2024. НБКМ

659.4 Връзки с обществеността

Нови PR практики в технологичния сектор. Сходства и дисонанси в изграждането на корпоративния имидж на технологичните гиганти Apple и Samsung. Книги, дис. и статии. 2018–2023. 70 загл. Бълг. и англ. ез. Януари 2024. НБКМ

697.2 Камини

Камини, комини. Книги, дис. и статии. 22 загл. Бълг. ез. Април 2024. НБКМ

746 Художествени ръкоделия

Българска шевица (везба) и народни носии. Книги и статии. 1929–2023. 103 загл. Бълг. ез. Март 2024. РБ Пл.

Български шевици и народни носии в Централна Северна България (Великотърновско, Габровско, Ловешко, Плевенско, Русенско). Книги и статии. 1932–2022. 127 загл. Бълг. ез. Април 2024. РБ Пл.

796.332 Футбол

Публикации и снимки за Стойко Сакалиев. Книги и статии. 2005–2024. 46 загл. Бълг. ез. Март 2024. НБКМ

796.5 Туризм

Публикации за хижа Пробойница, с. Губислав. Книги. 9 загл. Бълг. ез. Април 2024. НБКМ

908 Краезнание

Княжево и Княжевската баня. Книги, дис. и статии. 1878–2024. 15 загл. Бълг. ез. Март 2024. НБКМ

Краеведи, членове на дружество „Краезание“– Плевен и техните книги. Книги. 117 загл. Бълг. ез. Април 2024. РБ Пл.

Публикации за село Ракита, област Плевен от фонда на НБКМ. Книги, дис. и статии. 15 загл. Бълг. ез. Февруари 2024. НБКМ

Село Гривица. Книги и статии. 171 загл. Бълг. ез. Април 2024. РБ Пл.

Сведения за село Брест, общ. Гулянци, обл. Плевен. Книги и статии. 104 загл. Бълг. ез. Юни 2024. НБКМ

92 Биографични изследвания

Вера Лалева Ганчева. Публикации от и за нея на чужди езици и в чужбина. Книги, дис. и статии. 42 загл. Анг. и други ез. Юни 2024. НБКМ

Катя Попова (Биографични материали и спомени, публикувани в периода 1999–2023 г.). Книги и статии. 35 загл. Бълг. ез. Януари 2024. РБ Пл.

Публикации за учителя Иван Раев от фонда на НБКМ. Книги, статии и интернет ресурси. 16 загл. Бълг., рус. и нем. ез. Януари 2024. НБКМ

Публикации за проф. Анастас Т. Иширков. Статии. 2000–2023. 9 загл. Бълг. ез. Януари 2024. НБКМ

Публикации за Симеон Радев. Книги, дис. и статии . Книги 1968–2023; Статии 1992–2023. 83 загл. Българ. и англ. ез. Юни 2024. НБКМ

Стефан Христов Тъпанов. Книги, дис. и статии. 2003–2023. 23 загл. Българ. и англ. ез. Януари 2024. НБКМ

Тодор Николаев (Николаевич) Минков (1830–1906). Книги и статии. 39 загл. Българ. и рус. ез. Февруари 2024. НБКМ

Списък на библиотеките участници

НБКМ – Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
РБПЛ – Регионална библиотека „Христо Смирненски“, Плевен

ПРИЛОЖЕНИЕ

**ЩРИХИ КЪМ КУЛТУРАТА И ВЯРВАНИЯТА, ПРОНИКНАЛИ
ОТ ДРЕВЕН ИРАН КЪМ БАЛКАНСКИЯ ПОЛУОСТРОВ**

проф. д.п.н. Александра Куманова

списание „Библиотека“, бр. 6, 2024 г.

София

*В чест на 15 годишнината от осъществената
Първа българска
научна теренна и историографска експедиция в
Иран*

Щрихи към културата и вярванията, проникнали от Древен Иран към Балканския полуостров

(Из дневниковите бележки от експедициите в Иран през юни – юли 2008 г. и септември 2014 г. – За присъственото знание – духовен път към откритото знание: Слово, произнесено в Иранския културен център в София на 22.06.2023 г.)

ПРОФ. Д.П.Н. АЛЕКСАНДРА КУМАНОВА

OUTLINES TO THE CULTURE AND BELIEFS, TRANSMITTED FROM ANCIENT IRAN TO BALKAN PENINSULA

(Along the diaries of the expeditions in Iran during June – July 2008 and September 2014 – About the presence-knowledge – a spiritual road to the explicit knowledge: Speech, delivered at Iranian Cultural Centre in Sofia on 22.06.2023)

Prof. A. Kumanova

Summary

In three fragments is revealed the subject from the title.

In fragment **I. ANCIENT IRAN – general features** is described the nature of the Iranian civilization as a fundamental element of the universal cultural paradigm. It is shown that it is originated before more than seven thousands years. In its base states the Proto-Elamite civilization, which is one of the most important Mesopotamian civilizations (4500-3200 BC). It is pointed that at the very beginning of the Iranian civilization was the Median Empire (730-550 BC). In Media there are six state forming tribes among which is that of magi. Namely it has become the world symbol of knowledge. The Magi substantiate the Zurvanism and from their teaching derived such “heretical” dualistic systems as Manichaeism, Bogomilism, etc. It is mentioned the famous Persian Archi-Magus Ostanes.

The Achaemenid Empire (550-330 BC with 15 rulers) is the first world classical empire which is unmatched until now in many aspects. In its bloom it encompasses around 7, 5 million sq. km which made it the greatest state in the Antiquity. Here is substantiated the first universal monotheistic religion of the Mankind – Zoroastrianism represented by SUN – FIRE.

The clash between the East and the West is described as an inevitable, but the fatal consequences from the victories of Alexander Macedonian are mainly the barbarian destruction of the sacred library of the Persian sages and kings in Persepolis. Still in the Hellenistic Seleukid Empire (300-50 BC) is made a cultural amalgam on Iranian substance, which relates the East and the West by unparallel manner. Namely in this time the Bulgarian lands are in most direct contact with the Iranian civilization. At its turn it succumbs to the unscrupulous strength of Rome. And then occurs the unimaginable – Rome was defeated at once by the new Iranian Parthian Empire (248 BC – 225, with 36 rulers).

Its greatest zenith and magnificence the Iranian civilization and culture reaches during the Sassanid Empire (224-651, with 44 rulers). It is called the Second Iranian Empire and comprises “only” 6, 5 million sq. km. During its period the Iranian civilization becomes a fundamental universal paradigm. From it the Western civilization obtains numerous innovations and symbols like armored horsemen, royal symbols (throne, standard; model for ceremonies) and many other elements of European civilization. Not forgetting the extremely fine art paragons as rock bas-reliefs in Ancient Iran – Naksh-e Rostam (precursor of the Madara Horseman in Bulgaria), golden and silver sacred utensils (patterns of the Proto-Bulgarian treasures), famous Persian carpets (models of Kotel and Tchiprovtsi carpets in Bulgaria) and many, many others. During the time of the Abbasid Caliphate (750-1258), it is namely the Iranian civilization that becomes a basis for the Islamic Golden century. In this period the Iranian world is an intellectual centre of science, philosophy, medicine and education in the so-called House of Wisdom in Baghdad. Besides translating books into Arabic and preserving them, scholars associated with the House of Wisdom also made many remarkable original contributions to diverse fields. Drawing on Indian, Greek, and Persian texts, the scholars accumulated a great collection of world knowledge, and built on it through their own discoveries. By the middle of the ninth century, the House of Wisdom was the largest repository of books in the world.

During the succeeding dynasties of Samanids, Ziyarids, Buyids, Ghaznavids and especially Seljuks the conquerors accept Farsi as official language and most of the ruling class are Persians. Then are revived many of the ancient Iranian and Zoroastrian rites as the festival SADEH – Pentecost (all of hundred days and nights before Nowruz). It is entirely dedicated to the fire and in it one finds out direct connotations with the Bulgarian phenomenon Nestinarstvo. After 1220 the armies of Genghis Khan devastated once again the Iranian world. Despite all in the next period of Ilkhanids (1256-1353) the Iranian civilization genius achieved new accomplishments by the great Persian scientist Nasir al-Din al-Tusi (1201-1274). After series of invasions from the

East at last is established the true Iranian dynasty of Safavids (1501-1722 with 13 rulers). They imposed on the country the Twelve-Imam Shi'ism and by this contribute to the restoration of Iranian identity. In this time the Iranian civilization reached a new bloom under the reign of Shah Abbas I the Great (1587-1629). He settled the capital in city of Isfahan, which possessed exceptional monuments as Imam (Shah) Mosque, Sheikh Lutfollah Mosque, palaces Ali Qapu and Chehel Sotoun, as well as Naqsh-e Jahan Square. Nadir Shah Afshar (1688-1747) is the first Shah-in-Shah of Iran from the dynasty of Afsharids. He created a huge empire which included Armenia, Afghanistan, etc. In 1739 Nadir Shah defeated the Empire of the Great Mughals. In the Iranian civilization are developed the original philosophical systems of the CULT TO THE LIGHT (SUN – FIRE) – Suhrawardi (Shahab ad-Din as-Suhrawardi, Shaikh al-Ishraq, Master of Illumination /1155-1191/ and Mulla Sadra (Sadr ad-Din Muhammad Shīrāzī, Mulla Sadrā /1571-1636/). Their doctrines combine the principles of the ancient Persian wisdom, Zoroastrianism, Neo-Platonism, Sufism and transcendental theosophy (al-hikmat al-mut'aliyah) which become precursors of the existentialism.

In fragment **II. ISFAHAN – the pearl of Iran** is given a historical and modern outline of Isfahan. The city was a capital of the Persian Empire during the dynasty of Safavids from XVI to XVIII century. Isfahan is situated in the absolute geographical centre of the country on the Iranian plateau at altitude of 1574 m. Isfahan is crossed by important trade roads from China to Ottoman Empire and from Russia to Persian Gulf. This 2500 years old city encompasses the greatest sights in Iran.

It is often called Nesf-e jahan (“Half of the world”) which means that to see Isfahan is alike to see the half of the world. In Isfahan live also Armenians, Jews and Christians. In the time of Shah Abbas the Great from Safavids dynasty Isfahan is one of most magnificent cities in a whole world!

Nowadays the Iranian institutions and municipality of Isfahan have done a lot for the preservation of this world cultural heritage under the auspices of UNESCO.

The figure of the SUN is mostly expressed through the Iranian God Mithra, called Sol Invictus (Invincible Sun). The festival of Mithra or Baga was one of the most important from all the feasts in Ancient Iran and has been commemorated at the end of September (an autumnal equinox). It was initially a Pre-Zoroastrian and old Aryan fest, dedicated to the cult of the light – to the God Sun, because this race has inhabited the northernmost steppes and coldest lands.

Especially emblematic are Friday Mosque (Masjid-e-Jāmeḥ, 770, with 4 iwans /domes/), Imam (Shah) Mosque (Masjed-e emam, with exceptional acoustics), Sheikh Lutfollah Mosque (Masjed-e sheykh lotf-ollah) and Atigh (former Zoroastrian temple), Ali Minaret (XI c., the highest); bridges Khaju (Pol-e Khāju, 1650), Shahrestan (Pol-e Shahrestan), Marnan, Siose (Si-o-Seh Pol, 1602, „Thirty three arcs”), Choobi (*Pol-e Joui*, 1665); palaces Hasht Behesht (1669, „Eight paradises”), Chehel Sotoun (1647, „Forty Columns”). We

produce very precious photos of the mural paintings with MITHRAIC LION WITH FIRE DISC OF THE SUN from the palace complex of Isfahan and of the sculpture of ANATOLIAN LION WITH THE IMAGE OF GOD MITHRA, and the symbolic of perceived as a hidden and tacit presence-knowledge from the main bridge in the city. From Iran this image has spread all over the world.

It could be accepted that the West represented a rational, logical, explicit (formalized, discreet, natural, common) knowledge (Arab.: *zahir*), while the East is a source of the mystical, intuitive and hidden (esoteric, agnostic, transcendental, knowledge by presence, occult) presence-knowledge (Arab.: *batin*). The humanitarian knowledge is a unity of religion – art – science in the knowledge of Man. This epistemological knowledge (Greek: *episteme*) include all kinds of knowledge: explicit (formalized, discreet, natural, common); implicit (tacit) knowledge; scientific (rational) knowledge; hidden (mystical, esoteric, agnostic, transcendental, presence-knowledge, knowledge by presence, occult). In many studies from ancient times is revealed a knowledge, which is long ago disappeared (lost knowledge). The different kinds of presence-knowledge are namely SELF-KNOWLEDGE.

In fragment **III. On the road back from Iran (Tehran – END OF THE ROAD) via Istanbul** is revealed the semantic chain of some symbols. The focus is an image of a symbol (with Anatolian origin), which is important for our studies on the solar cult: deity with protruding tongue. This image reminds us the known artifact found in Pliska – image on a brick of the Sun with protruding tongue. We identify this picture as a female demon, called Medusa Gorgona often depicted (especially on coins) with protruding tongue and interlaced serpents around the head (as an aureole). Some of the possible symbolical meanings – the Sun; Wisdom; Creativity; Tacit knowledge; Presence-knowledge, etc.

It is characteristic about the “magic” of the Iranian civilization that it is represented by the presence-knowledge, which symbolizes the spiritualizing of things through Man and the humanization of the Man through the Being. This complex connotation is designated by the most popular image of the Iranian mythology – the Bird Simurgh. This polyzoomorphic creature rules over the World Tree and scatters the seeds of the spiritual knowledge. He is the protector of the sacred in the Mankind and when he would die, in order to regenerate, he jumps into the fire of the resurrection (again Nestinar connotation!). It is not at all haphazardly that it is the dynastical symbol of the Sassanid Empire.

As a whole one could imagine the profundity of the Persian wisdom also as a fascinating woman, who openly presents with the fruits of the implicit magical knowledge, hidden in a precious box. This semantic chain of images leads us to the painting art of the contemporary Iranian artist Kazem Chalipa who is fixing the substance of the presence-knowledge. We are astounded by his picture Knowledge in which we see the most precise image of this phenomenon: a Man illuminates the universe with lighted candle, which flame enlightens his own soul; in his soul grows up a tree with three branches – world religions... It is emphasized that the revealed methodology of the study of Nestinarstvo (A.

Kumanova. Nestinariana: Historiography. Systematic Annotated Bibliographic Index. Photomonography. – Sofia, 2012) is open to the horizons of perceiving through the interpretation of the presence-knowledge as a spiritual path to the explicit knowledge. It is also pointed out that the description made are conformed to the line in the historiography denoted in the works of A. Protich (1927) – G. Feher (1940/1941) – I. Dujchev (1965; 1966) – V. Beshevliev (1967) – T. Chobanov (2006) – S. Denchev, A. Kumanova, M. Kumanov and N. Kazanski (2008; 2009; 2011; 2012; 2014; 2016).

Keywords: Iranian civilization – Proto-Elamite civilization – Median Empire – magi – world symbol of knowledge – Zurvanism – Archi-Magus Ostanos (V-IV в. пр. н.е.) – Zoroastrianism – substantiation (through Sun – Fire) – Parthian Empire – Sassanid Empire – Abbasid Caliphate – House of Wisdom in Baghdad – festival Sadeh (entirely dedicated to the fire, in it we find out direct connotations with the Bulgarian phenomenon Nestinarstvo) – period of Ilkhanids – Nasīr al-Dīn al-Tūsī – dynasty of Safavids – Twelve-Imam Shi'ism – Abbas the Great – Nadir Shah Afshar – cult to the Light (Sun – Fire) – Suhrawardi – Mulla Sadra – Sufism and transcendental theosophy (al-hikmat al-mut'aliyah) – existentialism – Isfahan – Mithraic sign on the foundation of Zoroastrian temples – Zoroastrian architecture – Mithraic images of lion with fire disc of the Sun – hidden, tacit knowledge – presence-knowledge, *knowledge by presence* (Arab.: al-'ilm al-huduri) – explicit, formalized knowledge (Arab.: zahir) – mystical, intuitive and hidden presence-knowledge (Arab.: batin) – self-knowledge – symbols of solar cult – Medusa Gorgona with protruding tongue (flame) – image of the Sun with protruding tongue on a brick in Pliska – image of bird Simurgh with protruding tongue – Persian wisdom

„Чадата на Адам едно са тяло “
Саади / Прев. от фарси Димитър Милов,
Илона Толсузова

„Weh! Weh!
Du hast sie zerstört,
Die schöne Welt,
Mit mächtiger Faust,
Sie stürzt, sie zerfällt.. “
J. W. von Goethe

„... кога дойде съвършеното знание,
тогава това „донеиде“ ще изчезне“
1 Кор. (13:10)

I. Култовите обекти, свързани с огнени церемонии

Първата българска научна теренна и историографска експедиция в Иран е осъществена от Университета по библиотекознание и информационни технологии (Уни-БИТ) през 2008 г. Тя преминава в сътрудничество с Българската академия на науките. В центъра на вниманието ни са култовите обекти, свързани с огнени церемонии и съпътстващите ги религиозни практики в принадлежащите им исторически архитектурни комплекси, установени предварително по справочно-библиографски път в и край следните градове на съвременен Иран: Занджан (Zanjan); Шираз – Градът на тайните (Shiraz); Персеполис (Парсополис) – Градът на персите (Persepolis); Фирузабад – градът, наречен на видния персийски военачалник Пирус (Фирос) (Firouzabad); Язд – Градът на Господа Бог (Yazd); Мейбод (Meybod); Исфахан – Градът на конната армия (Isfahan).

Тръгвайки от столицата Тех(е)ран (Tehran – Краят на Пътя), се насочваме към най-голямото зороастрийско светилище Тахт-е-Солейман – Тронът на Соломон (Takht-e-Soleiman - III-IV в.), разположено в най-източната част на Северна Месопотамия. То представлява древен култов комплекс, състоящ се от храм на огъня, светилище на древноперсийската богинята на водите Анахита (наричана Пречистата – съпруга на бог Митра, запомнена по нашите земи като арменско женско име). Самият Митра е староиранско божество на светлината, договорите и, като изразител на волята на съгласието, е крепител на космическия ред. Почитан е като син на върховния бог Ахура Мазда – Мъдър Бог (Ahura Mazda) – единственият действително съществуващ и творящ бог на зороастрийците, на когото помага в битката му със силите на злото. Роден в пещера, бог Митра убива сакралния бик, от чиято кръв се пораждат културните растения и опитомените животни, полезни за човека. И, след появата на зороастризма, той заема високо положение в персийския пантеон, като неговият култ се разпростира в Мала Азия под формата на мистерии. Този култ става изключително популярен в цялата Римската империя чрез войниците, които го наричат „Непобедимото слънце“ („Sol invictus“). След провъзгласяването на християнството за официална религия, бог Митра изчезва, но новата вяра приема някои от неговите мистерии под формата на тайнства. Изобразяван е във фригийско одеяние, което безспорно говори за малоазийските му корени.

Характерно е, че в Иран, както и на други места (Северна Месопотамия, Индия, Китай), култът към огъня е кореспондиращ с култа към водата.

Значението на светилището (Тахт-е-Солейман) се подчертава от факта, че до храма е издигнат грандиозен палат от времето на Сасанидската династия (224-642). Целият дворецов комплекс е изпълнявал ролята на свещена столица, където се е из-

вършвала коронация на царете, при които зороастризмът е бил официална религия. Зороастризмът е най-старата монотеистична религия на планетата, противопоставяща двете вечни начала – доброто и злото, възникнала през XII в. пр. н.е., която по времето на Ахеменидската династия (VI-III в. пр. н.е.) става национална религия на Иран.

В Музея на комплекса Тахт-е-Солейман виждаме с удивление снимка на ритуал на зороастрийци около неговото свещено езеро, който изключително точно прилича на августовската паневритмия на Бялото братство в България при Рилските езера. Преди да се насочим към град Шираз, посещаваме християнската църква на асирийското вероизповедание. Асирийците, заедно с несторианците и арменците, са най-значителните християнски общности в Иран. Установеното е указание за пътя на християнската култова трансмисия чрез асирийско – несторианско – арменски корен.

В околностите на Шираз (в дълбокия юг на Иран) се намира прочутата Долина на царете (Nagsh-e-Rostam), където установяваме известния в историографията факт за приликата на барелефите на персийските владетели Дарий I, Шапур I и други с Мадарския конник, извисяващ се край първата българска столица Плиска. Тук, край Шираз, се намира и един от най-древните храмове на огъня, за който, за голямо съжаление, се знае твърде малко. Отбелязваме характерните и за други подобни светилища форми на вертикално конфигурирани правилни паралелепипеди с размери ок. 15 x 5 x 5 м, изградени от огромни дялани камъни с характерни вдлъбнатини, напомнящи рани, образувани от клюна на хищна птица. По пътя за Язд (североизточно от Шираз) посещаваме гробницата на персийски цар Кир II Велики (Cyrus the Great, ок. 600 или 576-530 или 529 г. пр.н.е.) – основател на Ахеменидската династия и на Персийската империя в Пасаргад (Pasargadae). Отново отбелязваме, че той също е изобразен с египетски божествени регалии на главата, което затвърждава изказаната теза. Тук намираме и изображение на цар Кир в одяние на риба (вероятно олицетворява вавилонския бог на мъдростта и магията Еа), което очевидно е свързано с почитта на древните перси към общия шумерски културен корен, от който идва първото им – клинописното – писмо (по-късно те изобретяват собствената си писменост – древните персийско – авестийски – букви). Всяка година от вечерта на 3 юни – в продължение на три дни – в Язд се палят огньове и в светилищата, и по домовете. Тук се намира и най-големият действащ храм на огъня, където идват зороастрийци, преселили се преди хиляда години от Иран в Северозападна Индия (щата Гуджарат/Gujarat/). Само в Язд свещеният огън се нарича „скрит огън“ и се пали по особен начин. Тук се извършват ритуали около запалената пещ, която се докосва от участниците в обряда с голи ръце и боси нозе. По този начин те приемат чрез церемонията божествената благодат на огъня – символ на Ахура Мазда. Тук безспорно намираме типологично сходство с ритуала в с. Българи в Странджа.

Отправляме се на североизток от Язд към главното светилище на зороастрийците „Чак Чак“ („Чик Чик“) – кап-кап (Chak Chak), именувано по звука на капещата вода от скалата в параклиса. При температура към 50°C, прекосяваме над 100 километра през пустинна местност, оградена от призрачни планински масиви, често миражно ту фантастично извисяващи се, ту фантастично изчезващи като при среща с неземен реалност (реално сме като в огън – под властта на огнения диск на слънцето). Гледката се сменя постоянно, но неизменна е перспективата на положението ни

спрямо нея – винаги сме в идеалния център на абсолютната сфера, образувана от намиращите се по периферията ѝ планински очертания. Това ни напомня донякъде местонахождението на Плиска. Пътят свършва в глуха планинска клисура, над която, на труднодостъпни тераси, свързани със стръмни стълби, във вертикал от над 500 метра, са разположени килиите на огнепоклонниците. Във всяка от тях има специален олтар за свещения огън. Свещенослужителите са със скромно облекло, но с характерните бяла риза и бяла шапка (напомнящи шлема на древните персийски царе). Отново неволно си спомняме за Бялото братство на Петър Дънов. По стръмните стълби се изкачваме под върха на скалистия масив. Тук, в пещера, е светилището, в центъра на което има скален олтар, изграден във вид на сфера, радиално структурирана от дванадесет сребърни съда (отвеждат към астрологическата основа на зороастризма). Върху олтара горят три кандила. В дванадесет съда, разположени кръгово в радиалната структура, се намират плодове, зърна, листа, аромати и други хтонични реалии – символи. Запалени са свещи (като тези в християнските и будистките храмове). Отгоре от скалата се стича вода, която капе в специални съдове. По стените на светилището има снимки на светци (както при зороастризма и православиято). Отбелязваме сходство с обстановката в конака на с. Българи. Самото светилище „Чак Чак“ е зад масивни медни двери, украсени с релефите на староперсийските божества, покрити със златен бронз.

Експедицията в Иран ни отведе логично и до най-източните исторически земи на Източна Персия – Северна Месопотамия, намиращи се на територията на съвременна Турция. Тук теренният и историографски маршрут е: АНКАРА (Ankara): Музей на анатолийските цивилизации (Museum of the Anatolian Civilizations) (Хетската империя – първата индоевропейска /арийска/ цивилизация, Фригийското царство /фригийците са тракийско племе от Балканите/, Понтийското царство на Митридат /„дарен от бог Митра“/ и др.); Хатушаш-Богазкьой (*Hattusas/ Bogazköy*) (столицата на Хетската империя и на ранното Фригийско царство); КАПАДОКИЯ: Каратепе-Асланташ (*Karatepe-Aslantas*) (хетски град с лъвовете на бог Митра – митраистичният лъв, намерен в българските земи, е съотнесим с образците от Малоазийския регион); Кастабала-Хиерополис (*Hierapolis-Kastabala*) (Храма на богиня Кибела – Артемида /нейните жрици са танкували свещени танци върху жарава/); Музей на Адана по култови практики, свързани с огнени ритуали (*Hatay Museum*); АНТАКИЯ (ХАТАЙ) (*Antakya-Hatay*): Археологически музей на Хатай (*Hatay Archeological Museum*) (най-запазените римски мозайки, изобразяващи храмови тайнства, чиито модели очевидно са пренесени от Древна Персия: храмови тайнства на огнени церемонии в чест на бог Митра); ИСТАНБУЛ (*Istanbul*): Археологически музей на Истанбул (*Istanbul Archeological Museum*); Музей на мозайките в Големия императорски дворец (*Museum of Mosaics of the Great Imperial Palace*); църквата „Св. св. Константин и Елена“.

II. Древен Иран – общи черти

Иранската цивилизация е основополагащ елемент на световната културна парадигма. Известно е, че тя възниква преди повече от седем хиляди години. В основата ѝ стои пределамаката цивилизация, която е една от най-важните месопотамски ци-

визации, а те, от своя страна, са първите известни човешки културни общества (4500-3200 г. пр. н.е.) (ако не смятаме най-древната праистория). Намерени са останки от цивилизация в Суза (Еламско царство) (3200-550 г. пр.н.е.) от преди поне 4500 г. пр. н.е. В Стария Завет на Библията се споменават изрично еламитите и техния език. Но същинското начало на иранската цивилизация се поставя от Мидийската империя (730-550 г. пр. н.е.). Именно тя, а не също толкова древната египетска цивилизация, поставя устоите на основната парадигма на световната цивилизация и култура. Иранската цивилизация е не по-малко стара от египетската и със сигурност е една от най-старите, продължаваща и до днес. Това е така, защото, докато египетската цивилизация е затворена, изолирана и самодостатъчна, то иранската цивилизация е свързващото звено между Изтока и Запада, Севера и Юга на човечеството. В Мидия се изброяват шест държавнотворни племена, сред които е това на магите. Точно то ще стане световен символ на знание, умение, мъдрост, наука и просвещение. В тази класическа деспотична система именно магите ще бъдат вечните опоненти и защитници на човешкия разум и интелект. Те обосновават зерванизма като предзороастрийска философия и като неин вечен опонент. Именно тук е основата на днешното демократично деление между „ляво“ и „дясно“, дори преди древногръцката полисна култура. От него също така произлизат такива „еретични“ дуалистични системи като манихейство, богомилство и пр. Трябва да споменем прочутия персийски архимаг Останес (Авастана или Хуштана /V-IV в. пр. н.е./), цитиран от Херений Филон от Библос /ок. 64-141 г./ като автор на „Осмокнижие“ /„Oktateuch“/, от който енциклопедичен труд са се учили най-големите умове на древността).

Ахеменидската империя (550-330 г. пр. н.е., с 15 владетели) е първата световна класическа империя, която в някои отношения е недостигната и досега. При своя разцвет държавата на ахеменидите обхваща около 7,5 млн. кв. км., с което е най-голямата държава в Античността. Тя включва и най-големия дял от световното население, достиган от империя в световната история. Да споменем само първата световна „автострада“, какъвто е Царският път от Персеполис до Сарди. Към това културно достояние се отнася и структурирането на първата универсална монотеистична религия (лат.: religio – обединение) на човечеството – зороастризмът, емблематизиран чрез СЛЪНЦЕТО и ОГЪНЯ. По името на пророка Заратустра – основателят на иранската религия – е названието на тази религия. Болшинството от учените признават Заратустра за реална историческа фигура и отнасят дейността на пророка към X-VI в. пр. н.е. Образът му е митологизиран още в свещената Авеста. Главното в проповедите му е учението за зависимостта на светоустройството и тържеството на справедливостта в световната борба между доброто и злото, която зависи от свободния избор на човека и неговото активно участие. Проповядвайки зороастрийски морал – етическата триада: добри мисли, добри слова и добри дела (въплътена в триадата Ахурамазда – Аша Вахишта – Воху Мана), Заратустра идеализира също „праведната“ битова дейност на хората, която той противопоставя на несправедния скитнически начин на живот.

Сблъсъкът между Изтока и Запада се оказва неизбежен като циклоните и годишните времена, но фаталните последствия от победите на цар Александър Македонски (356-323 г. пр. н.е.) са най-вече варварското унищожаване на сакралната библиотека на персийските мъдреци и владетели в Персеполис. За кой ли път приемствеността в

световната култура е загубена за дълго време? Все пак, в елинистичното царство на Селевкидите (300-50 г. пр. н.е.) се създава културна амалгама на иранска основа, която свързва Изтока и Запада по неповторим начин. Именно тогава българските земи са в най-пряк контакт с иранската цивилизация.

*„Gottes ist der Orient!
Gottes ist der Okcident!
Nord- und südliches Gelände
Ruht im Frieden seiner Hände.“*

*„На Бог е Изтокът!
На Бог е Западът!
Земите северни и южни
в ръцете му почиват мирно.“*
(перифраза от Свещения Коран
в „Западно-източен диван“ /1819/ –
колекция от поеми в персийски стил
от Йохан Волфганг фон Гьоте /1749-1832)

Но и забележителната гръко-персийска култура на свой ред пада под ударите на римската безскрупулна сила. А тя е по-безпощадна и от фалангите на цар Александър Македонски. И тук става невъобразимото – Рим е съкрушен (макар и временно) от новата иранска Партска империя (248 г. пр. н.е. – 225 г. – Аршакиди-Пехлевиди – с 36 владетели). По казаните по-горе причини малко е известно за тази степен на иранската цивилизация, но дори и нарицателното „партянска стрела“ ни говори категорично вече отпреди две хилядолетия...

Своя най-голям разцвет и величие иранската цивилизация и култура постига по време на Сасанидската империя (Ираншахр) (224-651 г. с 44 владетели). Тя е наричана Втора персийска империя. Обхваща „само“ 6,5 млн. кв. км. Именно при нея иранската цивилизация става основна световна парадигма. Точно от нея и само от нея западната цивилизация приема множество иновации и символи като бронираните конници, царските регалии (корона, знаме; моделите на церемониите) и много други елементи на съвременната цивилизация. Да не говорим за изключително изящните образци на изкуство като скалните барелефи на Древен Иран – Накш-и Рустам (предходници на Мадарския конник в България), златните и сребърни сакрални съдове (образци за прабългарските съкровища), прочутите персийски килими (предшественици на котленските и чипровските килими в България) и много др.

Иранската цивилизация е подложена на множество пагубни нашествия, но винаги успява да ги преодолее и да се възроди отново в пълния си блясък. Така, след завоевание на арабските племена през 637 г., тя приема новата религия на пророка Мохамед, но същевременно става културна основа на цялата ислямска цивилизация.

Изключително място в иранската цивилизация заема прочутата Академия в Гондишапур (Dânešgâh e Gondīšâpur /VI-VII в./), основана в VI в. С това персийско висше училище е свързан и известният учен Пол Персиеца (Paulus Persa /VI в./), който е

ирански несторианец и е бил учител на иранския шахиншах Хосрой I Ануширван (Khosrau I Anushirvan the Just [Anushiravān-e-dādgar] /531-579/). След разпространението на исляма, учени като Авицена (Ибн Сина) (Ibn Sina /ок. 980-1037/) и Авероес (Ibn Rushd – Ибн Рушд /1126-1198/) възраздат и допълват значително идеите на аристотелизма и платонизма. Иранският национален поет Фердоуси (Nakīm Abu'l-Qāsim Ferdowsī Tūsī) /ок. 935-1020/) в поемата си „Шах-наме“ („Книга на царете“) отделя голямо внимание на значението на зороастризма за персийската цивилизация. По време на разцвета на Абасидския халифат (750-1258), когато столицата се премества в Багдад, намиращ се до столицата на Сасанидската империя Ктезифон, именно иранската цивилизация става основа на ислямския Златен век. Доказано е, че абасидските халифи оформят администрацията си като тази на Сасанидите. Синът на Харун ал-Рашид, Ал-Мамун (чиято майка е персийка), дори е записан да казва:

*„Персите са управлявали в продължение на хиляди години
и не са се нуждаели от нас, арабите, дори и за ден.*

Ние ги управляваме век или два

и не можем да се справим без тях дори и за час. “

Абасидите са повлияни от заповедите на Корана и Хадис (устните предания на пророка Мохамед) като тази, че „мастилото на учения е по-свещено от кръвта на мъченик“, подчертаващо ценността на знанието. През този период иранският свят става интелектуален център за науката, философията, медицината и образованието, където се защитава каузата на знанието и се основава Дом на мъдростта в Багдад, в който мюсюлмански и немюсюлмански учени превеждат и събират цялата информация, известна на света на арабски език. Много класически творби на Античността, които иначе биха били изгубени, са преведени на арабски и персийски и в следствие на иврит и латински. През този период иранският свят е като котел на култури, които събира и синтезира, и значително развива знанията, получени от древноримската, китайската, индийската, персийската, египетската, северноафриканската, гръцката и византийската цивилизации.

По време на следващите династии на саманиди, зияриди, буиди, газневиди и особено на селджуците завоевателите силно се иранизират, приемат фарси за официален език, а повечето висши управници са персийци. Тогава се възраздат и много от изконните ирански и зороастрийски обичаи като празника САДЕХ – Петдесетница (общо сто дни и нощи преди Ноуруз – настъпването на пролетта – Нова година). Той е изцяло посветен на огъня и в него откриваме преки конотации с българския феномен нестинаство (запалилите огньове горят през нощта; хората в бели одежди се молят благоговейно около тях в кръг; само жените отиват до жаравата и взимат възглени от свещения огън, който отнасят в къщи; това символизира съхраняването и предаването на скритото, мълчаливото, най-съкровено то пристъпено познание). След 1220 г. монголските орди на Чингиз хан завладяват и опустошават за пореден път иранския свят. Въпреки това, в последвалата епоха на илханидите (1256-1353) иранският цивилизационен гений достига нови върхове в научните постижения на великия персийски учен Насир ал-Дин ал-Туси (Nasīr al-Dīn al-Tūsī, 1201-1274). Роден в град Тус, провинция Хорасан (Североизточен Иран), който е и роден град на Фердоуси, той се обучава в Нишапур и се изявява като изключителен астроном, ма-

тематик, физик, химик, биолог, философ и теолог. Това включва въвеждането на такива персийски иновации в Европа като универсалния астролоб (линеен астролоб, наричан „жезъл /рейка/ на ал-Туси“, както и прочутата „двойка /чифт/ на Туси“, която е доказано, че играе решаваща роля за създаването на хелиоцентричната система на света от полско-немския учен Николай Коперник /Nicolaus Copernicus Torinensis, Mikołaj Kopernik, 1473-1543/). След поредица източни нашествия най-последно се установява истинската иранска династия на Сефевидите (1501-1722 с 13 владетели). Тя води началото си от шейх Сефи ал-Дин, водач на суфийския орден Сефевия. Исмаил I става първият сефевидски шах на Иран. Сефевидите налагат в страната шиитския дванайсетен имаизъм, като спомагат за възстановяването на иранската идентичност след повече от осем века управление на чужди династии. В тази епоха иранската цивилизация достига нов разцвет, чийто връх е царуването на Абас Велики (1587-1629). Той установява столицата в град Исфахан, който и до днес поражда с изключителните си паметници като Шахската джамия, Джамията на шейх Лотфлах, дворците Али Капу и Чехел Сутун, площада Накш-е Джахан, на който са построени покрити пазари (вж: по-долу). От двете страни на главната улица са направени великолепни градини. През 1599 г. шах Абас изпраща първата иранска дипломатическа мисия в Европа, където пратениците са приети от папа Климент VIII (Clemens VIII, 1536-1605) в Рим и от германския император Рудолф II (Rudolf II, 1552-1612). Надир-шах Афшар (Nâdir Šâh, 1688-1747) е първият шахиншах на Иран и основател на династията на афшаридите. Той създава обширна империя, в която влизали Армения, Азербайджан, Грузия, Дагестан, Афганистан, Белуджистан, хивинското и бухарското ханства. В 1739 г. Надир шах разгромява империята на Великите Моголи. В иранската цивилизация се развиват оригиналните философски системи на КУЛТА КЪМ СВЕТЛИНАТА (СЛЪНЦЕТО – ОГЪНЯ) – Сухраварди (Shahab ad-Din as-Suhrawardi, Shaikh al-Ishraq, Master of Illumination /1155-1191/) и Мулла Садра (Sadr ad-Din Muhammad Shīrāzi, Mulla Sadrā /1571-1636/). Техните учения съчетават принципите на древната иранска мъдрост, зороастризма, неоплатонизма, суфизма и трансцедентната теософия (al-hikmat al-mut'aliyah), като стават предвестници на екзистенциализма [18]. Изключително значение в иранската цивилизация има освен главният празник Ноуруз и зороастрийският мистичен ритуал САДЕХ (срв.: по-горе).

III. Исфахан – бисерът на Иран

Исфахан (Isfahan) се намира на 340 км южно от столицата Техеран. Днес градът има 2 млн. жители. Той е третият по големина град в Иран, след столицата Техеран и Мешхед. Градът е бил столица на Персийската империя по времето на династията на Савафидите между XVI и XVIII в. Исфахан се намира в абсолютния географски център на страната и заема средата на Иранското плато, при надморска височина от 1574 м.

Намираме се в сърцето на Иран.

Исфахан се пресича от важните търговски пътища, свързвали някога Китай с Османската империя, Персийския залив с Русия. Градът е на 2500 години и притежава много от най-големите забележителности в Иран. През XI в. в Исфахан е живял и

работил известният философ и лекар Авицена (Avicenna, 980-1037).

В Иран градът (Исфахан) често е наричан Несф-е джехан („Половината на света“), което означава, че да видиш Исфахан, е все едно да видиш половината свят. В Исфахан – освен иранци – живеят арменци и евреи. Много са християните сред тях. В периода на своя разцвет Исфахан е имал население над 600 000 жители, 163 джамии, 48 медресета, 1800 магазини и 260 обществени бани. Сведения за града има още от Ахеменидската империя, когато той е бил лятна царска резиденция под името Габа. През сасанидския период в него са се обучавали престолонаследниците и той е бил център на конната армия под името Гей. Близко до него е бил разположен градът на евреите, защото император Яздегерд Първи имал жена еврейка. През ислямския период Исфахан се развива възходящо първо при абасидските халифи, а после – при мардавити и буидите. При селджукската династия градът става столица на Иран, но през 1228 г. е разрушен от нашествието на монголите. Тамерлан го разрушава отново през 1387 г., когато загиват над 80 000 души. По време на Сафавидската династия шах Абас Велики прави Исфахан отново столица и тогава настъпва златният период на града. Той става един от най-величествените градове на света! През 1729 г., след нашествието на афганците, шах Надир премества столицата в Машад и тогава започва период на упадък за Исфахан. Въпреки това, градът продължава да бъде един от най-върховните примери на човешката цивилизация изобщо. Но за огромно съжаление в периода между 1872-1908 г., по времето на сякаш пратения от шейтана Масуд Мирза (Зел-е Солтан „султан сянка“) (той е незаконен престолонаследник и си отмъщава за това) са разрушени над 30 двореца, градини и други архитектурни паметници. Някои от дворците са подобие на зороастрийска архитектура и вероятно това е една от причините за тяхното унищожение. В по-малка степен по утилитарни причини това продължава и при династията на Пахлави. Сега иранските институции и кметството на Исфахан са направили много за запазването на това световно културно наследство под егидата на ЮНЕСКО. Разглеждаме внушителните дворцови комплекси с просторните им градини. Тук откриваме ренесансови живописни пана по стените. Старите джамии са издигнати върху основите на зороастрийски огнени светилища (Ил. 1-7):

Правим уникални снимки на МИТРАИСТИЧНИЯ ЗНАК (Ил. 8-9), намиращ се в основата (зороастрийските зидове) на джамиите в Исфахан, на старинните зороастрийски колони в тези храмове:

Любуваме се на метаморфозите на МИТРАИСТИЧНИЯ ЗНАК, намерил интерпретации в мозайките по стените на ислямските храмове (Ил. 10-11), в чиито основи са основите на зороастрийски светилища на огъня...

Образът на СЛЪНЦЕТО е най-силно изразен чрез иранския бог Митра, наречен Sol Invictus (Непобедимото Слънце). Празникът на Митра или Бага е бил безспорно един от най-популярните, ако не и най-голям от всички празници в древен Иран, където е празнуван в края на септември и началото на октомври (есенното равноденствие). Това е бил първоначално предзороастрийски и стар арийски празник, посветен на култа към светлината – на слънчевия бог, тъй като в арийския календар или най-ранния ирански календар, тази раса е обитавала най-северните степи и земи на суров студ, и годината се състои от зима от десет месеца и лято (също студ-

но) от два месеца [6, 10]. Особено отличителни са Петъчната джамия (Masjid-e-Jāmeḥ, 770, с 4 айвана /арки/), Имамската /Шахска/ джамия (Masjed-e emam, най-голямата с изключителна акустика), джамиите на Шейх Лотфола (Masjed-e sheykh lotf-ollah) и Атигх (бивш зороастрийски храм), минаретата на Али (XI в., най-високото в града), Син (1132) и Дар-ал-Зияфах; мостовите Хаджу (Pol-e Khāju, 1650), Шахрестан (Pol-e Shahrestan), Марнан, Сиосе (Si-o-Seh Pol, 1602, фарси „Трийсет и три арки“), Чуби (Pol-e Joui, 1665) и Жуеи; дворците Хашт-Бехешт (1669, фарси „Осем райски градини“), Чехел Сотун (1647, фарси „Четиридесет колони“ – в него е имало огромно керамично пано със сцени от иранската история, което за съжаление е разграбено и разпръснато по света), Ангоорестан е Малек. Разглеждаме историческия Шахи базар (един от най-големите покрити пазари в света) – главен пазар на Исфахан. Вниманието ни е насочено към местните занаяти, които са представени отлично. Силно е впечатлението ни от разхождащите се по Исфахан късно вечерта семейства – когато преминава жегата и се приближава нощната прохлада, много семейства сядат на зелените площи край старинните дворци и се наслаждават на невероятната красота. Светите места, люлеещите се минарета на Исфахан, лицата на хората, които срещаме в града, се сливат в една магия. Разглеждаме медресето Гахар-Багх (1714), джамиите Хаким, Сейед, Рахим хан. Градът има забележителни къщи като Шейх-ал-Ислам, Амин, Аалам, ТабаТабаеха и Казвин. Други забележителности са пазарът Малек Тимчех, площадът на Имамите, високата порта Али Капу, зороастрийски храмове на огъня (които днес са в основите на различни постройки – (Ил. 1-7), градини и музеи. В Арменския квартал на града (Julfa, XVI в.) интересни са катедралата Ванк (Surp Amenaprgich Vank, 1664, църквата на Светите Сестри е най-голямата арменска църква в Иран), Витлеемската църква (Bedkhem Church, 1627), църквите Св. Георги (Gharib church) и Св. Дева Мария (Накоур, 1607). В покрайнините на Исфахан разглеждаме най-старото строителство на Иран – Кулите на мълчанието (Ил. 12). Тук са се извършвали зороастрийските погребални обичаи. Традицията се е практикувала до 60-те години на XX в.

Правим много ценни снимки на стенописа на МИТРАИСТИЧНИЯ ЛЪВ С ОГНЕНИЯ ДИСК НА СЛЪНЦЕТО от дворцовия комплекс на Исфахан (Ил. 13) и на скулптурата на МАЛОАЗИЙСКИЯ ЛЪВ С ЛИКА НА БОГ МИТРА и символиката на възприеманото като скрито и мълчаливо присъствено знание от главния мост на града (Ил. 14). От Иран този образ се разпространява и в други краища на планетата. (Срв.: образът на лъва с митраистични конотации от рисунката (графит) (отнасяна към XII в.) на стената на стълбищната кула на главната църква на Антониевия манастир в Новгород, построен през 1117-1122 г.) (Ил. 15).

Отчитаме значението на архитектурата на мостовите като съоръжения не само с комуникационно, но и ритуално значение, вкоренено в зороастрийската архитектура (Ил. 16-19), от която израстват и едни от най-красивите дворци на Иран (Ил. 20-22).

Следва да направим кратко пояснение за присъственото знание (знание чрез присъствие (англ.: presence-knowledge, knowledge by presence; араб.: al-'ilm al-huduri). Терминът е в съответствие с ислямската мистична философия. Това знание се различава от съответстващото (естествено, обикновено) знание (англ.: knowledge by correspondence), основано на причинно-следствени връзки и наречено още знание по съответствие. Различните видове присъствено знание са самопознание, Божествено знание

за Висшата същност, Божествено знание за нещата (битието). Мистицизмът е форма на присъственото знание. Интуицията е също вид знание чрез присъствие. (В термините на християнската догматика бихме могли евентуално да го определим като благовестно познание или познание чрез Благата вест за Възкресението на Спасителя и опрощаване греховете на хората).

Макар и с известна доза условност, може да се приеме, че Западът олицетворява рационалното (англ.: rational), логичното (англ.: logical) и явното, откритото (англ.: explicit /formalized, discreet, natural, common/) знание (араб.: захир), докато Изтокът е извор на мистичното (англ.: mystical), интуитивно (англ.: intuitive) и скрито (англ.: hidden /esoteric, agnostic, transcendental, presence-knowledge, knowledge by presence, occult/) присъствено знание (араб.: батин). Хуманитарното знание е единство на религия – изкуство – наука в познанието на човека. Това епистемологично знание (англ. от гр.: episteme) включва всички знания: explicit (formalized, discreet, natural, common); implicit (tacit) knowledge; scientific (rational) knowledge; hidden (mystical, esoteric, agnostic, transcendental, presence-knowledge, knowledge by presence, occult). В редица изследвания на древността се преоткрива знание, което е всъщност отдавна изчезналото (lost knowledge). Различните видове присъствено знание са именно САМОПОЗНАНИЕ [11]. В заключение следва да се подчертае, че иранската цивилизация има основополагащо значение за развитието на човешкия културен универсум въобще. Това е така, защото тя е структуроопределяща цивилизация. Причините са много и не всички са напълно изследвани, но първата от тях е нейното естествено средишно разположение между Изтока и Запада, Севера и Юга. Втората е, че чак до края на XVII в., а в определена степен и до днес, тя е била този културен център, в който се е извършвала материалната и духовна амалгама на знанията, уменията и мъдростта от четирите посоки на света. Така облагородени, те са се връщали обратно, за да стимулират развитието на всички други евро-азиатски общества. Веществен израз на този обмен е известният от най-дълбока древност „път на коприната“, а философското общение е направено в Библията чрез израза *Ex Oriente lux*, а за китайската култура чрез емблематичния класически трактат „Пътешествие на Запад“ /V в./ Друга причина е, че цивилизацията на Ираншахр е пряка наследничка на най-древните човешки общества и култури като шумерската, еламската, вавилонската, анатолийската (хетско-арийската) и особено на нейния пряк предходник: мидийската империя. Именно тук се извършва първата в света „научна революция“ в областта на математиката, астрономията и другите науки. Неслучайно философите от древногръцката елинска култура се учат и позовават на персийските „магове“ като на най-авторитетните учени преди тях. Дори последвалото политическо и цивилизационно противопоставяне между Запада и Изтока (главно по вина на западните общества) не може да прекрати ползотворния обмен между тях. Всичко това е доста добре известно, но за съжаление само на тесен кръг специалисти по история и философия на цивилизациите. И накрая, но съвсем не на последно място, е особената мистична „мая“ и „закваска“ на цивилизацията на Иран. Само чрез нея е станало възможно превръщането на интуитивното тацитно „скрито“ природно знание в позитивно реално „открито“ човешко познание. Затова оттук идва първият пророк и светител Зороастър, а така също и пророкът Мани (Mani, ок. 216-274). Оттук месията Исус Христос е получил тай-

ните благи вести, които носи на света. Тук Буда се е бил оттеглил в своето отшелничество. Пак тук свещенната вяра на Мохамед (Мухаммед) намира своето най-висше философско изражение и най-вярно духовно олицетворение. Затова нека не забравяме древната персийска мъдрост: „Ако искаш доказателство, че Слънцето е такова, каквото е, то просто не си отвърщай лицето от него“.

IV. По пътя на връщане от Иран (Техеран – КРАЯТ НА ПЪТЯ) през Истанбул

Между рекламните материали в самолета Истанбул – София (на връщане от Иран) намираме изображение на един символ (с малоазийски произход), който е важен за изследванията ни на соларния култ: божество с изплезен език (Ил. 23). Този образ ни напомня за известния артефакт, намерен в Плиска (Ил. 24).

Това е именно женски демон, наречен Медуза Горгона, често изобразяван (особено на монети) с изплезен език и преплетени змии около главата (като ореол).

Ето някои от вероятните символични значения (има още много!):

- олицетворение на Луната;
- олицетворение на Слънцето;
- олицетворение на променлива звезда;
- олицетворение на адски женски демон;
- олицетворение на амазонската Атина;
- олицетворение на женския гений (мъдрост, могъщество, творчество и ярост-бяс).

В митовите само мъжете са вкаменявани от погледа на Медуза Горгона. Образите ѝ са били като амулети, предпазващи именно мъжете от всякакви зли сили. По принцип в световните митологии изплезеният език е символ на ПЛАМЪК, ОГЪН, интелектуална мощ, сексуална сила и смърт, олицетворявана единствено от ЖЕНАТА. Има множество други мъжки божества, които са много по-кръвожадни, но само женските са изобразявани с изплезен език. Така например най-страшната и всемогъща индийска богиня Кали е изобразена с изплезен език, когато побеждава върховния мъжки бог Шива. Освен това, тя убива демон, което и най-силният божествен мъжки герой не успява. Т.е. тя е Деус екс махина или единственото решение в безизходна (за мъжете) ситуация. Страшната богиня на ацтеките Тлатекухтли (букв.: „Живодерящата“) също е изобразявана с изплезен език, като е поставена на най-важното място в пантеона на ацтеките в центъра на Слънчевия камък! Той олицетворява мистичната мощ на женското начало, което е първооснова на човешката култура в най-широк смисъл. Това са Раждането и Смъртта, Алфата и Омегата, Слънцето и Луната, Огънят и Водата. И най-силната жена може да бъде надвита и от най-слабия мъж, но и най-силният мъж не може нито да разбере, нито да победи Раждането, Смъртта, Природата, Стихиите, Знанието (особено тайното и интуитивното – присъственото). Това е осъзнато отлично от древните гърци, които поставят в епицентъра на Делфийския оракул женския символ омфалос (пъп) и тайните се разкриват именно от жрицата Пития (макар и подпомагана от мъжки жреци). Като явно свидетелство за това е „най-неясният и тъмен“ епизод от такава основополагаща цивилизационна притча като подвизите на Херакъл.

След убийството на невинния му приятел Ифит (макар и извършено в пристъп на лудост) и оскверняването на Делфийския оракул (открадва свещения триножник), той трябва да служи като роб при Омфала, царица на Лидия, в продължение на три години). Там Херакъл започнал да облича женски дрехи, да преде вълна и да върши други женски работи, а царицата носи неговата лъвска кожа и боздугана му имитира самия бог Митра, като освен това го подлагала на най-различни унижения (особено обидни за мъж, и то герой). Накрая тя го освобождава и дори се жени за него. Явни са връзката с Майката на боговете Кибела и паралелът с реално съществуващи жени като атинската хетера Аспазия, египетската царица Клеопатра и др. Размяната на дрехите и житейските роли също олицетворява допълването и неразделността на женското и мъжкото начало. Тук виждаме реминисценция на тайните мистериални посвещения, при които мъжете, и то особено тези, които са извършили смъртни грехове, трябва да ги изкупят като служат и се учат от женската мъдрост и знание. Това всъщност е най-високата степен на тяхната героизация, без която останалите им подвизи нямат смисъл и не служат за нищо полезно. Неслучайно срокът на изпитанието на Херакъл при Омфала е необикновено дълъг, за което и да е геройство – три години. Характерно за „магията“ на иранската цивилизация е именно това, че тя се олицетворява от „присъственото“ знание, което обозначава одухотворяването на нещата чрез човека и хуманизирането на човека посредством битието. Тази сложна конотация е символизирана от най-известния образ на иранската митология – птицата Симург (Ил. 25). Това полизооморфно същество властва над Световното дърво и разпръсва семената на духовното познание. То е закрилник на сакралността в човешкия род и когато трябва да умре, за да се прероди, се хвърля в огъня на пресътворението и Възкресението (отново нестинарска конотация!). Неслучайно именно то е династиен символ на иранската Сасанидска империя.

Като цяло бихме могли да си представим дълбочината на персийската мъдрост и като една прекрасна жена, открито даряваща плодовете на неявното магическо познание, скрити в скъпоценна кутия (Ил. 26).

Тази семантична верига от образи ни отвежда към изобразителното творчеството на съвременния ирански художник Казем Чалипа, което фиксира същността на присъственото знание. Поразени сме от неговата картина „Знание“, в която виждаме най-точното изображение на това, което мислим за този феномен: човек осветява света със запалена свещ, пламъкът на която просветлява и неговата собствена душа; в душата му израства дърво с три клона – световните религии (Ил. 27)...

Очевидно е, че разкритата методология на изследването на нестинарството [1, 7-9, 17] е отворена към просторите на осмисляне чрез интерпретацията на присъственото знание като духовен път към откритото, явното знание [11]. Направените тук описания съответстват на линията в историографията, обозначена от трудовете на А. Протич [12] – Г. Фехер [13] – Ив. Дуйчев [16] – В. Бешевлиев [2] – Т. Чобанов [14-15]. Тези описания са продължение на публикациите на С. Денчев, А. Куманова, М. Куманов и Н. Казански от първата българска научна експедиция в Иран, проведена през 2008 г. [3-4] и последвалата я през 2014 г. [5], преосмислени

в словото на 22 юни 2023 г. в Иранския културен център в София, произнесено от автора на настоящите редове (Ил. 28-29).

Цитирана литература

1. Арианика: Експедиция във Вотговаара – Карелия и Аркаим – Урал: Центрове на праевроп. цивилизация в Русия: Протоарии и праславяни: Културолог.-феноменолог. декодиране на митолог., ист. и лингвист. пл.: Уч. пособие по дисциплината „Нестинарство : Информ. кодове на култ. наследство” / С. Денчев, А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев; Науч. ред. Н. Яръмов ... [и др.]. София: За буквите – О писменехъ, 2016. 208 с.: с 63 ил. (Факлоносци; XV)

Други авт.: А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев; Други ред.: М. Куманов, И. Теофилов. Списък на ил.; Списък на съкр. Библиогр.: с. 127-135. Именен показалец.

2. Бешевлиев, В. Ирански елементи у първобългарите. // *Античное общество*. Москва, 1967, с. 237-247.

3. Експедиция в Иран за установяване историографската информационна карта на нестинарската феноменология в България / С. Денчев, А. Куманова, М. Куманов, Н. Казански. // *Списание на БАН* (София), 2011, N 3, с. 36-51: с ил. Библиогр.: 219 неном. загл. в 117 ном. бел.

4. Експедиция в Иран за установяване историографската информационна карта на нестинарската феноменология в България: Плен. докл. / С. Денчев, А. Куманова, М. Куманов, Н. Казански. // *[Шеста]* VI национална научна конференция с международно участие „България в културното многообразие на Европа”, 1 ноември 2008 г., София, Национален дворец на културата. София, 2009, с. 45-92: с ил. Библиогр.: 219 неном. загл. в 117 ном. бел.

5. Куманова, А. Докосване до сърцето на Иран (Дневникови бележки по пътя до люлката на цивилизацията и обратно: [7-16] септ. 2014 г.). // *Издател* (В. Търново), 2014, N 3-4, с. 30-39. *Начало*; 2015, N 1-2, с. 49-54. *Продължение*.

Публ. и в: <journals.uni-vt.bg/getarticle.aspx?aid=516&type=.pdf>.

6. Куманова, А. Макроисториографическия пунктирния контур Арктической духовности (Из религиозно-мифологического дискурса северного солярного культа света: К вопросу о вторичнодокументальном исследовании инфосферы). // *Заповедные этнокультурные ландшафты Арктики и Евразии*: Сб. науч. тр. избр. материалов научно-творческ. конф., сем., раб. совещ., проведенных в г. Якутске по проблемам сохранения, охраны, использования и пропаганды культурно-природного наследия народов Арктики, Сибири и Евразии в 2012-2014 гг.; Сер. Культура Арктики; Вып. 2. Якутск, 2014, с. 35-54. Библиогр.: 60 ном. назв.

7. Куманова, А. Нестинариана: Историография: Систематизиран анот. библиогр. указ. Фотомонография: Уч. пособие по дисциплината „Нестинарство: Информ. кодове на култ. наследство” / Състав., историография, предг. А. Куманова. София: За буквите – О писменехъ, 2012. СХХХII, 352 с.: с 36 ил. (Факлоносци; III)

8. Куманова, А. Нестинариана: Историография. Фотомонография: Уч. пособие / Науч. и яз. ред. Н. Василев; Науч. ред. С. Денчев ... [и др.]. София: За буквите – О писменехъ, 2014. 206 с.: с 36 ил. (Факлоносци; XII)

Други науч. ред.: Н. Цв. Кочев, Н. Ярымов, М. Куманов.

9. Куманова, А. Очите на Шари. Sub rosa: Страници от един забравен дневник [по науч. експедиции в Иран, Турция /Сев. Месопотамия/, Италия, Русия, България] = Shari's eyes. Sub rosa : Pages of a forgotten diary [according to sci. missions in Iran, Turkey /North Mesopotamia/

Italy, Russia, Bulgaria] / Ред., бел. Н. Василев; Ред.-иранист И. Панов; Рец. Ц. Теофанов... [и др.]. 3. доп. е-изд. София: WINI 1837, 2016. 422 с.: с ил.

Други рец.: А. Федотов, Б. Тодорова, П. Велчев, Н. Казански. Рез. на бълг., рус., англ. ез.; В част от тир. рез. на перс. ез. Библиогр.: 175 нум. назв.

10. Куманова, А. Трансмисия на арийски соларен религиозен култ, проникнал от Иран в България = Transmission of aryan solar religious cult from Iran into Bulgaria: Докл. на науч. конф. с межд. участие „Булгарика-Ираника“ (София, 25 окт. 2012). // *Булгарика – ираника* : Сб. с докл. от науч. конф., посв. на 115 г. от установяването на дипломатически отношения между Република България и Ислямска република Иран – София, [25] окт. 2012 г. / А. Куманова, Н. Казански; Ц-р за изследвания по история на българите Тангра ТанНакРа ИК; Библ. „Българска вечност“; Кн. се издава с подкрепата на Културното представителство към Посолството на Ислямска република Иран в България. София, 2016, с. 105-169. Библиогр.: 88 неном. назв. в 40 ном. бел.

11. Куманова, А. Универсално – хуманитарно – епистемологично знание: [Докл. на IX нац. науч. конф. с межд. участие „О-ото на знанието и хуманизмът на XXI в.“, 1.11.2011 г., София, Нац. дворец на културата]. // *[Девета] IX национална научна конференция с международно участие „Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век“*, 1.11.2011 г. София, 2012, с. 105-115.

12. Протич, А. Сасанидската художествена традиция у прабългарите. // *Изв. Бълг. археол. инст.* (София), 1927, N 4, с. 211-235.

13. Фехер, Г. Връзката на културата на прабългарите и маджарите с Иран. // *Родина* (София), 1940/1941, N 2, с. 103-114.

14. Чобанов, Т. Изследвания върху културата на старите българи. София: Тангра ТанНакРа, 2010. 224 с.: с ил. (Българска вечност; 93)

15. Чобанов, Т. Наследството на Сасанидска Персия у българите на Долния Дунав. София: Сдруж. „Плиска“, 2006. 94 с.

16. Dujčev, Ivan. Il mondo slavo e la Persia nell'alto Medioevo. // *Persia e il mondo Greco-romano. Atti del Convegno internazionale.* Roma, 1966, p. 243-318.

17. Kumanova, A. Nestinariania: Historiography. Photomonography: Compendium / Sci. and lang. ed. N. Vasilev; Sci. ed. S. Denchev ... [и др.]. София: За буквите – О писменехъ, 2014. 190 с.: с 36 ил. (Факлоносци; XIII)

Други науч. ред.: N. Tsv. Kochev, N. Yaramov, M. Kumanov.

18. Kumanova, A. Study of the civilizations: Way to the real cultural globalization (Life-giving tree of the historical and cultural development of the humanity) / A. Kumanova, N. Kazanski; Int. conf. on education and globalization (Tehran, Islamic Rep. of Iran, 2-3 Oct. 2012); Comm. 2: communication, education and globalization. 15 p. *Деп. в Техеранската нац. библ. на Иран на 13.09.2014.*

Ръкоп. е предаден на директора на Техеранската нац. б-ка на Иран д-р Салихи Амири в рамките на посещението на Иран от Българската женска делегация, водена от А. К.

Запис на докл. върху CD с богат изобразителен материал към него е предаден и на директора на Техеранската нац. б-ка на Иран д-р Ешреф Буруджерди, гостувала на специална среща в УниБИТ на 28.09.2017 г.

ИЛЮСТРАЦИИ

Ил. 1.

Съборната джамия Атигх в Исфахан (Atigh Congregational Mosque) – най-голямата стара джамия в Иран от ок. 1300 г. Построена е на мястото на зороастрийски храм от времето на Сасанидите. Фотография.

Ил. 2.

Съборната джамия Натанц в Исфахан (Natanz Congregational Mosque) (ок. 900 г.). Забележително минаре по подобие на зороастрийски храм. Фотография.

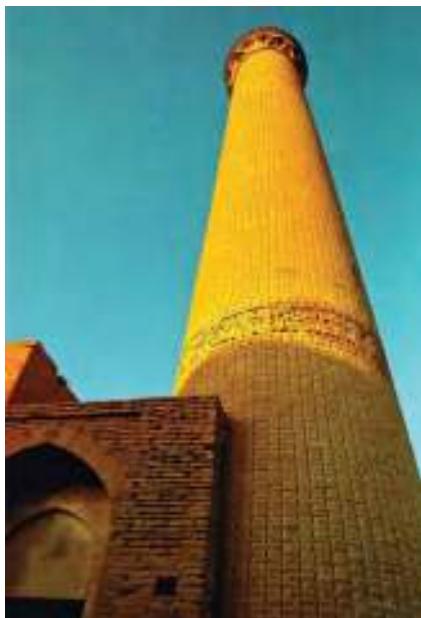

Ил. 3.

Съборната джамия Джаме в Наеин (Naeen Congregational Mosque) (ок. 700 г.). Забележително минаре по подобие на зороастрийски храм. Екстериор. Фотография.

Ил. 4. Съборната джамия Джаме в Наеин. Интериор. Фотография.

Ил. 5.
Джамията Паменар в Исфахан
(*Rotenar Mosque*) (ок. 1000 г.).
Забележително минаре по подобие
на зороастрийски храм.
Фотография.

Ил. 6.
Минаретата Дарозиафе
в Исфахан (*Daroziafe Minarets*) (ок.
700 г.). Забележителни кули по
подобие на зороастрийски храм.
Фотография.

Ил. 7.
Минарето Син
(ок. 1100 г.)
Забележителна кула
по подобие
на зороастрийски
храм.
Фотография.

Ил. 8-9.

Кодираното символното обозначение на бог Митра – характерен кръст с диагонално пресичащи се линии (по секторите, свързващи 11 с 5 и 1 със 7 часа на циферблата) – най-древното (арийско) соларно обозначение, синтезиращо посоките на света – стени на древни зороастрийски светилища. Фотография.

Ил. 10-11.

Модификационни трансформации на митраистичния знак, интерпретиран в мозайките по стените на ислямските храмове. Фотографии.

Ил. 12.

Кулите на мълчанието в Исфахан отпреди 50 000 г. Фотография.

Ил. 13.

Митраистичният лъв с огнения диск на слънцето от дворцовия комплекс на Исфахан. Стенопис. Фотография.

Ил. 14.

Малоазийският лъв с lika на бог Митра и символиката на възприеманото като скрито мълчаливо присъствено знание –Исфахан. Скулптура. Фотография.

Ил. 15.

Митраистичният лъв от главната църква на Антониевия манастир в Новгород (XII в.). Рисунка (графит). Фотография.

Ил. 16.

Мостът Шахрестан в Исфахан (Shahrestan Bridge) (ок. 900 г.).

Един от най-старите мостове от този вид в света с произход още от времето на Сасанидите. Старинна фотография.

Ил. 17.

Мостът Кхаджу в Исфахан (Khajoo Bridge) (ок. 1650 г.). Един

от най-красивите мостове от този вид (двуетажни) в света. Старинна фотография.

Ил. 18.

Мостът Кхаджу в Исфахан. Фотография.

Ил. 19.

Мостът Сио-се-Пол /или Аллах Верди хан/ в Исфахан (Si-o Se Pol /Allah verdikhan/ Bridge) (ок. 1650 г.). Свързва стария център със Зороастрийския квартал!

Един от най-красивите мостове от този вид в света.

Фотография.

Ил. 20.

Дворецът и градините Голдастех (Goldasteh Palace and Garden).

Старинна фотография.

Ил. 21.

Дворецът и градините Намакдан (Namakdan Palace and Garden) – Дворец Наренджестан. Дворец и градини Саадат Абад. Дворец Сарпоошидех.

Старинна фотография.

Ил. 22.

Дворецът Хафт-Даст (*Haft-Dast Palace*) (един от най-красивите).
Старинна фотография.

Ил. 23.

Изображение на Медуза Горгона.
Амулет.
Фотография.

Ил. 24.

Символична рисунка на Слънцето от Плиска. Тухла. Фотография.

Ил. 25.

Птицата Симург от иранската митология. Каламзани (гравирани върху предмети и повърхности от метал – мед, злато, сребро). Фотография.

Ил. 26.
*Изображение,
символизиращо
персийската мъдрост
(неизв. автор).
Платно. Фотография.*

Ил. 27.

Казем Чалипа. Знание.

Платно. Фотография.

Ил. 28.
Анонс на български
език за лекцията
на А. К. в Иранския
културен център
на 22.06.2023 г.

Ил. 29.
Анонс на английски
език за лекцията
на А. К. в Иранския
културен център
на 22.06.2023 г.

ТАЛОН

ЗА АБОНАМЕНТ НА СПИСАНИЕ „БИБЛИОТЕКА“, издание на
НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“,
ЗА 2025 г.

Име. Презиме. Фамилия.

Фирма (библиотека)

ИЗПРАЩАЙТЕ АБОНАМЕНТА НА АДРЕС:

Пощенски код. Град (село). Област.

Улица. бл. вх. ет.

ап. тел.

Заплащам сумата от. лева за:

	Бр. кн.	Ед. цена	6 м.	12 м.
☐ Сп. „Библиотека“	6	9,00 лв.	☐ 27 лв.	☐ 54 лв.

ЗА КОНТАКТИ И ИНФОРМАЦИЯ:

Росица Владимирова – тел. 9183 136; GSM: 0885643171

e-mail: R.Vladimirova@nationallibrary.bg

rosicavladimirova@abv.bg

МОЖЕТЕ ДА ИЗПРАЩАТЕ ТАЛОНИТЕ НА АДРЕС:

1037 София, бул. „Васил Левски“ 88

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

Росица Владимирова

По сметка:

IBAN сметка: BG20UNCR76303100112993, BIC код:

UNCRBGSE, Уникредит Булбанк,

Бизнес център София Батенберг, 1000 София

С пощенски запис:

1037 София, бул. „Васил Левски“ 88

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

Росица Владимирова

Прилагам към поръчката копие от платежния банков документ
или квитанция от изпратения пощенски запис.

